

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BIDRAG
TIL
**JERNVED SOGNS
HISTORIE**

AF
HANS DUBORG OG P. NYGAARD

2. HALVBIND

UDGIVET AF
HISTORISK UDVALG FOR JERNVED SOGN
1930

Forord.

Da første Halvbind af Jernved Sogns Historie udkom i 1921, var det Planen, at det, som Navnet antyder, skulde fortsættes i en afsluttende Del om Sognet i Almindelighed.

Dette Arbejde har været ret omfattende, og da det maatte blive Fritidssyssel at samle Stof til nærværende Bind, har det taget et længere Aaremaal, og dog er det givet, at et fortsat Samlerarbejde af historisk Stof, mundtlige Overleveringer og daglige Iagttagelser, vilde have givet et fyldigere Indtryk af Livet, som det har været levet i Sognets Landbohjem gennem de sidste 150 Aar. Men da mange af Sognets Beboere nu har ønsket det indsamlede Stof trykt og i stort Tal tegnet sig som Aftagere af Bogen, udgives den nu i det Haab, at lidt af vore Forfædres Liv og Færden maa være stedsfæstet i de følgende Blade.

For økonomisk Støtte ved Udgivelsen af de to Bind bringer vi vor Tak til den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Spare- og Laanekassen for Ribe og Omegn og Sydjydsk Landmandsbank, Ribe. Ligeledes Ribe Amts historiske Samsfund for Velvilje og gode Raad.

Endvidere takker vi Rigsarkivet, Oldnordisk Musæum og Matrikelkontoret i København, Lands-

arkivet i Viborg og Dommerkontoret i Ribe for god Vejledning ved Indsamling af Arkivoplysninger.

Foruden de i første Bind trykte Kilder er især benyttet Del kgl. danske Landhusholdningsselskabs ældste Amtsbeskrivelser. Desuden J. P. Jørgensen: Landsogdenes Forvaltning, Danske Samlinger 2. Række, Pontoppidan: „Danske Atlas“, Kampen om Landboreformer 1773—91.

Gredsted og Jernved, i Febr. 1930.

HANS DUBORG. P. NYGAARD.

Jernved Sogn.

Om Jernved-Navnet er der fortalt i 1. Halvbind.

Naar Navnet S o g n er taget i Brug som Benævnelse for et bestemt afgrænset Landomraade kan ikke med Bestemthed afgøres; men sikkert er det, at Benævnelsen er blevet almindelig i Midten af det 13. Aarhundrede.

Navnet kommer af »at søge« og er oprindelig en Betegnelse for de Beboere, der søgte samme Kirke, og for det Landomraade, de boede paa.

Flere Sogne dannede som nu et Herred, og flere Herreder et Sysse, der kun betegner en administrativ Inddeling og nogenlunde svarede til de nuværende Amt.

I Nørrejyland fandtes 10 Sysler. Den sydvestligste hed Warwitsysæl og omfattede Gyringhæreth, Maltæhæreth, Skastethhæreth og Hoornshæreth,

Jernved Sogn hørte til Gyringhæreth (Gørding Herred) med Undtagelse af Plougstrup, der indtil 1859 hørte til Maltæhæreth. I dette Aar bestemtes det, »at Darum, Hunderup, Jernved og den Del af Vilslev Sogn, der ikke hidtil hørte under Riberhus Birk, skal henlægges til dette Birk under Navnet Ribe Herred.«

Jernved Sogn grænser mod Syd til Kongeaacn, mod Øst til Tobøl og Stenderup i Føvling Sogn,

mod Nord til Gørding Sogn og mod Vest til Vilslev og Hunderup Sogne. Det har et Areal paa 3000 Hektar (5440 Td. Land), heri indbefattet Veje, Stier og Vandløb.

I Sognet findes 5 Byer: Plougstrup, Jernvedlund, Jernved, Gredsted og Gredstedbro. De fire førstnævnte nævnes alle, saa langt man kan følge Sognets Historie tilbage, medens sidstnævnte derimod hører den nyeste Tid til.

Oldtidsminder i Jernved.

Rishøj.

Rundt omkring i Sognet, men særlig i den sydøstligste Del, findes en Mængde større og mindre Kæmpehøje. De kan fortælle os flere Ting, bl. a.

at Sognet over 2000 Aar før Kristi Fødsel har været beboet, at der har været en ret talrig Befolkning, og at de fleste Indvaanere i Oldtiden har boet umiddelbart Nord for Kongeaen. Dette kan, som tidligere nævnt, tyde paa, at der paa den Tid i det mindste har været nogen Sejlads paa Kongeaen.

I det følgende skal omtales nogle af Sognets betydeligste Kæmpehøje og de Fund, der er gjort i dem. (Oplysningerne om Højene stammer enten fra Nationalmusæet, fra Samtaler med Folk eller fra Selvsyn; men flere af Højene er stadig Genstand for Forandring og Forringelse, idet ingen af dem er fredet, skønt Nationalmusæet har ønsket det.)

Plougstrup.

Paa Matr. Nr. 1 findes en Høj, kaldet »G a v l h ø j«, som er 2 Meter høj og 22 Meter i Tværmaal. Vestsiden staar stejlt og urørt ned til en Eng.

»P l o u g s h ø j« er 2,2 Meter høj og 17 Meter i Tværmaal. Højen ligger ved Nordkanalen.

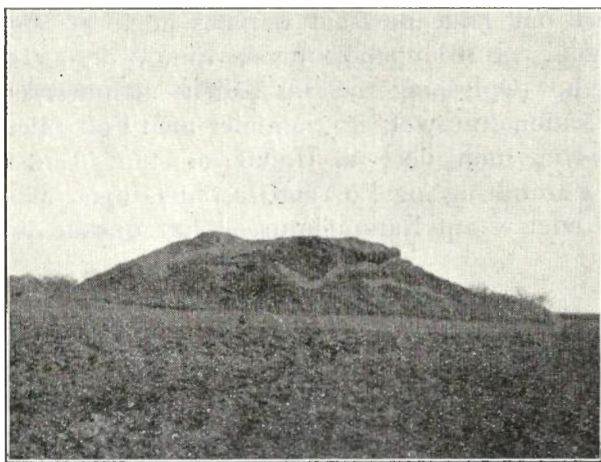
»F r i s h ø j« er en ualmindelig smuk og anseelig Høj, 4,5 Meter høj og 36 Meter i Tværmaal. Den ligger i en lille Granplantage og er tilplantet med Gran.

Paa Matr. Nr. 4 findes en nu næsten nedpløjet Høj, 1,3 Meter høj. Øverst i Højen er fundet 2 ens Spiralinge af dobbeltsnoet Guldtraad. Dybere i Højen fandtes et rektangulær, steusat Gravkammer med mange Rester af brændte Ben.

I en anden Høj paa samme Ejendom, 4 Meter høj og 18 Meter i Tværmaal, er fundet en Ragekniv af Bronze.

Foruden disse Høje findes paa samme Matr. endnu 5 til Dels nedpløjede Høje. Den anseeligste af dem kaldes »R i s h ø j« og er 5 Meter høj og 30

Meter i Tværmaal. Den er delvis bevokset med Egekrat. Saavel denne som andre af de betydeligste Høje i Plougstrup har Nationalmusæet søgt at faa fredlyste, men desværre uden Resultat.

Sortehøj.

Paa Matr. Nr. 6 findes en Høj, kaldet »S o r t e - h ø j«. Den er 3,5 Meter høj og 25 Meter i Tværmaal. I 1896 blev denne Høj udgravet af Kaptajn Madsen, som var udsendt af Nationalmusæet, og der blev gjort følgende Fund:

1. Et Lerkar af sjælden smuk Form.
2. En Kniv af Bronze, stærkt medtaget.
3. To Brudstykker af en Ragekniv af Bronze.
4. Brudstykke af en Niptang af Bronze.
5. En Ragekniv af Bronze, et lille Stykke mangler.
6. Et tveægget Bronzeblad med Skaftspids.
7. En Harpiksmasse.
8. Et Lerkar, hvoraf en Del mangler.

9. En Lerskaal, som mangler et Øje.
10. En Naal af Bronze med treleddet Hoved og glat Stilk.

Samtlige Genstande findes i Nationalmusæet som Nr. 6377—85.

Paa Matr. Nr. 8 og 3 findes Rester af en Høj, kaldet »M y r h ø j«.

En udpløjet Rest af en lille Høj, kaldet »M a r e n s h ø j«, findes paa Matr. Nr. 10. I denne Høj har man ved Gravning fundet følgende Genstande:

1. En Haandledsring af Guld.
2. Et Sværd af Bronze.
3. En Spiral af en Fibula (en Slags Pyntesikkerhedsnaal), samt en Mængde Rester af brændte Ben.

Ved Pløjning paa Matr. Nr. 13 er fundet en tyknakket Flintøkse, en tyndnakket do. samt flere Spydspidser spredt paa forskellige Steder.

Paa Matr. Nr. 2 umiddelbart Øst for Plougstrup Krat findes en hel Gruppe af smaa, næsten usynlige Høje. I Sommeren 1913 foretog Nationalmusæet Udgravning af en halv Snes Stykker af dem. I dem alle fandtes der simple Stensætninger, indeholdende en eller flere knuste Urner med brændte Ben. Af Smykker eller Vaaben fandtes saa godt som intet; men det store Fund af Urner, henved et Hundrede Stykker, er saa meget mere talende, idet man sikkert med Rette kan gaa ud fra, at der, hvor der nu findes saa mange Begravelser, har boet et forholdsvis stort Menneskesamfund. Stedet er ogsaa som egnet til Beboelse. Hele Omegnen har uden Tvivl været bevokset med Skov, hvilket Omgivelserne endnu er et Vidnesbyrd om.

Gennem Skoven har strømmet et meget større Vandløb end det, der nu er, og i dette og i Kongeaen har vore Forfædre fra Bredden eller fra deres primitive Baade drevet det til Livets Nødtørfn nødvendige Fiskeri.

Jernvedlund.

Paa Matr. Nr. 1 og 2 findes mange smaa Høje af en Højde paa 2 Meter og med indtil 25 Meter i Tværmaal. Højene er alle forlængst udgravede; men om der er fundet noget i dem, vides ikke.

Paa Matr. Nr. 4 findes en græsgroet Stump af en større Høj, kaldet »R i s h ø j«. Endvidere er der fundet svage Spor af Høje, i hvilke der bl. a. skal være fundet Økser med Skaft hul samt en uden Skaft hul.

Matr. Nr. 7 har flere smaa Høje paa 2—3 Meters Højde og med 20—25 Meters Tværmaal.

Paa Matr. Nr. 11 findes en Høj, kaldet »S k o d h ø j«, 3 Meter høj og 13 Meter i Tværmaal. Siden er stejl, idet Foden er gravet af. I Højens Sider er fundet Urner med brændte Ben og Smaastumper af Bronce. Ved Gravning i Højens Top skal der være fundet et Gravkammer.

Ved Pløjning af Heden paa Matr. Nr. 10 er fundet en tyknakket, sleben Flintøkse.

Paa Matr. Nr. 15 findes en lille Høj, 1,5 Meter høj og 20 Meter i Tværmaal.

Paa Matr. Nr. 38 findes 6 Smaahøje samt flere Spor af Høje, der er dannet det sidste Aarhundrede før Kristi Fødsel.

Jernved By.

Her findes ingen Høje, hvilket kan tyde paa, at den er blevet senere bebygget end de tre andre Byer.

Gredsted.

Paa Matr. Nr. 7 ses en Højning, der ligner Spor af en Høj. Der er intet fundet; men der skal være udgravet store Sten paa Stedet.

Paa samme Matr. Nr. findes Rester af en Høj kaldet »Boihøj«. Den er 3,5 Meter høj og 24 Meter i Tværmaal. Toppen er afplaneret. Mod Øst er Siden stærkt afgravet. Siderne mod Vest og Nord er bedst bevarede; iøvrigt har dens nuværende Ejer restaureret og fredet den. Højen blev udgravet ca. 1862. Der var en stor Stensætning og blev fundet et Broncespyd, Egeplanker og Menneskchaar, som blev indsendt til Nationalmusæet. Paa samme Ejendom findes flere svage Spor af Høje, og ved Gravning eller Planering af nogle smaa Tuer i Engen fandtes Potteskaar og Sten, isprængt med et glinsende Materiale.

Mellem Matr. Nr. 7 og 14 findes en Høj, der, skønt nedpløjet, dog ser ud til at have været temmelig stor engang.

Ved Grøftegravning paa Matr. Nr. 9 fandtes en spiralsnoet Bronzehalsring, som kunde lukkes ved Hager. Nationalmusæet, der blev bekendt med Fundet, ønskede at købe den; men Finderen ønskede ikke at sælge den. Senere blev den dog alligevel solgt til en Antikvitethandler.

Paa Matr. Nr. 16 Øst for Banen skal der efter Sigende have ligget flere Høje, der nu er udpløjet. De to sidste blev sløjfet for ca. 100 Aar siden.

Man sammenligne foranstaaende med »Indberetningen fra Ribe Stifts Præster til Dr. Ole Worm 1638«.

Om Jernved Sogn skrives af Sognepræst *Christoffer Jensen Fjord*:

»Norden kircken 2 eenstedgaarde, som er Pugaard og Skølvad. To Høje paa Pugaardsmarck kaldis Stor Kamphøy oc Lille Kamphøy.

Paa Skølvad marck en høj kaldis Bolborghøy.

Norøst fra kircken ligger Lundby; paa Lundmarck ere disse effterscreffne høye, som er Rishøy, to Mannehøye, Skovhøy oc Stonghøy. Imellem Gredsted By oc Jerne ligger en dal, kaldis Troidal, som skild Gredstedmarck oc Jernemarck. Paa Gredstedmarck ligger Sierregraffshøy, Boiehøy oc to smaa høye derved, saa Uderhøy. Vesten for Gredsted ligger Gredstedbro. Synden kircken ligger Jerne By oc strecker byens enge sig ned til Skodborgaa, som skil Jutland oc Holsten. Øster i Sognen ligger Ploustrup by strax ved Skodborgaa. Paa Ploustrup marck ere disse høye: Rishøj, Bjørnshøy, Klynmoshøy, Marinshøy, to høye derhos, Sorthøy, Nesthøy, Ploushøy, Gadelshøy oc 2 høye norden byen.«

Indberetningen er gengivet bostavret, hvilket tydeligt viser den Tids uensartede Ortografi.

Plougs Gaard.

Navnet Plougstrup betyder Plougs Torp, og den er altsaa anlagt af denne Mand. Af Indberetningen, som er gengivet foran, ses det, at det er et oprindeligt Navn. Den Mand, der ligger i Højen, er rimeligvis Byens Grundlægger, og dens Alder kan derefter regnes fra Hedenskabets Tid.

Byen stammer dog sikkert ikke fra den første

Bosættelses Tid; thi da var der ingen Torper (Udflyttere). Den er sikkert udgaaet fra en af Byerne i Malt Herred, skønt den altid synes at have hørt til Jernved Sogn.

En Gaard i Plougstrup er endnu betydelig større end de andre, og det er paa dens Mark, at Højen findes. I dens Enge ved Kongeaaen findes nogle smaa Ujævnheder, der sandsynlig er Levnin-ger fra Fortidens Grave og Volde, der er en Fort-sættelse af den Gaard, Storbønderne Plov boede paa.

I den første Middelalder levede her en Stor-bonde ved Navn Sorteplov. I Knytlingsesaga læses om ham:

»Sorteplov hed en mægtig Mand i Jylland. Han var fra den Egn i Jylland, der hedder Plovssyssel, og som er i Ribe Bispedømme.«

Vi ved imidlertid med absolut Sikkerhed, at der aldrig har været et Plovssyssel her i Landet; men da Sagaens Forfatter, Olaf Thordson, under-tiden omgaas lidt skødesløs med Stednavne, kan han let have forvekslet det med Ploustrup, der er det eneste Sted med dette Navn i Ribeegnen. I hele Ribe Stift findes kun eet beslægtet Navn, nem-lig Plovslund i Grene Sogn; men dette kan det ikke have været. Et gammelt utrykt Sagn hen-lægger ogsaa Sorteplovs Hjemsted til Plougstrup.

Som bekendt dræbte Sorteplov Erik Emune, da han holdt Ting enten i Hvidding eller Ribe. At det var Urnehoved, som en anden Historieskriver beretter, er usandsynligt, da Kongen blev begravet i Ribe. Grunden til Mordet var, at Kongen havde ladet Sorteplovs Fader dræbe, fordi han havde talt mod ham paa et Ting.

1151 eller 52 blev Sorteplov paa Kong Svend

Eriksens Befaling dræbt af en Mand ved Navn Ivar Kvese.

Plovs Slægt har sikkert levet længe paa Egnen. 1290 levede der i Jedsted ifølge »Ribe Oldemoder« en Bonde ved Navn Aage Plovsøn.

I det 14. Aarhundrede ejede en Plogh Prest Gods i Hvidding, og en Præst i Ribe ved 1440 havde det mærkelige Navn: Petrus Plogh sorte (Ribe Oldemoder).

Plougstrup nævnes 1290, da Ribe Kapitel her ejede Gods, der aarlig ydede 2 Ørte*). Hovedgaarden findes ikke i Dokumenter før 1492. Da ejede Væbneren Henrik Sten den. Han ejede ogsaa det Kanonikat i Ribe, hvortil Godset i Plougstrup hørte.

Hans Søn Kristjern Sten var 1513 Præst i Føvling og havde baade Kanonikatet i Ribe og Hovedgaarden i Plougstrup. Han vanrøgtede Gaarden og overdrog den til en anden 1555, for hvilket han blev irettesat af Kanonikatet.

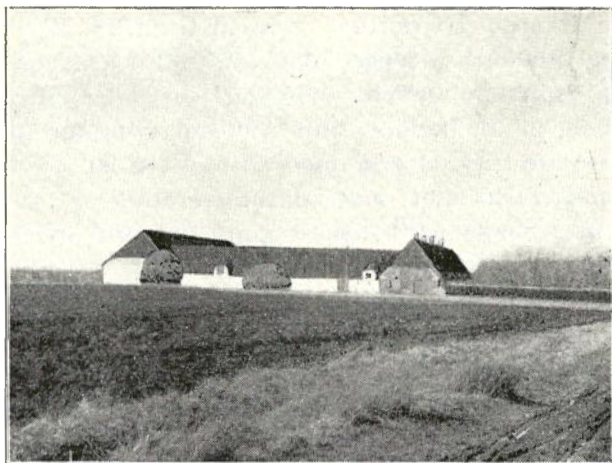
Efter Hans Kristjern Stens Død er Gaarden tilfaldet Olto Galskøt, medens Peder Galskøt fik Sønderskov. Begge var Sønner af Thomas Galskøt, der sikkert har været i Slægt med Familien Sten. 1574 bevilgede Kong Frederik den Anden ham en Gaard i Plougstrup og et Boel ved Foldingbro, mod at han krævede Told af de Heste og Kvæg, der førtes over Grænsen. Han var ganske sikkert den første Toldkontrollør i Foldingbro. Dræbt i Ribe 1575.

1579 ejedes Gaarden af Kristen Vind, Befalingsmand paa Københavns Slot, der dette Aar 30. Juli fik kgl. Brev paa til evig Tid at nyde, bruge og

*) 1 Ørte = 10 Skp. Rug = 12 Skp. Byg = 20 Skp. Havre.

beholde Gaarden for sig og sin Slægt. Det kgl. Brev var udstedt i Anledning af, at Gaarden brændte, hvorved alle Papirer, der godtgjorde Ejendomsretten, gik op i Luer.

Efter denne Brand er Gaarden anlagelig flyttet fra den gamle Borgplads og opført som almindelig Bondegaard; thi i 1583 opgives den at tilhøre Jomfruer Barbara og Berete Vind, og i 1586 tilhører den »tilforne Fru Marie Henrik Vinds, og bor der nu kun Bønder derudi.«

Plougs Gaard før Branden 1920.

Den fik dog senere adelige Beboere; thi i 1619 underskrev Jesper Lunou til Plougstrup et Skøde. Mulig har han faaet Gaarden som Arv; thi hans Moder, Else Kragh, var Datter af Erik Kragh og Anna Juel, og Erik Juel var tredie Gang gift med Kristen Vinds Enke.

Dette er sidste Gang, at den gamle Herregaard omtales som saadan.

(Til Dels efter Arkivar O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred.)

Gredstedbro Kros Saga.

I Aaret 1550, 16. Marts, udsteder Kong Frederik den Anden aabent Brev til Lensmanden paa Riberhus, Axel Viffert, af følgende Ordlyd:

»Da mange af vore Undersaatler driver Øksne ud af Landet og tager deres Vej over Folding Bro, Gredsted Bro og andetsteds — derved vor og Kronens Rettigheder forkortes — da beder vi dig og ville, at du med det allerførste lader flytte en af vore Gaarde i Gredsted ned til Gredsted Bro og lader Bonden udlægge saa megen Jord, Ager og Eng, som han kan have Fyldest for det, han mister, og at du befaler Manden, som kommer til at bo i dette Hus, at han tager flittig Vare, at hverken Øksne, Heste eller andet derudover udføres, uden de har paa vort Toldsted gjort Fyldest, for hvis Rettighed deraf tilkommer«.

Det har ikke været saa helt let at faa Handelsmændene til at betale den krævede Told; thi Gang paa Gang klages der over, at de slipper udenom.

I September 1571 og i August 1573 udsteder Kongen Skrivelser, hvori han paa det bestemteste indskærper, at Lensmanden nøje overvaager, at ingen slipper udenom Tolden.

Allerede den Gang blev der drevet en Mængde Husdyr mod Syd: Magert Kvæg, Heste, Grise, Faar Lam og Gæs, og det blev ikke mindre med Aarene. Det eneste, der kunde mindske Eksporten eller helt stoppe den, var Krigstider og de nærmeste Aar derefter; thi da havde Fjenderne sørget for, at al Eksport var overflødig.

Naar der til de fleste Tider var en saa livlig Færdsel over Gredstedbro, og naar Driverne og

Handelsmændene ofte skulde opholde sig der flere Timer eller Dage, kan det ikke undre, at den Mand, der havde faaet Ophold og skulde føre Tilsyn der, snart begyndte at skaffe sig en Bi- eller maaske rettere Hovedfortjeneste ved at sælge Mad og Drikke til det farende Folk.

I Førstningen var der dog kun Tale om Herberg som saa mange andre Steder i Landet; men i Slutningen af det 17. Aarhundrede begyndte man at uddele Krobevillinger mod passende Afgift. Gredstedbro Kros Privilegium hører til de ældste i Landet.

I 1651 (Præsteindberetningen) nævnes, at »i Gredstedbro er et Krohus, som er Kongens«, og i 1688 nævnes ved Gredstedbro en Mand — vist en Tolder — ved Navn Erik Vester, der har herbergeret fremmede Rejsende efter en anden, der hed Christen Christensen, formodentlig ham, der havde Krohuset i 1651. Men det første Privilegium bliver udstedt til Stiftamtmandens Fuldmægtig Oluf Christian Engelstoft, der den 23. Februar 1702 lader dette tinglyse, men senere lader det overføre paa sin Datter Otte Sofia (9. Februar 1722). Hun var gift med en Prokurator Serup i Ribe og var ogsaa Indehaver af Privilegiet paa Kroerne i Strandby og Sønderho. Hun døde meget fattig 1742. Selv drev hun ingen af Kroerne, men bortforpagtede dem. I Gredstedbro overtoges Forpagtningen af Peder Schade, som døde i 1734, og efter ham overtog førnævnte Erik Vester Kroen i Forpagtning. Otte Engelstoft havde dog ikke ladet opføre nogen Bygning til Kroholdet, hvad hun havde forpligtet sig til, men kun udnyttet sit Privilegium til Bortforpagtning, og Kroholdet maa da antages at have været i Bomhuset. Stiftamtmand von Gabel minder hende ikke alene

ofte om at opføre Krobygningen, men maa aarlig mange Gange kræve hende for Betaling af Afgiften, der er 5 Rdl. aarlig, og i Skrivelse af 3. April 1736 meddeler han hende, at hvis hun nu ikke opfører Bygningen og betaler sidste Aars Restance af Afgiften, skal hun tilbagesende Privilegiebrevet. Hun ser sig ikke i Stand til hverken at betale Afgiften eller opføre Bygningen, hvorfor hun giver Afkald paa Privilegiet, der 9. April 1736 overgaar til Forpagteren Erik Vester.

Efter ham gaar Kroen rimeligvis over til Toldvisitoren Peder Mundelstrup, der i alt Fald har den i Tiden 1848—69, og da der i 1801 nævnes en Enke Erika Mundelstrup, som da var 50 Aar og Ejer af Kroen, maa det antages, at hun er Svigerdatter af Peder Mundelstrup.

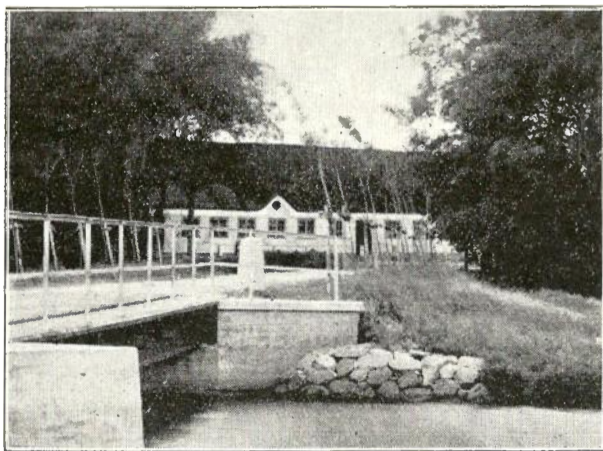
At Bevillingen ikke var i Orden 1749, efter at den var frataget Kroen i 1736, fremgaar af en Skatteliste fra dette Aar, hvori anføres, at Kromand Mundelstrup skal betale 8 Rigsdaler Courant, »fordi han, skønt uden Privilegium, undertiden har lidet Øll og Brændevin at sælge«. Staten finder sig altsaa roligt i, at der udskænkes stærke Drikke uden Bevilling.

I 1828 26. April faar Grumme Nielsen Privilegiet overdraget og bliver Ejer af Kroen ved Hjælp af Penge, han laaner af den rige Skipper Peder Thomsen i Sønderho.

Den næste Ejer er vist en Mand ved Navn Davidsen, hvis Enke Elisabeth, født i V. Vedsted i 1845, staar som Ejer af Kroen; hun var da 55 Aar. Hun sælger Kroen i 1850 til Skibsfører Christen Husted af Nordby paa Fanø. Han var født i Ringkøbing, men opdraget hos en Skibsfører Anders Bertelsen i Nordby, og som Guldgraver i Kali-

fornien havde han tjent en Formue, dels ved Guldgravning og dels som Krovært blandt Eventyrerne dér, og da han blev ked af Sølivet, købte han Kroen i Gredstedbro for 11,500 Rigsdaler uden Besætning. Han blev gift 1828 med Sidsel Warrer, en Datter af Skibsfører Jakob Nielsen Warrer, Fanø.

Husted solgte Kroen 1854 til Peder Kjær for 27,000 Rdl. med Besætning. Aaret efter solgte han den til Murermester N. Lønborg, af hvem den solgtes 1856 til Johannes Clausen for 19,500 kr.

Gredstedbro Kro o. 1900.

I den Aarrække, Johannes Clausen drev Kroen, havde den sikkert sin Glansperiode. Der kom store Drifter af Kvæg forbi, og der overnattedes næsten altid i Gredstedbro. Det gav Penge, og selv om det efter Nutidens Forhold kun var Småpenge, der kom ind, gav det dog saa mange, at Johannes Clausen kunde efterlade sig en stor Formue — efter Nutidens Forhold.

Sønnen Marius Clausen drev i en Aarrække Kroen, først som Bestyrer for Faderen og senere som Ejer. Om saavel Fader som Søn siges der, at de drev Kroen mønsterværdigt, og det samme kan siges om deres Efterfølger, N. C. Andersen, der havde den i Forpagtning fra 1906—1917.

Spiritusbevillingen faldt da bort, og den har ikke været givet siden.

Fortegnelse over Tiendeyderne udi Jernved

samt over hele og halve Gaarde og bole 1651.

Jernved Bye.

1 Halvgaard	Søfren Mathsen	Ejer: Kronen.
—	Las Nielsen	— —
—	Peder Nielsen	— —
—	Oluf Hansen	— —
—	Jens Mortensen	— —
—	Søfren Hansen	— —
—	Laurids Pedersen	— Velb. Hr. Peder
—	Laus Christensen	— —
1 Heelgaard	Niels Hansen	— Wentzel
		Rotkirchs
—	Hans Jul	— Riber Capitel.
1 Boel	Laurids Smed	— Kirken.
1 liden Boel	Præsten	— Kronen.

Altsaa i Jernved By 8 Halvgaarde, 2 Helgaarde
og 2 Boel.

Gredsted Bye.

1 Gaard	Hans Jensen	Ejer: Kronen.
—	Jacob Nielsen	— —
—	Niels Christensen	— —
1 Halvgaard	Hans Christensen	— —
—	Anders Søfrensen	— —

1 Gaard	Jørgen Hansen	Ejer: Kronen.
1 Halvgaard	Niels Villadsen	— —
—	Hans Søfrensen	— —
—	Anders Hansen	— —
—	Thomas Knudsen	— —
1 ringe Gaard	Kristen Mikkelsen	— —
1 Halvgaard	Pofuel Hansen	— —
—	Karine Niskone	— —
1 ringe Gaard	Hans Enevoldsen	— —
1 Halvgaard	Christen Svendsen	— Capitlet.
—	Jep Christensen	— —
—	Peder Wid	— —
—	Jesper Enevoldsen	— —
1 Gaard	{ Hans Jensen	— —
	{ Peder Thomsen	— —
	{ Simon Matisen	— —
1 Boel	Hans Jessen	— Kronen.
—	Karl Søfrensen	— —
1 Gadehus	Hans Jessen	— —
1 Gaard	Gredstedbro	— —

Ialt i Gredsted 8 Gaarde, 12 Halvgaarde, 2 Boel og 1 Gadehus.

Jernvedlund Bye.

1 Gaard	Laurids Hansen	Ejer: Kronen.
1 Halvgaard	Bertel Christensen	— —
—	Kristen Søfrensen	— —
1 stor Selv- ejergaard kaldis Holdgard	{ Laus Mickelsen	} Ejers af Bønderne. Det vil sikkert sige af de tre Brugere.
	{ Ebbe Jepsen	
	{ Anders Jørgensen	
1 Gaard	Martin Maltesen	Ejer: Ribe Domkirke
—	Laurids Jørgensen	— —
—	Jens Andersen	— —
—	Hans Hansen	— —
1 Boel	Frands Jessen	— Capitlet.

1 Gadehus	Christen Sørensen Ejer:	Riberhus.	
—	Hans Nielsen	—	—
—	Laurids Hansen	—	—
Puggaard	Peder Thomsen	—	Kronen.
Skølvad	Hans Thomsen*)	—	Riberhus.
1 Gadehus	Laus Mickelsen	}	Ejes af Bønderne.
—	Anders Jørgensen		
—	Ebbe Jepsen		

Ialt i Jernvedlund 8 Gaarde (Skølvad og Puggaard iberegnet), 2 Halvgaarde, 1 Boel og 6 Gadehuse.

Plougstrup (laa i Malt Herred).

1 Halvgaard	— Hansen	Ejer:	Kronen.
—	Christen Jørgensen	—	—
1 Gaard	Niels Pedersen	—	—
1 Boel	Søfren Pedersen	—	—
—	Simon Madsen	—	—
1 Gadehus	Søfren Pedersen	—	Riberhus.
—	Thomas Thomsen	—	Sønderskov.
—	Bonde Thomsen	—	—

1 Plougstrup 1 Gaard, 2 Halvgaarde, 2 Boel og 3 Gadehuse.

At denne er en rigtig Designation af Decimenterne udi Jernved Sogn bekiendes ved Underskrift.

L a u g e S ø f r e n s e n**).

Ribe Evangeli Tiener, uværdig til Jernved Kirke.

Af det foregaaende fremgaar det, at Kronen ejede den overvejende Del af Sognets Jord. Ejen-

*) Hans Thomsen eller, som han almindelig kaldtes, Hans Tams var Delefoged (vistnok Medhjælper i Skifteretten). Han døde 1651. Tidligere har været en Gravsten over ham i Jernved Kirke; men den er nu forsvunden.

**) Lauge Søfrensen var Præst i Jernved fra 1608—1659.

dommeligt er det, at tre Bønder i Jernvedlund i Fællesskab ejede en Gaard kaldet Holdgaard samt tre Gadehuse.

I hele Sognet fandtes der ialt i 1651 19 Gaarde, 24 Halvgaarde, 9 Boel og 9 Gadehuse. Gaardene var omtrent lige store, men ikke derfor alle lige gode, selv om der til de ringeste Gaarde hørte de største Arealer.

En Halvgaard var, som Navnet siger, en Halvpart af en Gaard. Et Boel var lidt mindre end en Halvgaard.

Gredsted med sine 8 Gaarde og 12 Halvgaarde var dengang den betydeligste By. Selv om der til alle fire Byer hørte store Hedestrækninger og Overdrev, saa har Gredsted nok haft forholdsvis mest dyrket Land.

Hvorledes Tilstanden i Sognet var paa denne Tid, giver Fortegnelsen over Tiendeyderne ingen Oplysninger om. God har den sikkert ikke været. 3 Aar før var Kong Kristian den Fjerde død, og hans mange Krige var ikke gaaet sporløst hen over Landet. Den sidste, Svenskekrigen fra 1643—45, blev for største Delen ført i Jylland. Var Tilstanden saaledes ikke god, skulde den dog blive værre.

1658 og 59 førte vi atter en ødelæggende Krig med Sverrig, under hvilken Landet blev i højeste Grad ødelagt og forarmet. 1661 blev der udarbejdet en Jordbog over Kronens Gaarde og deres Tilstand efter Svenskekrigen. Man var klar over, at Bønderne ikke kunde betale den sædvanlige Afgift, og derfor blev der foretaget Syn over og Vurdering af Gaardene.

Indberetningen giver os for Jernved Sogns Vedkommende et trøstesløst Billede.

Om P u g g a a r d hedder det: Kan give en Tredie-

døl. Skølvad: Uden Sæd. Jernvedlund havde 6 Gaarde, som faar følgende Bedømmelse: Er uden Sæd eller ganske øde. Jernved By (4 Gaarde); Var uden Sæd forrige Aar; kan intet give dette Aar. Ganske forarmede eller ganske øde. — Gredsted By (10 Gaarde og 2 Huse): Nogle Gaarde er fuldstændig forarmede, andre er helt øde. Gredstedbro: Øde. Plougstrup: Forarmet og øde.

Saaledes saa det ud paa Kronens Gaarde, og de andre har nok været dem lig. Man kan desværre ikke godt tænke sig, at Beskrivelsen er overdreven; thi det var kongelige Embedsmænd og deres Hjælpere, der foretog Vurderingen, og da Kronen trængte haardt til Penge, var de interesseret i — for Afgiftens Skyld — at gøre Tilstanden saa god som mulig.

Matriklen 1664.

Efter Enevoldsmagtens Indførelse 1660 blev der i de følgende Aar udarbejdet en fælles Matrikel for hele Landet paa Grundlag af Hartkornsydelserne. Af den bedste Jord gik der $6\frac{1}{6}$ Td. Land paa en Td. Hartkorn, og af den allerringeste skulde der kunne gaa indtil 2962 Td. Land paa en Td. Hartkorn.

Matriklen for Riberhus Amt var færdig 1664. I det følgende gives en fuldstændig Afskrift af Matriklen af 1664. Desværre havde hverken den eller den reviderede Matrikel 1688 Matrikelnumre,

saa det er umuligt at paavise de forskellige Ejen-
dommes Beliggenhed. Hvor der er opført 2 Bru-
gere, betyder det, at Gaarden er delt i 2 Halv-
gaarde.

Jernved By:

Bispens Gaard: Hartkorn 13 Td. 3 Skp. 0 Fdk.
0 Alb.; Værdi 495 Rdl. 3 Mk. 8 Sk.; Ejer: Bispen.

Berte Oluffs, Kirsten Hansdatter: Hartkorn 4¹/₂
Td. 2 Skp. 0 Fdk. 2 Alb.; Værdi 193 Rdl. 1 Mk. 8
Sk.; Ejer: Riberhus.

Knud Nielsen, Niels Poulsen: Hartkorn 8 Td.
1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 221 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.;
Ejer: Riberhus.

Jesper Madsen, Søren Hansen: Hartkorn 5 Td.
2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.;
Ejer: Riberhus.

Lauge Sørensen: En øde Boel.

Hans Juel: Hartkorn 8¹/₂ Td. 2 Skp. 0 Fdk. 0
Alb.; Værdi 350 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Canikegods.

Gredsted By:

Kield Frandsen, Mads Bertelsen: Hartkorn 5
Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk.
16 Sk.; Ejer: Riberhus.

Jacob Nielsen (øde): Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 1
Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer:
Riberhus.

Hans Sørensen (øde): Hartkorn 5 Td. 2 Skp.
1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer:
Riberhus.

Hans Christensen, Anders Sørensen: Hartkorn
5 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk.
16 Sk.; Ejer: Riberhus.

Jes Jørgensen: Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 1 Fdk.
1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus.

Michel Michelsen: Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus.

Hans Christensen: Hartkorn 3 $\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 145 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Riberhus.

Hans Enevoldsen (øde): Hartkorn 3 $\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 145 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Riberhus.

Niels Christensen (øde): Hartkorn 5 $\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus.

Peder Nielsen, Christopher Carlsen: Hartkorn 7 $\frac{1}{2}$ Td. 3 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.; Værdi 318 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.; Ejer: Riberhus.

Hans Hansen: En øde Boel. Kan intet saa. Ejer: Riberhus.

Hans Jessen: En øde Boel. Kan intet betale. Ejer: Riberhus.

Andreas Suensen, Jep Pedersen: Hartkorn 4 $\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ribe Capitel.

Jørgen Pedersens Kone (forarmet): Hartkorn 4 $\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Ribe Capitel.

Hans Jensen: Hartkorn 3 $\frac{1}{2}$ Td. 2 Skp. 0 Fdk. 1 Alb.; Værdi 143 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.; Ejer: Ribe Capitel.

Peder Andersen, Chr. Bertelsen: Hartkorn 3 Td. 3 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 135 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Bispen.

Hans Hansen: Hartkorn 3 Td. 3 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 135 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Bispen.

Gredstedbro:

Jep Sørensen (øde): Hartkorn $2\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 116 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus.

To Gadehuse til Gredstedbro.

Puggaard:

Peder Tommesen: Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 2 Sk.; Ejer: Riberhus.

Schiølvad:

Christen Pedersen: Hartkorn 2 Td. $\frac{1}{2}$ Skp. 0 Fdk. $2\frac{1}{3}$ Alb.; Værdi 73 Rdl. 0 Mk. $9\frac{1}{2}$ Sk.; Ejer: Riberhus.

Jernvedlund:

Niels Knudsen, Peder Moltesen: Hartkorn 2 Td. 0 Skp. 0 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.; Værdi 80 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.; Ejer: Riberhus B.

Peder Nielsen, Søren Clausen: Hartkorn $4\frac{1}{2}$ Td. $2\frac{1}{2}$ Skp. 0 Fdk. $3\frac{1}{3}$ Alb.; Værdi $193\frac{1}{2}$ Rdl. 1 Mk. 8 Sk.; Ejer: Riberhus B.

Anders Jensen, Niels Knudsen: 5 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus F.

Peder Madsen, Niels Pedersen: Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.; Værdi 211 Rdl. 2 Mk. 16 Sk.; Ejer: Riberhus F.

Christen Nielsen, Poul Nielsen: 2 øde Gadehuse.

Laurids Jørgensen: Hartkorn $4\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Ribe Domkirke F.

Morten Moltesen: Hartkorn $4\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Ribe Domkirke F.

Mads Christensen, Jep Frandsen: Hartkorn $4\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi 185 Rdl. 0 Mk. 0 Sk.; Ejer: Ribe Domkirke F.

Jep Frandsen: Hartkorn $1\frac{1}{2}$ Td. 3 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Værdi $76\frac{1}{2}$ Rdl. 0 Mk. 7 Sk.; Ejer: Ribe Domkirke F.

Plougstrup.

Godske Hansen, Chr. Jørgensen: Hartkorn 10 Td. 4 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Krongods.

Svend Enevoldsen, Niels Christensen: Hartkorn 6 Td. 6 Skp. 0 Fdk. 0 Alb.; Ejer: Ribe Hospital.

Jørgen Sørensen: Et Gadehus.

Simon Madsen, Søren Skrædder: Hartkorn 8 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 0 Alb.; Ejer: Jørgen Skeel Due.

Niels Pedersen: Et Gadehus.

Peder Thomsen: Et Gadehus.

— — —
Ifølge Matriklen af 1664 havde Jernved Sogn paa dette Tidspunkt 179 Td. 7 Skp. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Hartkorn, deraf 26 Td. 3 Skp. i Plougstrup, som hørte til Malt Herred.

Markbogen over Jernved Sogn 1683.

Da der ved Udarbejdelsen af Matriklen 1664 næsten udelukkende blev taget Hensyn til den paa Ejendommen hvilende Landgilde, som i mange Tilfælde var uretfærdig fordelt, var det paa Forhaand givet, at Matrikuleringen heller ikke kunde blive fuldtud retfærdig, og man begyndte derfor allerede sidst i Halvfjerdserne Forarbejderne til en

ny Matrikel, ved hvis Udarbejdelse der blev taget mere Hensyn til Jordens Bonitet.

I den Anledning blev der for hele Landet udarbejdet en saakaldt Markbog, i hvilken der findes en Kvalitetsbedømmelse af de paagældende Byers Jorder m. m.

I det følgende gives et sammentrængt Uddrag af Markbogen for Jernved Sogn af 29. Máj 1683.

Jernved By.

I Byen var der 7 Gaarde, hvis Jord, der dreves i Fællesskab, var inddelt i 12 Tegter.

1. *M e l l e m V a n g s T e c t* strækker sig Øster til Ruug Biergs Tect, Vester til Trolddals Tect. Den bestaar af skarp Ruugjord, tildels af Ler, graa Sand og Grud. Saas to Aar. 1. Aar med Boghuede, 2. Aar med Hafer. Huiler i 6 Aar.

2. *L u u d z T a r m T e c t* ligger Øster til Ruug Biergs Tect, Vester til Trolddals Tect og Synder til Mellem Vangs Tect. Middelmaadig Ruugjord, bestaar udi graa Sand og Grud, ringe Muld. Saas tre Aar. 1. Aar Biug, 2. 3. Aar Ruug. Huiler 5 Aar.

3. *S k o u f T e c t*. Løber Øster og Vester med den østre Ende til Skodborg Aae og med den vestre til Gredsted Mark. Ligger med den syndre Side til Skodborg Aae og med den nordre til Syndermarks Mosc. — Ond Hafer Jord. Bestaar udi graa og rød Sand og Grud. Ligger sidt og langt fra Byen. Saas to Aar. 1. Aar med Boghuede, 2. Aar med Hafer. Huiler i 12 Aar.

4. *N ø r A g g e r s T e c t*. Løber med vestre Ende til Kirke Tect og med den østre til Kongens Tect og med den nordre Side til Smøris Tect. — Middelmaadig Ruugjord. Bestaar udi graa og rød Sand med lidet Muld. Saas fire Aar. 1. Aar Biug,

2. Aar Ruug, 3. og 4. Aar Boghuede. Huiler 5 Aar. U d m a r k e n af rød og graa Sand og Grud. Ond Hafer Jord. Saas to Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Hafer. Huiler 12 Aar.

5. T r o l d d a l s T e c t. Løber Synder og Nør. Ligger mellem Luudz Tarm Tect og Midt Vangs Tect. Skarp Ruugjord. Bestaar udi mest graa Sand, ringe Grud. Lidet kold Ler. Saas fire Aar. 1 Kier Boghuede, 2 Kier Ruug, 1 Kier Hafer. Huiler 6 Aar.

6. V e s t e r K o n g e n s T e c t. Løber Synder og Nør. Ligger mellem Vester Kongens Agger og Heden. Skarp Ruugjord. Bestaar udi skarp, graa Sand og kold Ler. Lidet Grud. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Hafer. Huiler 6 Aar.

7. R u u g b i e r r i g T e c t. Løber Øster og Vester. Ligger med den syndre Side til Ofuerdrift og med den nordre til Øster Kongens Agger Tect. Skarp Ruugjord. Bestaar udi grov, huid Sand og ringe Grud. Saas fire Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler i 5 Aar.

8. K o n g e n s T e c t. Løber Synder og Nør med den nordre Ende til Dynd Agger og Smøris Tect. Ligger med den østre Side til Lund Markskiel og med den vestre til Nør Agre. Ond Ruugjord. Bestaar udi rød, skarp Sand, ringe Grud. Saas 3 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug. Huiler 6 Aar. U d m a r k e n : Skarp Ruugjord. Bestaar udi mest skarp, graa Sand. Lidet Muld. Ligger lidt sidt. Saas fire Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Hafer. Huiler 4 Aar.

9. Ø s t e r K o n g e n s T e c t. Løber Synder til Gyden, Nør til Smøris Tect. Ligger med østre Side til Kirke Aggers Tect og med den vestre til Kongens Agger Tect. God Ruugjord. Bestaar udi

Muld, graa Sand og Grud med Ler blandet. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler 5 Aar.

10. Kierche Aggers Tect. Løber Synder og Nør. Synder til Gyden, Nør til Nør Aggers Tect, Vester til Øster Kongens Aggers Tect. Middelmaadig Ruugjord. Bestaar udi Graasand og Grud. Ringe Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler i 5 Aar.

11. Smøris Tect. Løber Øster og Vester. Ligger med den østre Ende til Lund Markskiel og med den vestre til Meld Hede. Med den syndre Side til Nør Agre og mod Nør til Jernved Hede. Ond Haferjord. Bestaar udi Grusjord og kold Ler. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Hafer. Huiler 12 Aar.

12. Baard Tect. Løber Øster og Vester. Med den østre Ende til Kongens Tect og den vestre til Ruugbierrigs Tect. Ligger med den søndre Side til Kaskier Moese og den nordre til Byen. Middelmaadig Biugjord. Bestaar udi graa og rød Sand, lidet Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Hafer. Huiler 6 Aar.

Gredsted.

11³/₄ hele Gaarde. Bestaar af 11 Tecter og 2 Tofter.

1. Tidzelbierg Tect. 153 Agre. Strækker mod Synder til Lille Hede. Middelmaadig Biugjord af Sand og Grud og noget Muld. Saas: 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler i 4 Aar.

2. Maæbierrig Tect. 154 Agre. Strækker sig mod Synder til Muse Tect. Skarp Ruugjord af rød Sand, Grud og noget Muld. Saas 3 Aar. 1 Kier Boghuede, 2 Kier Rung. Huiler 5 Aar.

3. **Muus Hede Tect.** 100 Acre. Ligger mod Synder til Straaebiergs Tect. Middelmaadig Biugjord af Sand, Grud og nogen Muld. Saas i 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler i 4 Aar.

4. **Leergraufzhøys Tect.** 153 Acre. Ligger mod Synder til Gaden og mod Nør til Lang Hale Tect. Ligger med den østre Side til Mitt Tect og med den vestre til Kier Diget. Middelmaadig Biugjord af Sand, nogen Muld og lidt Grud. Saas 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler i 4 Aar.

5. **Lang Hale Tect.** 149 Acre. Strækker sig mod Øster til Øster Tect, mod Vester til Kier Diget. Ligger mellem Mitt Vangs Tect og Toltermoese Tect. Middelmaadig Ruugjord af Sand, Grud og lidt Muld. Saas 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler 4 Aar.

6. **Hede Tect.** 102 Acre. Ligger ved neder Byen. Mod Synder til Byen og mod Nør til Alsbro Markskiel. Ligger ind til Boye Høys Tect. Ond Ruugjord af sort Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug. Huiler i 5 Aar.

7. **Boye Høys Tect.** 150 Acre. Ligger mellem Hede Tect og Toltermoese Tect. Middelmaadig Biugjord af Sand, Grud og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler 4 Aar.

8. **Toltermoese Tect.** 97 Acre. Ligger mellem Boy Høys Tect og Mitt Vangs Tect. Skarp Ruugjord af rød Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1 Kier Boghuede, 2 Kier Ruug. Huiler 5 Aar.

9. **Øster Vang Tect.** 100 Acre. Ligger mellem Toltermoese Tect og Kamptrup Hede. Skarp Ruugjord af rød Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1 Kier Boghuede, 2 Kier Ruug. Huiler 5 Aar.

10. *Mitt Vangs Tect.* 72 Agre. Ligger mellem Byen og Toltermoese Tect. Ond Biugjord af Sand, Muld og lidt Grud. Saas 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler 5 Aar.

11. *Trolddals Tect.* 135 Agre. Strækker sig mod Synder til Øster Vangs Tect, mod Nør til Engene. Ligger mellem Jernved Markskiel og Jes Jørgensens Gaard. Middelmaadig Biugjord af Sand, nogen Muld og Grud. Saas 4 Aar. 1 Kier Biug, 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler 4 Aar.

12. *Mellem Toft.* Ond Ruugjord af rød Sand og Ler. Saas 3 Aar. 2 Kier Ruug, 1 Kier Boghuede. Huiler 4 Aar.

13. *Indlugte Toft.* Som forrige Godhed.

Gredstedbro.

»Er Passer mellem Holsten og Jylland, hvorpaa staar et Hus opbyggt, som tilhørte Christen Christensøn og beboes af hannem selv. Samme Hus staar paa hans kgl. Majestæts Grund. Bemeldte Chi. Christensøn er indsat og antogen af Toldere udi Ribe og skal hafue Indseende med alt, som føris fra Jylland til Holsten. Ickun slet paa Bygning og Aufling«. Til Gaarden hører to Tofter, *Vester Toft* og *Øster Toft*. *Vester Toft* bestaar af Sand, Ler og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug, 4. Aar Boghuede. *Øster Toft* er skarp Ruugjord og bestaar af Sand og Grud. Saas 2 Aar. 1. Aar Ruug, 2. Aar Boghuede.

Jernvedlund.

I Byen fandtes 6 Gaarde, hvis Jord var inddelt i 10 Tecter.

1. *Brød Agers Tect.* Ond Ruugjord af kold Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler 4 Aar.

2. **Schaarhøys Tect.** Middelmaadig Ruugjord af Sand, Grud og lidet Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler 4 Aar.

3. **Høyveys Tect.** Middelmaadig Biugjord af hvid Sand, Grud og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler 4 Aar.

4. **Manne Høys Tect.** Middelmaadig Biugjord af Sand, Grud og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug, 4. Aar Boghuede. Huiler 4 Aar.

5. **Kongens Toft Tect.** Skarp Ruugjord af hvid Sand og Stengrud. Langt fra Byen. Saas 3 Aar. 1. og 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede. Huiler i 4 Aar.

6. **Kirche Aggers Tect.** Middelmaadig Ruugjord af Sand, Grud og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug, 4. Aar Boghuede. Huiler i 4 Aar.

7. **Straae Tect.** Af Beskaffenhed som Nr. 6. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. Aar Ruug, 3. Aar Boghuede, 4. Aar Ruug. Huiler 4 Aar.

8. **Steens Aggers Tect.** Skarp Ruugjord af Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug. 2. Aar Ruug, 3. Aar Hafer. Huiler 4 Aar.

9. **Nordlandzbierrigs Tect.** Ond Ruugjord af rød og hvid Sand; er opløjet Hede. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Ruug. Huiler i 6 Aar.

10. **Dyb mosebierrigs Tect.** Hede Tect. Ond, død Ruugjord. Ligger langt fra Byen. Opbrudt Hede. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Ruug. Huiler i 6 Aar.

Puggaard.

Tilhører hans Exell. Hr. Otto Diderik, Græfue af Schack, og beboes af Jeppe Pedersen. Bygninger forfalden og Formue ringe. Bestaar af to Tecter.

1. *Puggaards Ager Tect.* Ond Ruugjord. Bestaar af Sand og Grud. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler i 4 Aar.

2. *Vester Agers Tect.* Bestaar af Sand og Grud. Ligger paa en Bakke. Saas 2 Aar. 1. Aar Ruug, 2. Aar Boghuede.

Schiølvad.

Tilhører kgl. Majestæt. Bestaar af to Tecter. Ved bemeldte Gaard ligger to Fiskedamme.

1. *Dyb mosebiERG Tect.* Bestaar af ond Ruugjord og død, sort Sand. Er ganske begroet med Liung (Lyng), saa at man neppelig kan kende Ryg eller Ren, og i Mands Minde ey hafer været pløjet undtagen 6 Agre, som er opdyrket. Saas 2 Aar. 1. Aar Ruug, 2. Aar Boghuede. Huiler 6 Aar.

2. *Schiølvad Ager Tect.* Middelmaadig Biugjord. Bestaar af sort Sand og nogen Muld. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug, 4. Aar Boghuede. Huiler 3 Aar.

Plougstrup.

I Byen fandtes 3 Gaarde og 2 Gadehuse. Marken var delt i 8 Vange.

1. *Markskielsvang.* 71 Agre. Skarp Ruugjord. Bestaar af Sand og Grud. Saas 4 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. 4. Aar Boghuede. Huiler i 4 Aar.

2. *Toehøysvang.* 41 Agre. Middelmaadig Ruugjord, som bestaar af Sand og Grud og lidt Muld. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler i 4 Aar.

3. Nørblochs vang. 55 Agre. Middelmaadig Ruugjord af Sand og Sten. Lidet Muld. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler i 4 Aar.

4. Friishøysvang. 79 Agre. Middelmaadig Biugjord. Bestaar af Muresand med Muld. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler i 4 Aar.

5. Lillevang. 39 Agre. Middelmaadig Biugjord af Muresand med Muld. Saas 3 Aar. 1. Aar Biug, 2. og 3. Aar Ruug. Huiler i 4 Aar.

6. Nør-Aggersvang. 38 Agre. Skarp Ruugjord. Bestaar af Sand og Grud. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Ruug. Huiler i 5 Aar.

7. Scharrezlunds Vang. 75 Agre. Skarp Ruugjord af Sand og Grud. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Ruug. Huiler i 9 Aar.

8. Vester Hads Schauervang. 27 Agre. Ond Ruugjord af Sand og Grud. Saas 2 Aar. 1. Aar Boghuede, 2. Aar Ruug. Huiler i 9 Aar.

Man faar ikke store Tanker om Jernved Sogn ved at gennemlæse den gamle Markbog. Næsten allevegne var Jorden enten »ond« eller »middelmaadig«. Undergrunden var Sand eller Grus eller begge Dele med »ringe« Muld ovenpaa. At Jordens »Ondskab« mere laa i Driftsmaaden end i Boniteten har Nutiden vist.

Nu mener vi jo endog, at det meste af Jernved Sogn er særdeles god Jord. Men hvorledes skulde det være godt i hine Tider. Fællesdriften sløvede den enkeltes Energi, og Markredskaberne var yderst slette; dertil kom, at Hoveriarbejdet paa Herregaardene først skulde passes, i anden Række kom Fæstebøndernes Fællesdrift.

Matriklen 1688.

Som før nævnt var Matriklen af 1664 meget ufuldkommen, og Forarbejderne til en ny blev snart paabegyndt. 1688 var Matriklen færdig, og selv om den heller ikke var uangribelig, var den dog i mange Henseender en Forbedring, idet der i Mellemtiden var foretaget en Bonitering.

Af denne Matrikel skal her kun medtages en summarisk Fortegnelse over, hvem der paa dette Tidspunkt ejede Sognets Jord, og hvor meget Hartkorn hver Ejer havde.

Jernved By.

Ryttergods.....	11 Td.	4 Skp.	0 Fdk.	2 Alb.
Riberhus Kloster.....	5	— 7	— 0	— 1
Laurids Aagaard, Ribe ..	4	— 1	— 2	— 0
Fru Wivike Rosenkrantz	3	— 6	— 0	— 0
Riberhus.....	3	— 5	— 2	— 2
Dr. Christen Lodberg ...	9	— 0	— 0	— 1
Jernved Kirke.....	1	— 7	— 0	— 0

Ialt i Jernved By 14 Fæstere, hvoraf flere kun havde en Halvgaard.

Jernvedlund.

Ryttergods.....	28 Td.	3 Skp.	2 Fdk.	1 Alb.
Riber Hospital.....	5	— 0	— 1	— 1
Riber Domkirke.....	5	— 1	— 1	— 0
Mag. Niels Serup, Ribe .	4	— 4	— 3	— 0

Ialt i Jernvedlund 15 Fæstere.

Gredsted.

Ryttergods.....	50 Td.	3 Skp.	2 Fdk.	0 Alb.
Riber Hospital.....	13	— 7	— 2	— 2
Bispen i Ribe.....	7	— 1	— 2	— 2
Mag. Niels Serup.....	6	— 7	— 2	— 1

Ialt i Gredsted 27 Fæstere.

Plougstrup.

Riber Hospital	7 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.
Greve Schack	8 — 0 — 3 — 2 —
Sønderskov	7 — 5 — 0 — 1 —
Ialt i Plougstrup 5 Fæstere.	

Enstedgaard.

Puggaard.

Schackenborg	4 Td. 3 Skp. 0 Fdk. 2 Alb.
------------------------	----------------------------

Schiølwadgaard.

Ryttergods	3 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 0 Alb.
----------------------	----------------------------

Gredstedbro.

Ryttergaard	1 Td. 4 Skp. 0 Fdk. 1 Alb.
-----------------------	----------------------------

Præstegaarden	9 Td. 0 Skp. 0 Fdk. 1 Alb.
-------------------------	----------------------------

Ialt i hele Sognet 190 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.,
hvoraf omtrent Halvdelen, 90 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1
Alb., var Ryttergods.

Om de Personer og Institutioner, som i 1688
ejede Sognets Jord, gives i det følgende nogle Op-
lysninger, der dog for enkeltes Vedkommende er
ret mangelfulde.

Riberhus Kloster.

Nonneklosteret eller St. Nicolai Frue-Kloster i
Ribe omtales første Gang 1215. Det var et konge-
ligt Kloster og stod under Kronens Overbestyrelse.
Nonnerne var, saavidt det kan skønnes, adelige
Damer.

1537, Aaret efter Reformationen, blev Godset
lagt ind under Riberhus Slot. Slottets Regnskab
for dette Aar udviser, at Klosteret paa dette Tids-
punkt kun havde 3 Nonner.

Af en Fortegnelse over Klosterets Bøndergods kort efter Reformationen ses det, at det da havde 62 Bøndergaarde, af hvilke de 12 laa i Jernved Sogn, flere end i noget andet Sogn.

De allerfleste af disse Gaarde blev da Kron-gods, men enkelte Gaarde blev fremdeles ved at svare deres Afgifter til Klosteret, der nu kaldes Riberhus Kloster. 1688 var der saaledes en Gaard i Jernved, som hørte dertil.

Ribe Hospital.

Tiggermunkeordenen, Sortebrødrene, fik deres første Kloster her i Landet 1222, idet der da blev oprettet et Kloster af nævnte Orden i Lund i Skaane. Nogle Aar senere, 1228, oprettedes det næste Kloster i Ribe. Klosteret blev bygget saa solidt, at det nu, naar en paabegyndt Restauration er tilende-bragt, vil staa næsten lige saa smukt og solidt som for 700 Aar siden.

Efter Reformationens Indførelse ophævedes Klosteret, og dets store Godser inddroges. Som Følge deraf oprettede Kong Kristian den Tredie i Aaret 1548 almindeligt Hospital i Ribe, hvortil han skænkede det allermeste af Sortebrødreklosterets Gods »thee fattige, saare oc syuge mennisker wdtij wor kjøpsteed Ripe tiill nytte, gagen oc wnderholdning . . .«, og ved denne Lejlighed kom saa nogle af Gaardene i Jernved ind under Ribe Hospital.

4. November 1673 udstedtes Skøde til Hans Schack, Friherre, paa en Mængde Gods, der lagdes til Schackenborg, som ophøjedes til Grevskab. En Del af Godset toges fra Ribe Hospital, Biskoppen m. fl., som i Stedet for fik udlagt en Del Gods særlig Nord for Ribe.

I den Anledning blev der ligeledes 4. Novbr.

1673 udstedt Vederlagsskøde til Ribe Hospital, Superintendenten m. fl. paa det nye Gods.

Ved denne Lejlighed kom en Gaard i Plougstrup, en Gaard og to Halvgaarde i Jernvedlund, to Gaarde i Gredsted samt et Stykke Jord i Ulkær til at høre under Ribe Hospital.

Ribe Domkirke.

I Slutningen af det 14. Aarhundrede levede der paa Riberhus en Lensmand Hennike Limbek. Han var en saare mægtig Mand. Foruden sine Forleninger ejede han meget privat Gods; men der fortaltes om ham, at han var kommet i Besiddelse af en Del af sit Gods paa uærlig Vis. Da han blev ældre, har han muligvis haft Samvittighedsnag herover, og for at berolige sin Sjæl, skænkede han i Aaret 1388 en Del af sit Gods til Domkapitlet, mod at dette til Gengæld »skulde holde en daglig Messe til evig Tid for hans egen, hans Hustrus og hans Forældres Sjæle«.

Samme Aar skænkede han en anden Del af sit Gods, 22 Gaarde, til et Alter for vor Frue i Ribe Domkirke. En af Gaardene, som skænkedes, laa i Jernvedlund, og den kom derved til at høre under Ribe Domkirke.

Bestyrelsen af Alteret og dets Gods overdroges til Domkapitlet, og han bønfuldt dette om at sørge for hans egen og hans Forældres Sjæle. Dette gjorde Kapitlet derved, at det lod afholde en daglig Messe foran Alteret samt sørgede for dets Udsmykning. Som Vederlag for denne Ulejlighed har Domkapitlet saa sikkert inkasseret Afgifterne af de 22 Gaarde.

Ribe Domkapitel.

Et Domkapitel var et Broderskab af Gejstlige, som var ansatte ved en biskoppelig Kirke eller

Domkirke, og som havde til Opgave at gøre Guds-tjenesten fyldigere og mere højtidelig. Kapitlets Medlemmer kaldtes Kanniker, derfor benævnes Dom-kapitlets Gods undertiden som Kannikegods.

Kapitlet fik efterhaanden den ene Gaard efter den anden, og dets Gods voksede derved i Størrelse og Anseelse. Ifølge Domkapitlets ældste Jordebog ejede Kapitlet i Aaret 1530 3 Gaarde i Jernved, der ydede 7 Ørter Rug, 7 Ørter Byg, 1 Suin, 4 Td. Smør og 1 Gæsteri. Paa Reformationstiden blev der oprettet et Underkantorembede. Underkantorens Løn fastsattes til $\frac{1}{2}$ Læst Korn og Indtægterne af 2 Bøndergaarde, 1 i Obeling og 1 i Jernved.

Efter Reformationen mistede Kapitlet den ene Rettighed efter den anden; men en Del af dets Gods vedblev det dog at nyde Indtægterne af længe efter.

Lensmand Hans Schack.

Hans Schack, der er født paa Angel 1609, var en berømt Feltherre under Kong Kristian den Fjerde, er dog særlig berømt for sit Forsvar af København og Nyborg 1659.

Han blev udnævnt til Lensmand paa Riberhus 1658 under særlig gunstige Vilkaar. Efter det heldige Udfald af Svenskekrigen, hvori han havde sin store Andel, fik han Forleningen for Livstid, og efter hans Død skulde hans Efterkommere forlenes med Møgeltønder.

Da Korsbrødreklosteret efter Reformationen blev ophævet, solgte Kronen Godset. Hans Schack blev senere Ejer af en Del af det, og paa denne Maade blev han Ejer af en Gaard i Plougstrup paa godt 8 Td. Hartkorn. Han døde 1676, saa det maa jo være en Søn af ham, der opgives som Ejer af Gaarden i Plougstrup 1688.

Puggaard var 1664 Krongods; men hører 1688 under Schackenborg. Den maa altsaa have været en Del af det Gods, som Kongen forlenede Hans Schachs Efterkommere med.

Mag. Niels Jørgensen Serup

var en Præstesøn fra Serup i Aarhus Stift, deraf Navnet. Var nogle Aar Rektor; først i Helsingør og derefter i Roskilde. 1653 blev han Sognepræst ved Ribe Domkirke, og kort efter giftede han sig med sin Formands Datter, Else. Med hende fik han den smukke Ejendom Lilliebjerget i Skolegade i Ribe med tilhørende Huse og Jordtilliggende. Ved denne Lejlighed blev han ogsaa Ejer af en Gaard i Gredsted paa 7 Td. Hartkorn og en i Jernvedlund paa $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

Fru Wivike Rosenkrantz.

I Slutningen af det 15. Aarhundrede var der en Lensmand paa Riberhus ved Navn Ludvig Nielsen Rosenkrantz. Han havde faaet Slottet i Pant af Kong Kristian den Første for nogle Penge, han havde laant ham.

Fru Wivike Rosenkrantz er rimeligvis en Slægtning af ham. Til hendes Gods hørte en Gaard i Jernved By.

Jernved Kirke.

Til Kirken hørte »en liden Boel«, som senere købtes af Jernved Kommune, der udlagde en Del af Jorden til Skolelod.

Kop- og Kvægskat af Riberhus Amt for 1682.

Jernved Sogn.

Navnet Kopskat stammer fra det tyske Ord Kopf, der betyder Hoved eller i dette Tilfælde Individ.

En Kop- og Kvægskat er en Skat, der udskrives med et omtrentlig lige stort Beløb paa hver Person over en bestemt Alder, i Reglen 12 eller 16 Aar, og paa hvert Stykke Kvæg eller hvert Husdyr. Hønsene synes dog at have været skattefrie. En saare nem, men lidet demokratisk Skatteudskrivning.

Af Skattelisten vil man altsaa kunne se Navnene paa Fæsterne paa den Tid, deres Husstands Størrelse (over 12 Aar) samt Antallet af Husdyr.

Fortegnelsen er gengivet som Originalen med den naive Overgang fra Mand og Hustru til Datter, Hest, Ko o. s. v.

Ryttertjenerne, der i Tilfælde af Krig skulde udruste een eller flere Ryttere, var skattefrie; men er alligevel medtaget i Fortegnelsen.

Jernvedlund.

Ryttertjenere.

1. Jep Nielsen og Hustru, 1 Daater, 3 Heste og Hopper, 3 Køer, 2 tredie Aars Stude, 4 Ungnød, 6 Faar, 1 Suin.
2. Jens Andersen og Hustru, 2 Hopper, 3 Køer, 4 Ungnød og Kalfue, 6 Faar.
3. Søren Christensen og Hustru, 1 Tjenestekvinde, 2 Heste og Hopper, 2 Køer, 2 tredie Aars Stude, 1 Ungnød, 1 Kalf, 4 Faar, 1 Suin.
4. Christen Nielsen og Hustru, 2 Heste, 1 Ko.
5. Peder Nielsen og Hustru, 1 Søn, 2 Heste og Hopper, 2 Køer, 1 Kalf, 3 Faar, 1 Suin.

6. Anders Jensen og Hustru, 1 Daater, 1 Hest, 1 Fole, 7 Køer, 2 Ungnød, 4 Faar.
7. Paul Balmer og Hustru, 1 Hoppe, 1 Ko, 4 Faar.
8. Jens Nielsen og Hustru, 1 Fole, 1 Ko.
9. Hagen Jørgensen og Hustru, 2 Heste, 2 Køer, 1 Ungnød, 1 Kalf, 4 Faar og Lamb.
10. Peder Nielsen og Hustru, 1 Daater, 2 Heste og Hopper, 2 Køer, 2 tredie Aars Stude, 1 Ungnød, 1 Kalf, 4 Faar, 1 Suin.

Hospitalsljenere.

1. Jørgen Lauridsen og Hustru 3 Mk., 1 Dreng, 1 Pige 8 Sk., 4 Heste og Hopper 2 Mk., 4 Køer 2 Mk., 3 Ungnød 9 Sk., 8 Faar og 2 Suin 10 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.
2. Hyrdens Kone 1 Mk. 8 Sk., 7 Køer og 3 Faar 11 Sk.
3. Maren Balmers 1 Mk. 8 Sk.
4. Peder Baun og Hustru 3 Mk., 1 Ko og 2 Lamb 10 Sk.
5. Kirsten Pedersdatter 5 Mk. 8 Sk.
6. Hans Jensen og Hustru 3 Mk., 1 Ko og 2 Faar 10 Sk.

Mag. Niels Serups Tjenere.

1. Jep Frandsen og Hustru 3 Mk., 1 Daater 12 Sk., 2 Heste og Hopper 1 Mk., 1 Føl 4 Sk., 3 Køer 1 Mk., 2 tredie Aars Stude 1 Mk., 4 Ungnød og Kalfue 12 Sk., 8 Faar og Lamb 8 Sk., 2 Suin 2 Sk., 2 Bitræer 8 Sk.
2. Karen Anderskone, en Huskvinde, 5 Mk. 8 Sk., 1 Daater, 1 Gris 13 Sk.
3. Anna Povlskone 1 Mk. 8 Sk.

4. Mads Christensen og Hustru 3 Mk., 2 Heste og 2 Køer 2 Mk., 2 Ungnød og 6 Faar 12 Sk., 1 Suin og 1 Bitræ 5 Sk.

Gredsted.

Ryttertjenere.

1. Anders Svendsen og Hustru, 2 Sønner, 1 Tjenestepige, 3 Heste og Hopper, 4 Køer, 2 tredie Aars Stude, 2 Ungnød, 9 Faar, 2 Suin, 3 Bitræer.
2. Morten Christensen og Hustru, 1 Hest, 1 Ko, 1 Ungnød, 1 Kalf, 4 Faar, 1 Bitræ.
3. Christopher Carlsen og Hustru, 1 Søn, 2 Heste, 2 Køer, 1 tre Aars Stud, 1 Ungnød, 5 Faar, 1 Bitræ.
4. Peder Nissen og Hustru, 1 Daater, 1 Svend, 2 Heste, 2 Køer, 7 Ungnød, 4 Faar.
5. Hans Christensen og Hustru, 1 Søn, 2 Hopper, 2 Køer, 5 Ungnød, 2 Kalfue, 4 Faar, 2 Bitræer.
6. Christen Svendsen og Hustru, 1 Daater, 1 Tjenestepige, 1 Hest, 1 Hoppe, 3 Køer, 2 Ungnød, 6 Faar, 2 Suin, 2 Bitræer.
7. Jens Tierreborgs Enke, 1 Søn, 2 Døtre, 2 Heste, 2 Køer, 1 Kalf, 4 Faar, 2 Bitræer.
8. Enevold Mortensen og Hustru, 2 Hopper, 3 Køer, 1 Ungnød, 4 Faar, 1 Suin.
9. Anders Sørensen og Hustru, 1 Daater, 2 Heste, 2 Køer, 1 Ungnød, 1 Kalf, 3 Faar, 1 Suin, 1 Bitræ.
10. Jes Jørgensen og Hustru, 1 Søn, 1 Tjenestepige, 2 Heste, 1 Plag, 3 Køer, 1 Ungnød, 6 Faar, 2 Suin, 1 Bitræ.
11. Hans Christensen og Hustru, 1 Daater, 2 Heste, 2 Køer, 2 Faar, 1 Bitræ.

12. Mads Bertelsen og Hustru, 1 Søn, 2 Hopper, 2 Køer, 2 Ungnød, 3 Faar, 1 Bitræ.
13. Jens Jensen og Hustru, 1 Søn, 1 Daater, 2 Heste og Hopper, 2 Køer, 2 Ungnød, 6 Faar, 2 Bitræer.
14. Mikkel Jessen og Hustru, 1 Søn, 2 Døtre, 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Køer, 2 Ungnød, 7 Faar, 1 Suin, 2 Bitræer.

Bispens Tjenere.

1. Peder Andersen og Hustru 3 Mk., 1 Søn 12 Sk., 2 Hopper og 2 Køer 2 Mk., 1 Ungnød og 1 Kalf 6 Sk., 4 Faar og 1 Suin 5 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.
2. To Huskvinder 3 Mk.
3. Christen Bertelsen og Hustru 3 Mk., 2 Sønner 2 Mk. 8 Sk., 1 Hest 8 Sk., 1 Fole 4 Sk., 1 Ko 8 Sk., 1 Ungnød 3 Sk., 3 Faar 3 Sk., 1 Suin 1 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.
4. Niels Nielsen og Hustru 3 Mk., 1 Hest 8 Sk., 1 Ko 8 Sk., 4 Faar 4 Sk.

Mag. Niels Serups Tjenere.

1. Peder Puggaard og Hustru 3 Mk., 1 Daater 12 Sk., 2 Hopper 1 Mk., 2 Køer 1 Mk., 2 Ungnød 6 Sk., 3 Faar 3 Sk.
2. Thue Simensen 3 Mk., 1 Daater 12 Sk., 1 Hest, 1 Hoppe 1 Mk., 2 Kvier 6 Sk., 3 Faar 3 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.

Hospitalstjenere.

1. Ebbe Mortensen og Hustru 3 Mk., 1 Daater 12 Sk., 1 Hoppe 8 Sk., 2 Plage 8 Sk., 2 Køer 1 Mk., 1 Ungnød 3 Sk., 6 Faar 6 Sk., 1 Suin 1 Sk.

2. Hyrdens Kone 1 Mk. 8 Sk., 1 Plag 4 Sk.,
1 Ko 8 Sk., 2 Faar 2 Sk.
3. Oluf Iversen 3 Mk., 1 Hoppe 8 Sk., 1 Plag
4 Sk., 1 Ko 8 Sk., 1 Ungnød 3 Sk., 1 Kalf 3
Sk., 3 Faar 3 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.
4. Peder Nielsen og Hustru 3 Mk., 1 Plag 4
Sk., 1 Ko 8 Sk., 3 Faar 3 Sk.
5. Johannes Andersen Smed og Hustru 1
Rdl., 3 Børn 3 Mark, 1 Ko 8 Sk., 2 Faar 2 Sk.,
1 Bitræ 4 Sk.
6. Maren Huskvinde 1 Mk. 8 Sk., 1 Søn 12
Sk., 1 Ko og 2 Faar 10 Sk.

Gredstedbro.

Christen Christensen og Hustru 3 Mk., 1
Tjenestepige 12 Sk., 2 Heste 1 Mk., 1 Ko 8 Sk.,
2 Suin 2 Sk., 2 Bitræer 8 Sk.

Schiølwad.

Ryttertjener.

Anders Pedersen og Hustru, 2 Søstre, 1
Hest, 1 Hoppe, 2 Køer, 1 tredie Aars Stud, 1
Suin.

Puggaard.

Kgl. Maj. Tjenere.

Jep Pedersen og Hustru 3 Mk., 1 Dreng, 1
Hest og 1 Plag 1 Mk. 8 Sk., 1 Ko og en Kvie
11 Sk., 1 Gris og 1 Bitræ 5 Sk.

Plougstrup.

1. Hans Nissen, som er Rytter under Ritmester
Grubbes compag., er for sin Part fri. Hans
Hustru 5 Mk. 8 Sk., 1 Fole 4 Sk., 1 Ko 8 Sk.,
1 Kvie 3 Sk., 1 Gris 1 Sk., 3 Faar 3 Sk., 2 Bi-
træer 8 Sk.

2. Hans Christensen og Hustru 3 Mk., 1 Tjenestepige 12 Sk., 1 Hest 8 Sk., 1 Plag 4 Sk., 1 Ko 8 Sk., 3 Faar 3 Sk.
3. Peder Jepsen og Hustru 3 Mk., 1 Hoppe 8 Sk., 1 Plag 4 Sk., 1 Ko 8 Sk.

Ryttertjenere.

1. Gregers Jørgensen og Hustru, 1 Ko, 2 Faar, 1 Bitræ, 1 Huskvinde.

Hospitals Tjenere.

1. Niels Christensen og Hustru 3 Mk., 2 Hopper 1 Mk., 1 Ko 8 Sk., 3 Faar 3 Sk.
2. Jep Pedersen og Hustru 3 Mk., 1 Søn 12 Sk., 1 Hest og 1 Hoppe 1 Mk., 5 Faar 5 Sk., 1 Ungnød og 1 Kalf 6 Sk., 2 Bitræ 8 Sk.
3. Ib Hansen og Hustru 3 Mk., 1 Ko 8 Sk.

Jørgen Dues Tjenere.

1. Jens Vadmand og Hustru 3 Mk., 1 Daater 12 Sk., 4 Heste og Hopper 2 Mk., 4 Køer og 2 Kvier 3 Mk., 1 Ungnød og 1 Kalf 6 Sk., 4 Faar 4 Sk., 1 Suin 1 Sk., 2 Bitræer 8 Sk.
2. Mads Simonsen og Hustru 3 Mk., 1 Hest og 1 Hoppe 1 Mk., 2 Køer og 2 Kalfue 1 Mk. 6 Sk., 4 Faar og 1 Gris 5 Sk., 2 Bitræer 8 Sk.
3. Tvende Gadehusfolk 3 Mk., 1 Ko 8 Sk.

Jernved By.

Ryttertjenere.

1. Nis Poulsen og Hustru, 2 Døtre, 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Køer, 3 Ungnød, 5 Faar, 1 Suin.
2. Las Knudsen med to Søstre, 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Kalfue, 2 Køer, 1 Ungnød, 5 Faar, 1 Suin.
3. Kirsten Nielskone, 1 Ko, 1 Faar.
4. Jørgen Nielsen og Hustru, 1 Tjenestepige, 2 Heste og Hopper, 2 Køer, 2 Ungnød, 2 Faar.

5. Enevold Andersen og Hustru, 1 Hest, 1 Hoppe, 2 Køer, 2 Ungnød, 4 Faar, 1 Suin, 1 Bitræ.

Hospitalstjenere.

1. Niels Villadsen og Hustru 3 Mk., 2 Hopper 1 Mk., 2 Køer 1 Mk., 2 Stude 1 Mk., 2 Kalfue 6 Sk., 4 Faar 4 Sk., 1 Suin 1 Sk.
2. Enevold Andersen og Hustru 3 Mk., 1 Hest og 1 Hoppe 1 Mk., 1 Ko 8 Sk., 2 Faar 2 Sk.

Kgl. Majestæts Tjenere.

1. Jep Hansen og Hustru 3 Mk., 1 Hoppe 8 Sk., 1 Plag 4 Sk., 1 Ko 8 Sk., 1 Ungnød 3 Sk., 3 Faar 3 Sk., 1 Bitræ 4 Sk.

Kiergaards Tjenere.

1. Peder Hansen og Hustru 3 Mk., 1 Søn og 1 Hest 1 Mk. 4 Sk., 1 Ko 8 Sk., 3 Faar 3 Sk.
2. Anders Jensen og Hustru 3 Mk., 1 Hoppe 8 Sk., 1 Ko 8 Sk., 2 Faar 2 Sk., 1 Suin 1 Sk.
3. Palle Villadsen og Hustru 3 Mk., 1 Hest 8 Sk., 1 Ko 8 Sk., 3 Faar 3 Sk.

Laurids Aagaards Tjenere.

1. Christen Jepsen og Hustru 3 Mk., 1 Søn 12 Sk., 1 Daater 12 Sk., 2 Hopper 1 Mk., 2 Køer 1 Mk., 5 Faar 5 Sk., 1 Suin 1 Sk., 2 Bitræer 8 Sk.
2. Hans Huus, 3 Husfolk 4 Mk. 8 Sk., 1 Ko 8 Sk.

Kirkens Tjenere

1. Christen Balmer og Hustru 3 Mk., 1 Ko 8 Sk.

Bispens Kapellani, Præstegaarden.

1. Kapellanens Hustru 9 Mk., 3 Børn 9 Mk.,
1 Tjenestepige 2 Mk., 2 Heste 4 Mk., 2 Køer
3 Mk.

»Foruden disse findes i Sognet nogle Krøblinge og sengeliggende, samt nogle, som formedelst Alder eller Fattigdom har afskrevet deres Gaarde, og hvoraf intet er at bekomme. Iligemaade en fattig Præsteenke.«

Af ovenfor anførte Skatteliste kan der uddrages forskellige Oplysninger:

Indbygerantal.

Ved Sammentælling faar man, at der i 1662 i Gredsted var 81 Personer, i Jernvedlund 51, i Jernved 42 og i Plougstrup 24 over 12 Aar. Ialt 198 foruden Krøblinge, gamle og sengeliggende. Anslaaer man de sidstnævnte samt Børnene under 12 Aar til 150, hvilket sikkert er højt regnet, har Indbygerantallet paa den Tid været ca. 350. Et lille Tal, men ikke saa ringe endda, naar man tager i Betragtning, at der kun var gaaet en Snes Aar, siden Landet under Svenskekrigen næsten lagdes øde.

Husdyr.

Med Hensyn til Besætningerne er det straks iøjnefaldende, at de i Forhold til nu var overordentlig smaa, skønt Gaardene var meget større. Antallet af Heste var forholdsvis stort, hvilket ikke alene skyldes de store Arealer, der skulde bearbejdes, og de primitive Redskaber, der stod til Raadighed, men i Særdeleshed, at der skulde udføres en Del Hoveriarbejde med Trækkraft.

I de fire Byer fandtes følgende Husdyr:

Gredsted: 44 Heste, 91 Stk. Kvæg, 102 Faar, 13 Suin og 26 Bitræer.

Jernvedlund: 32 Heste, 80 Stk. Kvæg, 64 Faar, 10 Suin og 5 Bitræer.

Jernved: 21 Heste, 37 Stk. Kvæg, 39 Faar, 6 Suin og 4 Bitræer.

Plougstrup: 15 Heste, 19 Stk. Kvæg, 24 Faar, 3 Suin og 9 Bitræer.

Som det vil ses, var Svineholdet meget ringe, medens Biavl en særlig i Gredsted og Plougstrup var ret betydelig.

Visse Særegenheder.

Ved en nøjere Betragtning af Skattelisten kan man ikke undgaa at lægge Mærke til visse Særegenheder:

Kapellanen var skattefri, men til Gengæld skulde hans Kone betale 3 Gange saa meget, som der ellers betaltes af Mand og Hustru, ligesom deres Børn og Tyende ogsaa skulde betale mere end det sædvanlige.

En enlig Mand betalte lige saa meget som Mand og Hustru tilsammen, nemlig 3 Mk.; en enlig Kvinde kunde derimod slippe med 1 Mk. 8 Sk.

Smeden betaler dobbelt saa meget som Gaardmændene, hvilket tyder paa, at det har været særlig indbringende at være Smed; mulig har han haft Ekstraindtægter, f. Eks. ved Aareladning, som Smedene ofte gav sig af med dengang.

Mens Ryttertjenerne og deres Husstande var skattefrie, maa Rytter Hans Nissens Kone i Plougstrup betale 5 Mk. 8 Sk., en forholdsvis høj Skat.

Biavl maa enten have været anset for særlig indbringende eller ogsaa have været betragtet for Luksus, idet der skulde betales 4 Gange saa meget i Skat for et Bitræ som for et Faar eller Svin.

Kop- og Kvægskatten beløb sig for hele Jernved Sogn til 39 Rdl. 2 Mk. 4 Sk. og for hele Gørding Herred til 557 Rdl. 3 Mk. 14 Sk.

I 1683 gaar Skattebeløbet noget ned, idet Sognet udreder ialt 32 Rdl. 3 Mk. 15 Sk.

I 1684 stiger det betydeligt. Totalbeløbet var da 50 Rdl. 1 Mk. 10 Sk., hvoraf Præstens Kone maatte udrede $\frac{1}{6}$ eller nøjagtig 8 Rdl. 4 Mk., et Bevis paa, at hun blev højt »skattet«.

Jernved Sogns Landbrugshistorie.

Jernved Sogn har indtil vore Dage været et udpræget Landbrugssogn. I de seneste Aartier er der dog vokset en Stationsby op ved Gredsted Station eller Gredstedbro, som Stationen nu hedder. Men bortset derfra findes kun de til Landbruget knyttede Erhverv, Haandværkerne og nu sidst de to Mejerier i Gredstedbro og Jernved.

I en Henseende adskiller Jernved Sogn sig fra de allerfleste Landsogne. Den Befolkning, der nu lever her, er for den ældre Slægts Vedkommende delvis indvandret.

Sognets Indbyggerantal var 1769 441, 1801 er det steget til 533, 1890 til 798 og 1930 til 1270.

Ved Afstemningen over Sønderjylland den 10. Februar 1920 stemte 112 af Sognets Beboere dernede som fødte Sønderjyder, eller langt det højeste Procentantal, nogen Kommune i Danmark kunde opvise.

Grunden var den, at der gennem Aarene fra 1864 dels var udvist, dels udvandret mange gennemgaaende velsituerede Sønderjyder, som gerne vilde bo nær deres gamle Hjem, saa nær, at de over Kongeaadalen kunde se Landet, som de aldrig glemte. Dertil kom, at Jordbundsforholdene i Jernved med Rette regnedes blandt Vesteregns bedste. Denne Købelyst fra Sønderjylland var medvirkende

Aarsag til, at Gaardene her betaltes med noget højere Priser end sædvanlig i Sydvestjylland, og bidrog til, at den stedfødte Befolkning i mange Tilfælde solgte deres nedarvede Hjem.

Hvor de er blevne af er vanskeligt at besvare fuldtud. De fleste er vel flyttet nordpaa til Egne, hvor Ejendomspriserne var lavere. Andre er rejst til Amerika, saaledes fra Gredsted mindst 3 hele Familier. Derimod skønnes det ikke, at særlig mange er søgt ind til Byerne.

Da Jernved Sogns nuværende Beboere altsaa har haft deres Forfædre boende i en større Omkreds, navnlig mod Syd, er det berettiget at begynde med Egnens Historie saadan, som der levedes i vore Oldeforældres Tid.

I Slutningen af det 17. Aarhundrede begyndte en Nedgangsperiode i Landbostandens økonomiske Kaar, og den fortsattes ustandselig gennem hele det 18. Aarhundrede. Særlig frembød Fæstebøndernes Stilling i Midten af Aarhundredet det sørgeligste Skue. Stavnsbunden og trykket af en hensynsløs udnyttet Hoveriforpligtelse slæbte Landbostandens store Masse paa Landets Skattebyrde og Byrden af den personlige Værnepligt, medens Kvægpest hærgede Besætningerne, og Misvækst formindskede Markens Afgrøder.

Det er sikkert, at Jernved og Sydvestjylland i det store og hele ikke havde saa strengt gennemført Hoveripligt som Østkysten og Øerne, men saa havde de til Gengæld den daarligere Jord at arbejde med. Selv om vore Forfædres Fordringer var rent minimale, Føden, om end af tarveligste Art, skulde de dog have.

Om Initiativ fra Bøndernes Side til Fremskridt i Agerbruget kunde der under disse Omstændig-

heder ikke være Tale, saa meget mere, som den enkeltes Virkelyst og Fremskridtstrang blev ubønhørlig kuert af det fra Arilds Tid herskende Driftsfællesskab, hvori Landsbyens Jorder hvilede.

Paa den anden Side medførte denne Fællesdrift en Fællesskabsfølelse og et Sammenhold, som har støttet og baaret oppe i tunge Tider.

Hver af de 4 Byer i Sognet har haft fra 15 til 28 Gaarde og Huse liggende tæt sammenklumpede. Uden for Byerne laa Skølvad og Puggaard og det i det 16. Aarhundrede udflyttede Gredstedbro. Men allerede i 1804 var af Sognets 56 Gaarde og 43 Huse de 13 udflyttede.

Disse 4 Byer dannede hver sit lille Samfund eller Grandlaug. Ordet Grandlaug er bevaret helt ned til vore Dage, saaledes i Darum med sit Nør- og Midtgrandlaug, og her i Sognet holdes endnu Mortensaftens Grande i Jernved og Gredsted, hvor Fællesinteresserne drøftes. Nu er det Brandfogden, der er Leder af Grandets Forhandlinger, fører Regnskabet og indfører Grandets Beslutninger i Protokollen. Grandsedler med Bud om Grande eller andre Fællesinteresser cirkulerede rundt indtil omkring Aar 1900.

I gamle Dage var det den valgte eller efter Tur tiltrædende Oldermænd, der førte Forsædet med næsten uindskrænket Myndighed. Ja, somme Steder var han i Funktion en fredhellig Person.

Bylavet havde sin Grundlov, der oftest gik under Navn af Vide (Bøde) og Vedtægtsbrev, som indeholdt alle de Bestemmelser, Bymændene var blevne enige om at rette sig efter i deres Fællesanliggender. Der staar foran i en gammel Bylov:

Lands Lov er Rigets Støtte,
Byens Vedtægt, Byens Gavn,
Beholder hver Mands Nøtte
Sampt Fred og gode Nafn.

Men selv om Goderne ved Fællesskabets Sammenhold ikke maa underkendes, saa er der dog altovervejende Skyggesider ved Fællesdrift. Alle Jorder, der laa uden for Gaardsplads og Toft, var underlagt Fællesskabet, saaledes at hver Mand en Gang om Aaret blev tilkendt et Stykke Jord i Forhold til Gaardens Størrelse paa hver af Byens Kornmarker. Da det gjaldt om at faa denne Fordeling saa retfærdig som muligt med Hensyn til Bonitet og Dyrkningsværdi, kunde f. Eks. en Mands Rugmark godt ligge paa indtil 10 forskellige Steder. Dette maatte medføre, at Lodderne blev grumme smaa og navnlig smalle. I et Nabosogn var Skifterne saaledes 6—900 Alen lange og $8\frac{1}{2}$ — $20\frac{1}{4}$ Alen brede. Det var derfor næsten nødvendigt, at Landliggerne udførte Arbejderne paa en Gang, og dette resulterede saa i, at det blev underlagt Grandets Myndighed, naar Pløjning, Saaning, Høstning o. s. v. skulde begynde paa vedkommende Mark.

Princippet, at Gaardene skulde have noget af hver Art Jordtilliggende, som hørte ind under Byen, blev ved den senere Udskiftning bibeholdt, f. Eks. i Vilslev, hvor en hel Gaard fik tillagt Jorder paa 28 forskellige Steder. En af Grundene der var vel nok den, at Byen ikke kunde udflyttes af Frygt for Stormflodernes Ødelæggelser. Her i Sognet blev Agerjorden ved Udskiftningen derimod samlet mest muligt, og Udflytning af en Del af Gaardene meget ønskelig for at undgaa den lange Markvej. I Reglen blev Gaarden bygget midt i Marken, uanset om det blev ved By- eller Sognevej.

Særlig fremtrædende er dette i Jernved Bys vestlige Del, en Beliggenhed, som i Nutiden med daglig Mælketransport har vist sig at være uheldig.

Allerede i 1757 blev der af Regeringen nedsat en Kommission med den Opgave at fremkomme med Forslag til Foranstaltninger til Landbrugets Opkomst, særlig med Hensyn til det skadelige Fællesskab, og 29. December 1758 udkom den første Forordning om frivillig Udstykning af Byens Jorder. Det var det første betydningfulde Skridt ad Vejen, som førte til det 18. Aarhundredes store Landbo-reformer.

Forordningen om tvungen Udskiftning udkom 23. April 1781, men der maa længe i Forvejen have været Trang til denne Reform og Forstaaelse hos Herskaberne af dens økonomiske Betydning, idet Udskiftningen af Hovedlodderne i Jernved Sogn skete:

i Jernved By 1770

i Jernvedlund 1770

i Gredsted 1778 og 79

i Plougstrup 1784 og fuldførtes 1785.

Sognets Gaarde og Huse hørte ind under mange forskellige Herskaber, de fleste dog til Stiftelser og Embeder i Ribe, hvorved Hoveriforpligtelsen for deres Vedkommende var grumme lille i Forhold til de Bønder, som hørte ind under Hovedgaardene. Dette vil fremgaa af det følgende. Men ogsaa ret tidligt var mange Bønder i Sognet Selvejere.

Hoveripligten.

Den 30. Maj 1773 mødte Amtmand Lewetzau, Hans Fogh, Størshøl, og Hans Wartho som beskikket Kommission paa Kærgaard for at forhandle med

Fru Margrethe Rosenørn Gersdorff og fastlægge Hoveriforpligtelsen for en hel Fæstegaard. Det lykkedes at faa denne fastlagt og nedbragt til følgende:

	Spand- dage	Gang- dage
1. Til Kornets Tærskning, Rensning og Ophæring.....		16
2. Skovning af fornødent Byggetømmer og Brændsel for Gaard og Gods ..	2	4
3. Humleavlen.....		2
4. Tørveskær, Klynestrygning, Stakning og Indkørsel.....	6	20
5. Haandlanger ved Ladegaardshusenes aarlige Vedligehold.....	4	8
6. Vandsteders Rensning ved Gaarden og i Markerne.....	2	4
7. Kornstakke at forflytte og Halm at udføre og stakke..		8
8. Til al anden fornøden Hovtjeneste, som behøves og ikke ved Forordning forbuden er, herunder tillige er al forestaaende Varekørsel til Køb- eller Ladesteder.....	10	12
Ialt 24 Spanddage, 74 Gangdage.		

Mod denne tunge Hoveribyrd staar en mindelig Overenskomst mellem Peder Wass, Nielsbygaard, og hans Bønder af 10. Februar 1792.

En almindelig Gaard forretter:

12 Spanddage med Heste og Vogn, hvorved forstaas 12 Dage med 2 Heste og 1 Person, som kører Vognen. Disse Spanddage forrettes med at køre Hø, Lyng, Tørv eller Gødning, og deraf forrettes kun 1 Spanddag ugentlig.

2 Rejser aarlig til Ribe eller Kolding eller lige lang Vej med Heste og Vogn.

52 Gangdage aarlig med at høste, opbinde Korn eller tærskle eller andet behøvende Arbejde, men skulle i Avlingen behøves 2 af disse Gangdage ugentlig, bliver samme siden at afkorte.

Da Nielsbygaard og Ribe Hospital paa dette Tidspunkt ejede over Halvdelen af Jernved Sogn, er denne Overenskomst og følgende Indberetning af stor Interesse.

Ribe Hospital indberetter 1773:

Til nøjere Bestemmelse af Hoveriet ved Ribe Hospital i Følge Forordningen af 12. Aug. 1773.

Ved Hospitalets Gods er slet intet, som gør fuld Hoveri, men det lidet, som ved Hospitalets Mark og Enge med Digers Reparation, Jordens Pløjning, Gjødens Udkørsel og Spredning, Saaning og Harvning, Høavlen, Kornets Høstning og Hjemkørsel af Bønderne forrettes, har fra ældre Tid været og er saaledes delt, at ingen Bonde ved deraf og af det udi Forordningen ommeldte Hoveri, har Bønderne ingensinde ved Hospitalet forrettet andet end det, som herefter følger:

Til Hospitalet har visse af Bønderne fra Alders Tid hvert Aar hentet og efter deres Fæstebrev er pligtige fremdeles at hente 1 a 2 Mil herfra 95 Læs Klyne, hvoraf hver efter det i Hospitalet værende Reglement henter visse Læsser, der siden oplyses.

Foruden nævnte Klyne behøves til Hospitalet aarlig henved 200 Læs Tørv, hvilke bliver en 200 Spænddage, som og nærmere fordeles.

Sand til at strø i Hospitalskirken har altid været kørt et Læs ugentlig $\frac{1}{4}$ Mil herfra af visse Bønder.

Kornets Rensning forrettes af Bønderne i Lustrup og kan ansættes til 6 Gangdage for hver Gaard.

Hospitalet ejede paa den Tid 4 Gaarde i Gred-

sted, 2 i Jernved, 1 i Jernvedlund og 3 i Plougstrup, og de skulde tilsammen hente 29 Læs Tørv eller Klyne.

Fæstekontrakt.

Et Fæstebrev fra 1777 er opbevaret i Rigsarkivet, og da det tildels har trykt Tekst, maa det anses for at være et Udtryk for disse i Almindelighed, og dets Hovedpunkter medtages derfor her.

»N. N. Herskab gør Vitterlig, at jeg Jørgen Pedersen, barnfød i N. N. By, har stedt og fæstet, ligesom jeg og herved til ham stedder og fæster den Gaard i N. N. By, som Jens Jensen sidst har haft, men nu overlader til Svigersønnen.

Thi skal fornævnte Jørgen Pedersen sin Livstid beholde forskrevne Gaard i Fæste paa Vilkaar; At han deraf til behørig Tid og Sted svarer aarlig alle kongelige Skatter og Paalæg sædvanlige og usædvanlige som nu ere, eller herefter paa budne vorde saavel som Landgilde.

Samt Hoveri 5 Pløje-, 14 Spænddage og 38 Gangdage.

Herforuden svare sin Formand den udlovede Aflægt.

Er mig efter Loven hørig og lydlig. Intet fra Gaarden, være sig Hø, Halm eller Brændsel, eller Ejendom sælger, lejer eller lader bortkomme. Holder Gaarden paa Drift, Bygning og Besætning i god Stand og samme forbedrer. Og for resten i et og alt som en Fæstebonde rette sig efter Loven. Alt under Gaardens eller Fæsterettighedens Forbrydelse og al anden lovlig Erstatning og Straf desuden.

Gaarden er modtaget i god Stand paa Drift, Bygninger og Besætning. Landgildekornet skal være rensat godt og forsvarligt. Deraf leveres Rugen in-

den hvert Aar 15. Sep. Bygget inden 15. Okt. eller efter den Tid ligesom og naar tilsagt og forlangt bliver. Til Indfæstning er betalt; Restancerne paa Gaarden.

De Vilkaar, paa hvilken Fæsteren Jørgen Pedersen aarligen skal forrette ovenmeldte 5 Pløje-, 14 Spand- og 38 Gangdage, er disse:

1.

Ved en Pløjedag forstaas, at en Karl og Dreng møder med en tjenstdygtig Ploug, forspændt med 4 tjenstdygtige Heste. Ved en Spænddag forstaas, at en Køresvend møder med en Vogn eller Harve, forspændt med tvende tjenstdygtige Heste. Ved en Gangdag, at en forsvarlig Karl eller Pige møder, ligesom Arbejdet udfordrer og tilsagt bliver ved Hoveriet.

2.

Foruden nogen Godtgørelse i de aarlige indgaade og herover for anførte Hoveridage skal Fæsteren, om Ildebrand skulde paakomme Hovedgaarden eller en Bondegaard paa Godset, møde for saa vidt muligt at redde og bjerge samt Ilden at slukke og tillige med hans Medtjenere efter Omgang Pladsen at rydde.

Ved Skadens Istandsættelse at forrette 4 Spænd- og 4 Gangdage, om Ulykken sker paa Hovedgaarden, men kun halvt saa meget, om sket er paa en Bondegaard.

Forrette 1 Spænddag og 1 Gangdag til Hø eller Korn at ophjerge eller opkøre, naar i Hø- eller Kornbjergning skulde befrygtes eller paakomme Vandflod.

Klappe til Jagt, om forlanges, 1 eller 2 Gange om Aaret.

3.

En Ploug skal pr. Dag forsvarlig pløje 10,500 □ Alen. Den Karl, der pløjer, skal tillige, om forlanges, dobbelt saa meget pr. Dag harve. For 8 Læs Tørv at age fra Heden godtgøres 1 Spænddag.

Naar Vejen er under 1000 Alen, ages pr. Dag 8 Læs Hø, 10 Læs Korn eller 16 Læs Gødning og afkortes derefter i Forhold til Vejlængden.

En Rejse af 1 til 3 Mil frem og lige saa langt tilbage anses for 1 Spænddag.

Vogne, hvorpaa Gødning ages, skal være 3 Alen lang med Fjælle af $\frac{3}{4}$ Alen Højde. I Bunden skal Vognen være $\frac{1}{2}$ Alen og oventil $1\frac{1}{2}$ Alen.

For 1 Læs anses af Rug 3 Td., Boghvede 4 Td. og af Havre 5 Td.

Af Ost, Smør eller andre Varer 2 Skippund = 640 Pd. eller, naar Føhret ej er ondt, $2\frac{1}{2}$ Skippund. Af de sædvanligen Mursten 150 Stkr. Af Fjælle 2 Tylvter, eller, naar de nylig er kommet af Vandet, $1\frac{1}{2}$ Tylvt.

4.

For 1 Gangdag anses at høste eller afmeje Afgrøden af 1 Tønde Land eller det samme at opbinde, sammensætte med hvad videre dertil hører.

Eller Afgrøden af 1 Skp. Land med Segel at afskære, rive, opbinde og sammensætte.

Eller en forsvarligen Dags Slet behørigen at slaa.

Eller Afgrøden deraf at rive og opsætte.

Eller 3 Læs Hø at strø, røre, igen at samle og opstakke.

Eller 1600 Klyne eller 8 Læs Tørv at kaste og skære. Begge Dele af forsvarlig Størrelse efter denne Egns Skik; og saaledes som Bønderne selv bruger og ager.

Eller at slaa eller plukke 1 Læs Lyng.

5.

Hovbuddet skal møde om Vinteren fra Kl. 8 til 4 med 1 Times Middagshvil. Foraar og Efteraar fra Kl. 7 til 6 Aften og de 4 Sommermaaneder fra 6 Morgen til 7 Aften med 2 Timers Middag.

6.

I Hviletiden skal, saalænge Græs findes, paa Marken anvises paa et belejligt Sted Græsning for de Heste, som bruges og behøves ved Hoveriet.

I Almindelighed skal Fæsteren om Hoveriarbejdet see Aftens Varsel.

Fæsteren skal ligesom fra Arilds Tid brugt medtage de Redskaber, som bruges og behøves til Hove-riets Bestridelse og han til sit eget Arbejde bruger og behøver, hvorunder og forstaas Sække til Korns Rensning, Udsaaning i Marken, Rejser m. m. Saa skal og Fæsteren medtage de Baand, som behøves til at binde det Hovkorn, som af ham indages.

Dersom Fæsteren findes modvillig eller for- sømmelig til sit Hoveriarbejde at efterkomme, skal han ikke alene erstatte den Skade eller Tab, men ogsaa idømmes Ekstraarbejde eller endog Mulkt.

Til Fæsterens Rettigheder hørte, at han maatte udnævne sin Efterfølger efter sin Død, eller naar han Stedet formedelst Alderdom, Svaghed eller anden lovlig og antagelig Aarsag ikke længere kan eller vil besidde, afstaa det til hvem som helst han vil, være sig til sit eget eller anden Mands Barn, naar kun den Person, som Efterfølger udnævnes, for dygtig og vederhæftig Gaarden behørigen at drive forstaar og deraf hvis Vedbør at svare kan og bør anlages.

Den, som i saa Maade udnævnes, bliver af

Godsets Mandskab og i Kongens Tjeneste, udløses kan uden noget Vederlag saasomt ske kan og maa.

Enhver ny Beboer skal tage nyt Fæstebrev, der bliver ligelydende med dette. I Indfæstning erlægges . . . Td. Rug efter Kapitelstakst.

Tilstanden omkring 1770—90 i Jernved Sogn.

Fra 1774 til 96 afgav Stiftsbefalingsmanden, Ejerne af Fæstegaarde og enkelte Gejstlige aarlige Indberetninger. Det følgende er Uddrag af disse.

Lewezau skriver 23. Jan. 1772:

I Jernvedlund er 2 Bøndergaarde udflyttet fra Byen og Bygningerne opsatte paa den dem ved Udskiftningen tillagte Jord.

Og i en Efterskrift tilføjes om Amtets Veje:

Haver jeg imod Bøndernes Genstridighed og almindelige Egenraadighed fra min første Antrædelse i Embedet vist de yderste Bestræbelser for Landevejenes Istandsættelse og Regulering fra de krumme bugtede til de ligeløbende Veje. Og hvad der endnu mangler paa Grund af Mødstand og Indvendinger, haaber jeg ad Aare at faa fuldført.

(Landevejen gennem Gredsted blev dog først afsat i lige Linie omkring 1845.)

Pastor Niensens Indberetning 7. Marts 1785:

Ved min Ankomst til Kaldet i Jernved 1769 begyndte jeg straks at drive paa Fællesskabets Ophevelse i Byen, som blev forhandlet af mig og

Byens Beboere efter enhvers Andel efter Loven og Brug af Hartkornsmaal i Agerland; thi da Hovedengbunden og Overdrev til Græsning var tilforn udskiftet, fik Præstegaarden sin Part, rigelig 120 Demat Land paa to Steder, deraf $\frac{1}{3}$ tæt ved Præstegaarden og $\frac{2}{3}$ vest i Byen.

De øvrige 10 Gaardmænd fik hver deres Andel Agermark samlet paa et Sted.

Siden har hver af de 3 andre Byer efterhaanden faaet deres Jorder udskiftet af Fællesskabet.

En Del af Agermarken er afskilt ved Vandgrøfter, men i Skellene mellem Jernved og Jernvedlund til øster og Jernved-Gredsted mod vester er endnu ingen Skelgrøft draget.

Her er ingen Humlehaver anlagt af Mangel paa Læ og Stænger.

I Jernved og Gredsted er Husmændene intet tillagt til deres Kreaturers Græsning, men i Jernvedlund er i Stedet for en Koes Græsning tillagt hvert Hus en liden Plet Hedeland. Om Plougstrup Husmænd bliver noget anvist til Græsning vides ikke, da Udskiftningen der ej er bragt til Ende.

Byens Overdrev er for længst udskiftet, og deri har Præstegaarden og hver Mand sin udskiftede og med Grøfter indhegnede Græsfeener.

— — —

Kærgaard Hovedgaard, 43 Td. Hartkorn, oplyser 1785, at den har 1 Bonde i Jernved By. Gaardens gamle Bygninger og Toft bruges til Aftægts-hus, og Gaarden er derefter udflyttet paa sin udskiftede Agerlod. Engbunden ligger paa 3 Steder og er i det sidste Aar indgrøftet. Græslandet ligger ligeledes paa 3 Steder. Til Udflytningen faaet Hjælp af den kongelige Kasse.

— — —

Nielsbygaards Indberetning 19. Marts 1785:

Plougstrup By

behoes ialt af 8 Bønder og 5 Husmænd og uden 4 Husmænd, som haver Kaalhauger uden Hartkorn. Denne Byes Ejendomme ligger for sig selv uden Fællig med paagrænsende Byer undtagen et Stykke Ejendom mod Vest, Esberg Mark kaldet, som er i Fællig med Jernvedlund Byes Mark. Byens Marker er nu indhegnede undtagen nogen Agermark ved den østre Side, som grænser til Tobøl Byes Mark, og paa en Del af den nørre Side gør en Bæk Skjel.

Byens Ejendomme er sidst afvigte Sommer opmaalte og bliver ventelig nu til Sommer uddelte og Fællesskabet ophævet.

— Og senere paa Aaret:

Paa min Jord i Plougstrup er Udstyknigen i dette Efteraar fuldbyrdet, ved hvilken Lejlighed Hartkornet til megen Nytte blev lignet mellem mine 3 Gaardmænd, og efter denne Ligning blev enhver af dem tildelt 2 Td. 6 Skp. Mine Bestræbelser er ogsaa gaaet derhen, at mine 4 Husmænd ikke alene er tillagt fornødent Græsning, men ogsaa Slaeenge, og have derved Føde til deres Kreaturer om Vinteren. Til den Ende er 3 af dem tildelt hver 2 Skp. Hartkorn i Ager og Eng, den 4de i Hartkorn 1 Skp. 1 Fdk.

Selvejere: 2 Bønder.

Ribe Hospital: 3 Bønder, 1 Husmand.

Jernvedlund

har 12 Bønder, 8 Husmænd.

Deraf henhører til Ribe Hospital: 2 Bønder og 3 Husmænd.

Ribe Domkirke: 1 Bonde.

Selvejere: 7 Bønder og 2 Husmænd.

Til Nielsbygaard: 2 Bønder, 2 Husmænd med Hartkorn og 3 Husmænd med Kaalhauger.

Denne Byes Ejendomme er uden Fællig med paagrænsende Byer undtagen formeldte Stykke Esberg Mark, som er i Fællig med Plougstrup By, men Byens Ejendomme er ej fra paagrænsende separeret med Hegn undtagen den nørre Side, som grænser til en Gaard, Skylvad kaldet, uden en Del af Engen, som er indhegnet med Skelgrøfter, der og tjener til Vands Afledning.

Anførte 3 Husmænd have hver faaet et Stykke Hedejord, hvoraf den ene igen har afstaaet sil. Fornævnte Stykke Jord, øst for Fællesjorden fra Byen til Skylvad, er dem tilstaaet i Stedet for Græsning, og noget deraf har de opbrudt til Kornavling.

Jernved.

I denne By er Præstegaarden og 1 Hus paa dens Grund, desuden 10 Gaarde og 2 Huse med Hartkorn.

Deraf henhører til Kærsgaard: 1 Bonde og 1 Husmand med Hartkorn.

Selvejere: 5 Bønder.

Ribe Hospital: 2 Bønder, 1 Husmand med Hartkorn.

Ribe Bispestol: 1 Bonde.

Nielsbygaard: 1 Bonde.

Ovennævnte 2 Husmænd besidder hver 3 Skp. Hartkorn. Bygningerne hertil saavel som den paa Præstegaardens Jord opførte er bygget siden Byens Udskiftning og har ej faaet Jord eller Græsning fra Byen.

Indhegningen er forfærdiget med Grøfter og Jordsadder.

Gredsted.

I denne By er 23 Bønder, 6 Husmænd med Hartkorn og 3 jordløse Huse med Kaalhauger.

Ribe Bispestol: 4 Bønder og 1 Husmand.

Ribe Hospital: 3 $\frac{1}{2}$ Bønder og 2 Husmænd.

Ribe Stiftsprovsti: 2 Bønder.

Selvejere: 7 Bønder, 5 Husmænd.

Nielsbygaard: 6 $\frac{1}{2}$ Bønder og 1 Husmand.

Denne Byes Jorder ligger for sig selv uden Fællig med paagrænsende Byer, men er ej indhegnet uden Engen alene. Frederik Schvitzer, Gredstedbro, har sin Jordlod paa et Sted, ligesaa Peder Kjeldsens Halvgaard; de øvrige 5 til Nielsbygaard hørende Bønders Agerjorder er beliggende 2 Steder.

Almindeligt Sædskifte: 1) Byg eller Grønlandsboghvede, 2) Rug, 3) Rug, 4) Boghvede og 5) Rug. Derefter Græsning i 5 Aar. Og Nielsbygaard indberetter 1791, at enkelte Bønder med Fordel bruger Mergelgødning.

Originaldokumentet for Udskiftningen af Jernvedlunds Markjorder 1770 er opbevaret i Sognet, og med Undtagelse af enkelte Huller dog endnu læseligt. Paa Matr. Nr. 1 Jernvedlund har der fra 1811 til 14 været Thingsted under Gørding-Malt Herred; maaske derfor og fordi det var Byens største Gaard, opbevaredes der en Del Dokumenter vedrørende Byen. Ved et grundigt Eftersyn af disse Papirer for en Snes Aar siden fandtes Udskiftningsforretningen, og den lyder i sin Helhed saaledes:!

»Da vi samtlige Beboere i Jernvedlund med velbetænkt Raad og god fri Vilje alle med hinanden er blevne enige om at komme ud af Fællesskabet med vores Agerjord, og som vi ej kunne se Udvej at afdele samme Jord uden Fornærmelse, altsaa

have vi formaaet Signor Carsten Hansen af Kjærbøl til at opmaale ermeldte Agerjord, og befandtes at indeholde nævnt og godt tilsammen 418 Demat 12 Roder. (1 Demat = 180 Roder; 1 Rode = 9 □ Alen).

Hvorefter Ligningen er sket med hver Mands Jordbefindende som følger . . . saakaldet en Agerplan beliggende i Heden væ . . . dens indeholder 30 Demat, hvilken Plan

- 1) J. Jørgensen . . . men formedels dets Ringhed samt lang og besværlig Vej blev samme kuns vurderet og ansat for 15 Demat, og Resten blev han tillagt i skildelig Jord paa Søndermarken af Indhold N.-B. 15 Demat.
- 2) Lydik Andersen fra øster paa Søndermarken, nørrest paa Ryldbjerg, som indeholder i alt 30 Demat 120 R.
- 3) Jes Madsen næst vesten for paa Søndermarken og sønderst paa Ryldbjerg indeholder 30 Demat 120 R.
- 4) Hans Carlsen endnu vesten for paa Søndermarken paa et Sted samlet 14 Demat 66 R.
- 5) Johannes Madsen ligeledes indtil Haagens Jord NB. 14 Demat 66 R.
- 6) Hans Hansen endnu vesten for Haagen Jørgensens nær ved Byen, samlet paa et Sted, af god Jord, 44 Demat 120 R.
- 7) Niels Nielsen ligeledes ved Byen i god Jord 44 Demat 120 R.
- 8) Las Nielsen vesten i Søndermark og nordest i nørre Mark indeholder 30 Demat 120 R.
- 9) Jep Jørgensen endnu vesten for Byen næst sønden for Las Nielsen i Nørremark, 16 Demat 120 R.

- 10) Peter Jepsen endnu vesten for Byen næst sønden ved Jep Jørgensen paa Nørremark ligeledes af Indhold 16 Demat 120 R.
- 11) Hans Andersen nær vest ved Byen og vesterst paa Nørremark 41 Demat 120 R.
- 12) Peter Lauritsen vesten for Byen og vesten for Jens Jørgensen, samlet 30 Demat.
- 13) Jens Jørgensen norden og østen Peter Lauritsen, ligeledes samlet paa et Sted 69 Demat.

Summa 418 Demat 12 R.

Hvilke . . . hele Plan jord da formeldte alle vedkommende paa bedste, billigste og skønneste Maade er bleven lignet og modtaget, saa Fællesskabet i Ager- og Engbund aldeles herefter ophører, siden enhver for sig af os alle har bekommet veragtig, god og fornøjelig Vederlag. Hedeplanen, som i nogle Skifter er beliggende, er uden nogen Opmaaling, men er dem alligevel tilhørende, undtagen Brøsesig saakaldet, som skal være fælles.

Hvad Veje er angaaende, da forblive de alle, som de nu er anlagte, med Ret til enhver. Dog skal en Vej udtages paa Toftblokken og en anden anlægges imellem Niels Nielsen og Lars Nielsen sønden Byen.

Hvad Bjergningen angaar, da forbinder vi os og Efterfølgere til herefter at holde hverandre skadesløs saavel i Højbjergning som i Bjergnings Tider. Skulde nogen imod Forventning befinde Rettens Vej i vores eller Efterkommere af Undskab at være uærligen enten ved Eng Græsningen eller Korn, da bør den skyldige give den klagende 4-Kommen Vederlag og desforuden bøde til Byens Fattige efter Herskabernes nøjagtige Paaskønnende og Sagens Beskaffenhed.

Og da formeldte af os alle med god fri Vilje og velberaad Hu er forrettet og indgaaet, skal og af os alle blive holden og efterlevet og til Forsikring for Opmaalings Rigtighed udbedes Signor Carsten Hansens, som agter samme at være gestændig, denne vores Overenskomst at ville underskrive.

I indstilles det til vores Øvrigheds Aprobation, og maa samme uden nogen foregaa og Varsel til Ting læses og agtes ud og ind , hvilket tilstaas med vore Hænders Underskrift.«

Dato: Jernvedlund, den 11. Marts Anno 1770 tive

Læst i Retten paa Skads-, Gørding-, Malt Herreders Ting Tirsdag den 1ste Juli 1777 tive.

Testerer: H. Varthoe.

Der gaar nu en Menneskealder, hvori de store Landboreformer er saa absolut i Forgrunden. Og disse medfører, at Jernved Beboerne i hurtigt Tempo og i meget stort Tal bliver Selvejere.

Da dette er sket, vaagner der en Virksomhedstrang hos Ejerne til at raade over egen Jord efter eget Tykke, og 4 Mænd i Jernvedlund indgiver derfor Andragende om ogsaa at faa Resten af Udmærkerne udstykkede. Efter Loven af 23. April 1781 kunde en enkelt Lodsejer forlange sin Part udvist af Fællesjorden, og en Kommission nedsattes derfor for at foretage Forretningen, hvorefter følgende foregik.

Efter at Sognefoged Chr. Mikkelsen, Gredsted, havde tilsagt samtlige interesserede Lodsejere i Jernvedlund, mødte disse, med Undtagelse af Ole Petersen, sammen med Landvæsenskommissionen d. 14. Juli 1804 for at foretage Forretningen.

Jens Johansen, Mads Hansen og Lauge Bundesen havde i Forvejen indsendt til Kommissionen en saalydende Skrivelse:

Da der efter 4 Mænds Foranstaltning nu skulde ske Bonitering og Udskiftning over Jernvedlunds Heder og Mose, og ej dertil er bleven æsket til Underskrift og Deltagelse i samme, saa eftersom vi underskrevne ingen Fællesskab haver med disse 4 Mænd, da vi har vore Skifter indhegnet, som vi har havt og besiddet over i 30 Aar hver for sig uden nogen fællig eller paaanket af nogen Mand, saa paastaar vi, at denne Udskiftning os angaaende er unødvendig, som vi paastaar at beholde enhver for sig, hvad vi for os selv besidder, som meldt indhegnet, ligesom og de Købere af de i Jernvedlund udstykkede Gaarde paastaar at beholde de Parceller, som de har købt med sit Hartkorn, som er lovlig behandlet og tilladt. Vi beder derfor underdanigst, at Deres Højvelbaarenhed naadigst vil fritage os for denne Udskiftning og Bekostning og derom tillægge vedkommende Ordre

Jernvedlund, d. 15. Maj 1804.

Underskrevet paa egne og flere Bymænds Vegne:

Jens Johansen. Mads Hansen. Laue Bundesen.

Til Højvelbaane Hr. Kammerherre,

Ridder og Amtmand Moltke.

Da saa vidt var passeret, mødte Ole Petersen. Derefter fremstod efterskrevne Lodsejere, nemlig Nr. 1 Ole Lydiksen, Nr. 4 Jens Johansen, Nr. 5 Peter Nielsen, Nr. 6 Niels Brorsen, Nr. 11 Clemen Nielsen, til hvis Sted anmeldte sig som Ejer hans Søn, Pastor Lindberg, som var nærværende. Nr. 12 Mads Hansen, som samtidig gav tilføjende, at Byens Hede og Mose, saavidt den eller dens Steder

angaar, allerede for over 30 Aar siden er bleven udskiftet, saaledes at de fra den Tid af ingen Fællesskab har vist af at sige, og ingen har ej heller i den Tid havt mindste Brug i den Del, dem da blev tildelt, saaledes er.

Nr. 1 hans Lod Brøcsig. Nr. 4 og 5 deres Lodder i store Mose. Nr. 6 Niels Brorsen og Nr. 12 Mads Hansen paa vester Hede i øster til Skylvad Vej eller Dybmose Mark. Nr. 11 Hr. Lindberg som Ejer af Stedet Dybmose, har hans Lod, som begynder fra Nr. 6 og 12's østre Skjel og i øster til Kjæreng Vejen.

Da de nu haver havt disse deres Lodder i ubehindret ene Brug i langt over Hævd, saa paastaar de denne ene Rettighed og Ejendoms Brug fremdeles, og vi forlanger nogen Del i Byens varige fælles Hede og Mose. Efter at Commissionen havde hørt de andre Lodsejere og erfaret, hvad modforstaaende af dem var at indvende, blev ved Commissionens Mægling følgende mindelige Forening opnaaet:

1) At forannævnte 6 Lodsejere, Nr. 1, 4, 5, 6, 11 og 12, indvilges aldeles i deres Paastand, og saaledes anses som forlængst udgaaet af Fællesskabet.

2) At Bekostningen paa Opmaalingen i Taxation denne Dags Forretning og 20 Rdl., som er udlagt i den Fordring, dels agter forbemeldte Lodsejere med Byens øvrige Beboere i Forhold til enhver Hartkorn.

Derefter blev anmeldt: At samtlige Byen tilhørende Gadefenne lidet i nordøst fra Jørgen Christensens Gaard, og en Hedestrimmel, der gaar fra sønder til nordvesten Skylvad, Kirkevejen mellem Husmændenes Jord og Byens Agermark, samt ender i Nord, hvor Husmændenes Jord ophører. I Henseende til disse Ejendomme blev vedtaget.

a) At Gadefennen overdrages Jørgen Christensen til evindelig Ejendom for den Købesum af 100 Rdl., hvilket Et Hundrede Rigsbankdaler han udbetaler til 11. Juni 1805 uden Renter til Stedets Sognepræst, og denne tilligemed Sognefogden foranstalter for samme et Skolehus opbygget paa en Plads i Byen, som alt for nogle Aar siden dertil er udset, nemlig lige ud for Peter Hjulers Sted vesten Vejen. Til dette Hus forretter Byen de fornødne Kørsler og Husmændene Pligtarbejde.

b) Heden tildeles de af Byens Mænd, hvis Agermark der tilgrænser, og disse betaler deraf i aarlig Leje 9 Mark i Forhold til, hvad enhver deraf tilfalder. Denne Lejeafgift betales for første Gang til 11. Nov. 1805 og siden aarlig til samme Tid til Stedets Sognepræst, som anvender dem til Skole- og andre nyttige Bøgers Anskaffelse for Byen, og i Mangel af prompte Betaling inddrives samme ved Udpantning, som vedkommende herved underkaster sig.

Forestaaende tilstaas saaledes herved af os at være indgaaet.

Olc Lydiksen. Jens Johansen. Peter Nissen.

Niels Brørsen. Lindberg. Mads Hansen.

Lauc Bundesen. Mads Jessen. Hans Nielsen.

Hans Sørensen. Jørgen Christensen.

Derpaa fremstod Nr. 10 Jørgen Christensen og Nr. 8 Hans Sørensen, som anmeldte, at de mellem sig vare blevne enige om en Post, som de bad annoteret denne Forretning, nemlig den Hede, som ligger vesten for Jørgen Christensens Bjerglod, tager Hans Sørensen til sin Lod imod derfor at kvittere hans øvrige Fæled, dog saaledes, at der udlægges 4 Alens Bredde vesten Jørgen Christensens Ager til derpaa at opføre Hegn.

Derefter blev skredet til den specielle Udskiftning for de i Fællig liggende Lodsejere, nemlig:

Nr. 2 Lauge Bundesen, Nr. 3 Mads Jessen, Nr. 7 Hans Nissen, Nr. 8 Hans Sørensen, Nr. 9 Ole Petersen, Nr. 10 Jørgen Christensen. Disse Lods- ejere ventilerede om, at de alle fandt, at en billig Udskiftning kunne finde Sted, med mindre enhver Lodsejer til sin Part Ode Lodder, nemlig i Svinesig og en paa Østerheden.

Men Nr. 3 Mads Jessen erklærede, at da han kun kunde faa en saa liden Del i Svinesig, saa vilde han aldeles udgaa af samme, imod at han faar alt, hvad han af Fælleden kan tilkomme paa Østerheden fra sønder. Dette blev ham af de øvrige Lodsejere tilstaaet, og hans Lods nordre Skjel gaar fra vester over Houlbæk Grønning efter den paa Kortet tegnede Linie og bliver bevægelig til øster ligesom Maaal og Taxation gjør det nødvendig.

De øvrige Lodsejeres Lodder blev efter enstemmig Beslutning afgjort ved Lodtrækning saaledes:

Hans Nissen østerst i Sig og norderst i Heden. Lauge Bundesen næstøsterst i Sig og næstnorderst i Heden. Ole Petersen næst vesten for og næst sønden for. Jørgen Christensen næst vesten for og næst sønden for. Hans Sørensen vesterst i Sig og sønden for i Heden, norden indtil Mads Jessen.

Da Stederne 2 og 9 er udparcellerede, men Hovedparcellerne alene har givet Møde, saa vil det blive deres og øvrige Parcelejeres Pligt nærmere imellem sig at faa deres Fællig uddelt mellem sig.

De 4te vesterske Lodsejere af Svinesig indtager til deres Lodder den Hede, som ligger sønden for samme indtil Houlbek Vej, og den østerste Lodsejer i Sig indtager al den Hede sønden og østen samme indtil den ny anlæggende Kjærvej.

Vejen, som gaar over Sædeskifterne, aflægges, naar den ny paa Kortet betegnede Vej vesten for Hoverilodderne, er udlagt, hvilke Vej udlægges med 16 Alens Bredde helt igennem, istandsættes og vedligeholdes af dem, som har Nytte og Brug af samme. De to Veje ved Houlbæk over Heden aflægges som unødvendige.

Efter at foranstaaende var oplæst, og ingen meldte sig med nogen Erinding, blev Forretningen sluttet og underskreven.

Jernvedlund, d. 11. Juli 1801.

Moltke. Lund. Spandet.

Den mundtlig overleverede Historie, at Jørgen Greves Bedstefader havde købt Toften — her kaldet Gadefennen — for 4 Kd. Brændevin, passer altsaa ikke, da Prisen har været 100 Rdl., men derfor kan de 4 Kd. godt være gaaet til Lidkøbet.

Tilsvarende Udstykningsforretninger har ogsaa fundet Sted for de 3 andre Byer. Udjorderne til de to vestlige Byer dog først langt senere. Paa Forlangende af Jens Klausen udstykkedes Jernved Hede 1861 under Hedeselskabets Vejledning. Oberstløjtnant Dalgas var selv herude og foreslog at tilplante Heden i Stedet for Opdyrkning. Beboerne gik ikke ind derpaa, men gav sig i Kast med dens Opdyrkning, og den er nu et værdifuldt Jordtilliggende til Ejendommene. Desuden er der i Aarenes Løb bygget adskillige gode, selvstændige Hjem paa Udmarken. Tilplantningsplaner dukkede igen op i 1905, da Præstegaardens Hede solgtes, men heller ikke denne Gang blev det til mere. 1910 lykkedes det derimod at opnaa Enighed om Tilplantningen af Fællesjorden. Er i 1929 et af Sognets smukkeste Partier og stærkt besøgt om Sommeren.

Gredsted Hede, Matr. Nr. 37, ca. 150 Td. Land i et Bælte Øst og Nord om Byen fra Jernvedvejen til Landevejen ved Sejstrup, udstykkedes samtidig med Jernved Hede.

Tilbage i Gredsted er Fællesjorden vest for Landevejen, de saakaldte Lerpøtter, ca. 5 Td. Land, hvoraf Spidsen tilplantedes 1908. Resten udlejes til Græsning, og den indkomne Leje bruges til Vedligehold af Byens Markveje. 1929 vedtoges paa Byens Grande at tilplante hele Jordstykket.

1880 bortsælges Vejen og Fællesjorden, ialt 2 Skp. Land, fra Morten Vind Pedersens Gaard mod Øst til Erik Eriksens Toft. Pris 111 Kr. Samme Aar flyttes Engvejen fra Højdedraget, hvor Gredsted Kanal nu gaar, op til den nordre Ende af Englodderne, og ligeledes Skraavejen forbi Bøjhøj mod Syd til Enden af Marklodderne.

Rundt om i Sognet findes endnu opbevaret ikke faa Skøder fra før Aar 1800, hvor Hovedgaarden giver Bonden Ejendomsret over den af ham hidtil drevne Fæstegaard, og for fleres Vedkommende er Gaarden endnu i Slægtens Eje.

Som en Prøve paa den Tids Overdragelse hid sættes her et Skøde fra en saadan Slægtsgaard:

»Hans Warthoc til Roustmøllegaard med kongelig Magt rangeret Kammerraad samt Herredsfoged og Aktions-Direktør i Skads, Gørding og Malt Herreder, gjør Vilterlig, at ved Aktionen holdet paa Ribe Raadstue d. 22. til 26. Oktober 1792 over Ribe Stifts Hospitals Godser, haver Ribe Hospitals Bonde Peter Kjeldsen i Gredsted ladet sig som højstbydende tilslaa sit eget paaboende og hidtil i Fæste havende Sted i bemeldte Gredsted, Jernved Sogn, Gørding Herred, Riberhus Amt, anslagen i Landmaalingens nye Matrikel til Hartkorn 1 Td. 6 Skp.

2 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb., for i alt Købesum 154 Rd. 3 Mark, som kongelig allernaadigst er bleven approberet d. 5. Juni 1793, og da bemeldte Peter Kjeldsen nu for mig beviser, at fornævnte Summa tillige med $\frac{1}{2}$ Aars Renter og siden efter Conditionernes Indhold er blevene betalt, hvorfor foreligger Qvittering.

Saa i Kraft af den kgl. allernaadigste Forordning om Aktions-Værket i Danmark dat. 19. Dec. 1693 bliver herved paa mit Embeds Vegne som Aktions-Direktør forbemeldte Sted Køberen og Beboeren Peder Kjeldsen tilskjødet, ligesom jeg og herved fuldkommen skjøder og overleverer fra Ribe Hospital til Køberen Peder Kjeldsen og hans Arvinger dette hans beboede Sted i Gredsted med sit Hartkorn, paastaaende Bygninger samt tilhørende Grunde og Ejendomme, Landgilde og andre Indkomster, Herligheder og Rettigheder, det være under hvad Navn nævnes kan, intet i nogen Maade undtaget af hvad Stedet tillægges og med Rette tillægges bør, men alt saaledes som det forhen har været Ribe Hospital tilhørende og nu derfra er solgt efter de til Køberens Efterretning paa Aktions Stedet forud bekjendtgjorde og i Aktions-Protokollen indførte Conditioner, hvoraf blandt andet her anordningsmæssig benævnes:

At bemeldte nu solgte Sted eller nogen af sammes Hartkorn aldrig maa lægges under nogen Hovedgaard eller til samlet Gods, men bestandig skal være Selv-Ejer eller Strøegods; saaledes som et frit offentlig og uigenkaldelig Kjøb til evindelig Arv og Ejendom maa Køberen gjøre sig samme saa nyttig, som han bedst ved, vil og kan paa loformelig Maade. Og da Ribe Hospital nu for dette her skjødte Sted er sket fornøjelig Betaling med

kongelig Approbation, saa har og Kjøberen derfra sin faste Hjemmel efter Loven.

Dette Aktions Skjøde maa uden Kald og Varsel derfor til nogen at give læses og protokolleres ved hvad Ret Kjøberen for godt befinder.

Til Stadfæstelse under min Haand og Segl.

Aetrum Rostmøllegaard, d. 1. Aug. 1794.

H. Warthoe.«

Matrikelejerne fra 1824 til Nutiden.

I 1688 indførtes den ny Matrikel. Fra den oprindelige Bolinddeling med de derpaa hvilende Afgifter, der efterhaanden havde faaet Landgilden som Regulator, gik man over til Hartkornsinddelingen som Grundlag for Statsafgifterne. Det betydningsfulde herved er Overgangen fra Landgildehartkornet til Udsædshartkornet.

Denne Matrikel led dog af flere Mangler. Særlig galt blev det under Udskiftningen, thi det skete ofte, at Jorder bortsolgte fra en Gaard, uden at der foretoges en tilsvarende Fordeling af Hartkornet.

Først ved en Forordning af 1804 fastsattes endelig Reglerne for den ny Matrikel. Arbejdet begyndte med en Indberetning til Matriklen om Landbruget i 1805, som findes i en Række Pakker i Matrikelarkivet. I Pakken for Gørding Herred findes for Jernved Sogns Vedkommende en Concept, fuldført Oktober 1824, og en Renskrift fra 1834. Concepten har størst Interesse, da der i den er foretaget flere Rettelser. Under Udarbejdelsen har nemlig flere af Ejendommene skiftet Ejer; den gamle Ejers Navn er saa bleven overstreget og den ny skrevet til.

Mellem denne Navnefortegnelse og Fortsættelsen efter Thingbøgerne op til Nutiden er der et Hul til Aar 1842, som jeg ikke har haft Materiale

Under nye Hænder, udarbejdet
Gredithet, Jernmødt, den 11. September 1888

Jens H. Jørgensen	Hans Nielsen Hansen
Lovise Høier	J. J. Ruck
Martin Høiassen.	L. J. Praks.
Anton Broe	M. H. Mathiasen
Hans Petersen	Graus Pedersen
Hans Frandsen	Niel Jørgensen
Severin Høiassen	P. J. P. Kyer
Jens H. Jørgensen Enke	Chr. Christensen
Vilhelm W. Hildgaard	Martin H. Nielsen
Jens H. Jørgensen	Hans H. B. Nielsen
Lise. Simonen	Martin Pedersen
Jens J. Høiassen	Johannes Kjøller
Peter J. Høiassen	Christen Gram
Peter J. Høiassen	Jørgen Høiassen
Michael Pedersen	Gregers Juhl.
Jens H. Høiassen	Jens H. Høiassen
Hans H. Høiassen	Jens H. Clausen
Jørgen Høiassen	Jens H. Høiassen
Nils F. Høiassen	Thorge. J. Johansen
Anders Pedersen	Martin Karstensens Enke
Hans J. Pedersen	Christen Erichsen
Jens H. Høiassen	Niel J. Pedersen
Anders Nielsen	

Sognemænds Haandskrift for 40 Aar siden.

til at udfylde. I de fleste Tilfælde rækker Ejeren af 1834 og Ejeren af 1842 dog sammen.

J e r n v e d .

Matr.-Nr.

- 1 a Præstegaarden, fra gammel Tid Præsterne, 1873 Forpagter: Mikael Povlsen, 91 R. Larsen, 97 Klaus Nielsen, 06 Præsten, 12 Jens Jepsen, 24 Peter Tejlmann.
- 1 l 1858 Jens Pedersen, 79 Enken Dortehea Pedersen, 93 Hans Jensen, 08 Peder K. Pedersen, 21 Magnus Andersen.
- 1 lb 1908 Hans Jensen.
- 1 g 1858 Thomas Pedersen, 60 Niels Sørensen, 01 Søren Sørensen, 28 Niels Svarrer.
- 1 k 1858 Peder Hansen, 86 Jens Bredahl, 90 Hans Asmussen, 16 Johannes Pedersen, 17 Andreas Bang, 22 Georg Lund, 28 skiftende Ejere.
- 1 s 1905 Statshusmandsbrug, Søren Nielsen.
- 1 x 1905 Jernved Mølle, Axel Ravn (selve Møllen solgt 1916 til Elektricitetsværket).
- 1 z 1913 Jernved Elektricitetsværk.
- 2 a 1824 Skolelodden, 1908 Ejer Laurids Svarrer, 22 bygges Gaard, Peder Svarrer.
- 2 b 1843 Søren Larsen, 71 Ane Iversen, 78 Povl Hansen, 88 Gregers Juhl, 94 Mikkell Mikkelsen, 14 Frands Frandsen.
- 2 bb 1914 Hans Madsen, 20 Kristen Jensen, 24 Martin Schmidt, 29 Søren Jensen.
- 3 a 1824 Bruger Lorents P. Vilhelms Enke, 47 Ejer Knud Pedersen, 87 Lorents Peder Pedersen, 11 Hans Thoning, 15 Jakob Bruun, samtidig delvis Udstykning af Gaarden, 24 Hans Bruun.
- 3 b 1859 Hans Lindberg, 59 Knud Svendsen, 93 Niels Thorup.
- 4 a 1824 Morten Jørgensen, 51 Peder Mortensen,

Matr.-Nr.

- 94 Hans Andersen, 98 Hans Schøler, 10 Jes Schøler. Gaarden brændte 1912 ved Lynnedslag og flyttedes derefter over Nord for Vejen.
- 4 b 1848 Hans Jørgensen, 58 Morten Jørgensen, 61 Jørgen Mortensen, 93 Jørgen Lauridsen, 15 Niels Hermansen.
- 4 c 1894 Peder Mortensen, 16 Kristen Kristensen.
- 4 h 1904 Povl Schøler.
- 5 a 1788 Niels Jepsen, 1820 Jep Nielsen, 55 Niels Jepsen, 93 Søren Rosendal, 11 flyttedes Gaarden op til Hovedvejen, 25 Niels Rosendal.
- 5 b 1904 Statshusmandsbrug, Niels Schwartz, 27 Johan Schwartz.
- 5 c 1911 Lorents Peder Pedersen.
- 6 a 1824 Elias Pedersen, Niels Eliassen, 53 Elias Nielsen, 89 Hans Beck Nielsen, 05 Peder Knudsen, 21 Andreas Thorup.
- 6 d 1905 Hans Beck Nielsen, 14 Elias Nielsen.
- 6 f 1909 Jernved Andelsmejeri.
- 7 a 1824 Mogens Nielsen, 40 Mikkell Nielsen, 57 Niels Mikkelsen, 99 Niels Mikkelsen, 02 Thomas Jørgensen.
- 7 b 1857 Mikkell Nielsen, 85 Niels Mikkelsen, 1912 flyttes Bygningerne ved Mageskifte fra Byen op, hvor de nu ligger, Jep Pedersen, 25 Klaus Boysen.
- 8 a 1824 Niels Nielsen, 47 Peder Pedersen, 61 Jens Klausen, 04 Anders Klausen.
- 8 b 1848 Niels Beck, 49 Kristen Madsen, 80 Jens Madsen, 94 Gregers Juhl, hvorefter det meste af Jorden 1896 afhændes til Jens K. Hansen, der bygger ved Siden af Generalstabsmærket, 26 Laurids Lauridsen.
- 8bb 1896 Gregers Juhl.
- 8 e 1920 Holger Klausen.

Matr.-Nr.

- 9 a 1824 Peder Thomsen, 55 Thomas Pedersen, 65 Peder (Smed) Kristensen, 85 Nis Andersen, 12 Anders Brodersen.
- 10 a 1824 Villads Kristensen, 40 Jep Lauridsen, 45 Enken Ane Madsdatter, gift 48 med Rasmus Pedersen, 76 Klaus Klausen, 80 Laurids Lauridsen, 94 Jakob Brun, 15 Jørgen Lauridsen, 27 Peder Lauridsen.
- 10 d 1910 Niels P. Juhl.
- 11 a 1824 Peder Grejsen, 34 Kristen Pedersen, 45 Niels Kristensen, 59 Enken Karen Pedersdatter, gift med Kjeld Kristensen, 73 Gregers Juhl, 81 Ludvig Simonsen, 90 Graus Pedersen, 13 Peder Grausen Pedersen, 16 Thøste Thøstesen.
- 12 a 1824 Bertel Mogensen, 59 Bertel Andersen, 78 Graus Pedersen, 13 Peder Grausen Pedersen, som i 16 sælger det meste af Jorden sammen med Matr.-Nr. 11.
- 12 b 1878 Bertel Andersen, 83 Martin Pedersen, 01 Ole Hansen, 03 Hans Schack, 14 Andreas Schack, 22 Thomas Mortensen.
- 14 a 1824 Niels Kristensen, 40 Rasmus Pedersen, 44 Peder Hansen, 46 Kristian Lind, 63 Niels Madsen, 65 Thomas Dysse, 72 Hans Hansen (Prins), 74 Laust Hollænder, 86 Laurids Svarrer.
- 17 1824 Andreas Pedersen, Poul Hansen, 54 Hans Brorsen, 77 Niels Pedersen, 87 Peder Brink, 17 Ditlev Husted, 19 Andreas Schack, 21 Jens Daugaard, 26 Jakob Jakobsen.

G r e d s t e d.

- 1 a 1824 Bruger Jep Kristensen, Ejer Peder Hansen (Rebsluger), Gaarden brændt 1851 og derefter flyttet op paa Matr.-Nr. 3 i, 55 Kristen Madsen, 68 Jep Madsen, 81 solgt Matr.-Nr. 3 i,

Matr.-Nr.

- derefter bygget en Gaard paa dens nuværende Plads, 84 Hans Frandsen, 11 Kristian Husted.
- 1 b 1858 Jens Chr. Madsen, 74 Thomas Knudsen, Smed, 00 Anders Sørensen, 01 Martin Pedersen, 24 Jørgen Johansen.
- 1 c 1876 Niels Pedersen, 88 Jakob Husted, 90 Schultz Davidsen, 91 Johannes Schmidt, 01 Jep Mortensen, 05 Kristian Mortensen, 25 Villiam Pedersen.
- 2 a 1824 Bruger Jens Hansen, 35 Ejer Peder Sørensen, 70 Hans (Rebsluger) Pedersen, 06 Laurids Mortensen, 07 Laust Bøgesvang, 09 Johannes Kristensen, 13 Laue Højer, 26 Nis Højer.
- 2 c 1861 Jordemøderboligen.
- 3 a 1824 Povl Madsens Enke, 35 Mads Povlsen, 55 Peder Pedersen, 62 Hans Grejsen, 86 Andreas (Kaalhauge) Pedersen, 15 Lenc Pedersen, 18 Laust Hansen.
- 3 b 1858 Hans Madsen, 94 Jens Thorstensen, 12 Anton Puggaard.
- 3 c 1869 Kristen Schøtt, 00 Karl Lund, 04 John Johnsen, 05 Klaus Thomsen, 08 Kristoffer Madsen, 09 Niels Møller, 17 Jakob Husted Sørensen.
- 3 i 1851 Peder Hansen, 55 Kristen Madsen, 68 Jep Madsen, 81 Gredsted Fællesmejeri, Anders Nielsen. Mejeri og Lader brændt 85, 94 overgaaet til Andelsmejeri, 95 Gaarden solgt til Martin Hansen, 09 Andelsmejeriet nedlagt, 20 Niels Hansen, 26 Kristian Gotfredsen, 29 Jeppe Kjær.
- 4 1785 Gredstedbro Kro og Gaard, Fredrik Schweitzer, 1802 Mundelstrups Enke, 28 Grumme Nielsen, 38 Kristian Husted, 54 Pe-

Matr.-Nr.

der Kjær, 55 N. Lønborg, 57 Johannes Klausen, 94 Marius Klausen, 1905 flyttes Krogaarden over Nord for Vejen, 18 Gaarden udstykes, Avlsbygning og Stamparcel til Jens Jensen, Kroen til Graus Bojsen, 19 Marie Gøt-fredsen, 20 Anton Bjørn, som holdt Kroen lukket, 22 Søren Nielsen.

Gredstedbro Station og By ligger alt-sammen paa Matr.-Nr. 4. I 1875 byggedes Stationen, 85 Overportør Jensens Hus som det første Privathus og i mange Aar det eneste.

1903 Brugsforeningen.

1912 Andelsmejeriet.

1925 Kirken.

Omkring 1910 tager Byggeriet Fart, 1922 er der 25 Bygninger, 1929 ialt 50 Bygninger i Byen.

6 1824 Danebrogsmænd Peder Lassen, 28 Peder Kristensen, 44 Thomas Hermansen, 73 Herman Hermansen, 81 Hans Karkov, 87 Hans Hansen, 92 Holden Pedersen, 98 Niels Kristensen, Gaarden brændt 99, 00 Hans Knudsen, 01 Peder Øllgaard, 13 Olav Øllgaard.

7 a 1804 Sognefoged Kr. Mikkelsen, 24 Peder Mikkelsen, 61 Mads Pedersen, 94 Søren Hollænder, 96 Jens Madsen, 07 Hans Thoning, 11 Kristen Madsen, 13 Peder Øllgaard, 26 Peder Jepsen.

7 c 1878 Kristen Frederiksen, 81 Jens Holm, 88 K. Langballe, 90 Hans Brink, 00 Andreas Johansen, 23 Henrik Madsen, 27 Gunnar Jepsen, 28 Marius Pedersen.

7 k 1904 Anders Nielsen, 28 Eli Johansen.

7 n 1922 Anton Andersen.

8 1792 Peder Kjeldsen, 1824 Niels Pedersen, 51

Matr.-Nr.

- Peder Nielsen, Gaarden flyttet op 60, 81 Niels Nielsen, 15 Laust Nielsen, 19 Kristen Nielsen.
- 9 a 1824 Jakob Thomassen, 34 Peder Jakobsen, 55 Hansen Pedersen, Gaarden opflyttet 65, 87 Martin Hansen, Gaarden brændt ved Lynnedslag 87, 95 Niels Boysen, 28 Hans Boysen.
- 9 b 1892 Gredsted Skole flyttet op fra Byen.
- 10 1824 Peder Jepsen, 34 Jeppe Pedersen, 38 Terkel Kristensen, 61 Mikkel (Lang) Nielsen, Gaarden flyttet ud 75, 79 Laue Højer, 15 Nis Højer.
- 11 a 1824 Peder Lauridsen, 34 Jens Pedersen, 58 Morten Vind, 80 Peder Roust, 17 Hans Beck, 25 Jes Vidding.
- 11 b 1902 Lars Jensen.
- 12 a 1790 Kristian Pedersen, 95 Hans Lauritsen, 1805 Enken Dorthea Grauesdatter, gift med Jørgen Kristensen, 28 Laurids Hansen, 59 Hans Lauridsen, Gaarden udflyttet 75, 80 Jes Lauridsen, 01 Hans Duborg.
- 12 b 1852 Poul Kristoffersen, 84 Jens Bagger Kristensen, 09 Kristen Kristensen.
- 13 a 1824 Anders Nielsens Enke, 28 Kristen Andersen, 32 Hans Gregerøen, 33 Hans Jensen, 73 Jens Hansen, udflyttet 92, 05 Hans Jensen Hansen, Gaarden brændt ved Lynnedslag 15.
- 13 b 1906 P. G. Jensen.
- 14 a 1785 Laurids Villadsen, 1820 Villads Lauridsen, 53 Laust Villadsen, 79 Jens (Bøgesvang) Jensen, 17 John Bøgesvang.
- 14 c 1903 Jens P. Bøgesvang, 14 Hans Thoning, 16 Mads Sørensen, 19 Peder Lassen, 27 Kristian Frøsig, 29 Morten Mortensen.
- 15 a 1824 Niels Andersen, 48 Laurids Pedersen, 63 Enken Abeline, gift med Andreas (Kaal-

Matr.-Nr.

- haug) Pedersen, 84 Villiam Midtgaard, 90 Thomas Madsen, Gaarden flyttet ud 92, 94 Niels Madsen, 96 Anders Nielsen, 03 Thøste Thøstesen, 13 Jens P. Bøgesvang.
- 15 c 1866 Kristen Hansen, 67 Jørgen Aakjær, 80 Jens Tandrup, 22 Hans A. Hansen.
- 16 a 1824 Kristen Madsen, 34 Mads Kristensen, 61 Kristoffer Madsen, 94 Mads Kargaard, 00 Jeppe Kjær, 24 Jakob Jørgensen, 27 Jens Jensen, 28 Lehard Kristensen.
- 17 a 1824 Lars Kristensen, 42 Hans Thoning, 73 Søren Andersen, 95 Anton Andersen, 22 Søren Andersen.
- 18 a 1824 Peder Sørensen, 34 Jens Thomsen, 58 Peder Sørensen Jensen, 65 Enken Bodil Marie, gift med Søren Iversen, 00 Anton Iversen.
- 18 i 1900 Niels Iversen.
- 19 a 1824 Erik Eriksen, 35 Niels Sørensen, 47 Kristoffer Schmidt, 72 Niels Schmidt, 86 Anton Bro, 20 Laust Nielsen.
- 20 a 1824 Kristen Møller, 32 Hans P. Ingerslev, 46 Thomas Baltzersen, 63 Baltzer Thomsen, 74 Hans Lassen, 79 Bertel og Niels Bertelsen, 83 A. Rosendal, 85 Max Møller, 89 Severin Hansen, 92 Niels Gregersen, 93 Peder Appel, 94 Peder Iversen, 20 Johannes Iversen.
- 20 i 1844 Thomas Baltzersen, 63 Anders Baltzer Thomsen, 66 Hans Pedersen, 83 Niels Mortensen, 86 Kristen Madsen, 94 Hans Holm, 08 Hans Andersen, 19 Andreas Kristensen.
- 21 a 1824 Mads Thomassen, 28 Anders Jørgensen, 52 Jørgen (Mørk) Jensen, 71 Jørgen Mørk, 16 Hans Mørk, 18 Niels Sørensen.
- 22 a 1824 Simon Nissen, 54 Kristian Pedersen, 76 Tobias Tobiasen, 81 Jørgen Mørk, sammenlagt med Nr. 21 a.

Matr.-Nr.

- 22 b 1857 Kjeld Jørgensen, 00 Peder Lassen, 18 Karl Schøtt, 19 Søren Sørensen.
- 22 c 1889 Jørgen Mørk, 09 Laurids Beck, 11 Kristen Thomsen, 18 Lene Pedersen, 26 Jens K. Hansen.
- 22 d 1834 Kr. Pedersen, 62 Hans Vind, 03 Peder Vind.
- 23 1824 Hans Lauridsens Enke, 34 Jes Pedersen, 40 Laust Olsen, 52 Jep Pedersen, 79 Anders P. Sørensen, 00 Kristian Mortensen, 19 Anton Bro, 29 Ane Jensen.
- 23 d 1883 Niels Madsen, 84 Kr. Pultz, 90 Jakob Jensen, 00 Jakob Henningsen, 06 Niels Kristensen, 11 Schultz Davidsen.
- 24 1817 Kristian Pedersen, 48 Hans Fogtmand, 91 Kristen Fogtmand, 20 Morten Mortensen, 29 Peder Pedersen.
- 25 1824 Baltzer Baltzersen, 30 Th. Andersen, 46 Peder Andersen Hansen, 75 Jens Schmidt Jensen, i nogle Aar Karl Kristiansen, igen Maren Schmidt Jensen, 18 Peder Iversen, 20 Johannes Iversen. Høkerhandel fra 1888 til 03.
- 28 1824 Lars Pedersen, Jes Hansen, 40 Bertel Villadsen, 73 Jes Bro Bertelsen, 76 Laue Vonsyld, 90 Anders Damgaard.
- 28 b forhen Byggeplads for Matr.-Nr. 15, 1893 Vilum Hansen, 08 Jens Hansen, 14 Thøste Thøstesen.
- 29 1824 Frederik Hansen, 34 Mads Madsen, 53 Povl Madsen, 10 Peder Kr. Pedersen.
- 30 1824 Jens Steffensen, 34 Asmus Asmussen, 55 Iver Schmidt, 63 Markus Brodersen, Smed, 08 Kristen Madsen, 11 Laust Hansen, 17 Julius Jakobsen.
- 31 1871 Jørgen (Mørk) Jensen, 84 Thøger Johansen, 24 Simon Johansen.

Matr.-Nr.

- 37 af 1885 Hans Nielsen, 90 Niels Nielsen, 93 Hans Kristensen, 96 Niels Olsen, 24 Søren Thomsen.
40 1824 Lodsejerne, Bruger Skoleholderen. I mange Aar Byens Skole. 1896 Smedie, Peder Schmidt, 10 Konrad Pedersen, 11 Mads Buhl.

J e r n v e d l u n d .

- 1 1804 Jørgen Kristensen, fra 1811 til 14 Gørding-Malt Herreds Thingsted, 33 Hans Jørgensen, 56 Jørgen (Greve) Hansen, 93 Hans Jørgen Greve, 15 Hansine Greve, 17 Hans Thoning.
1 b 1893 Jørgen Greve, 97 Hans Madsen Nielsen.
1 i 1907 Laurids Lauridsen.
1 f 1898 Kirsten Greve, 24 Kristiane Jessen.
1 c 1917 Ane Johanne Badsted.
2 1824 Skylvad, Hans Pedersen, 34 Niels Hansen, 72 Hans P. Nielsen, 87 Enken Marie, gift med C. Pedersen, 96 Hans Jensen, 97 Rasmus Larsen.
2 d 1912 Statshusmandsbrug, Edvard Eskesen, 28 Kristian Eskesen.
2 c 1911 Truels Lund, 21 Markus Thygesen.
2 h 1911 Vilhelm Nielsen, 28 Peder Kjær.
2 i 1911 Jens Pedersen, 12 Niels Jørgensen, 20 Kristian Jensen.
2 f 1914 Kristen Nielsen.
2 c 1916 Jens P. Jensen.
3 a 1804 Niels Brorsen, 55 Hans Vulf og Laurids Hagen, 62 Peder Lynggaard, 97 Jakob Tjørnelund, 27 Hans Tjørnelund.
3 b 1909 Karoline Gram, 10 Ingvard Karstensen.
3 c 1863 Mads Madsen, 67 Johan Lautrup, 96 Kirstine Karstensen, 98 Martin Pedersen, 00 Søren Hollænder, 03 Mads Sørensen, 21 Anders Klausen, 25 Mathias Schmidt.

Matr.-Nr.

- 3 e 1870 Kristen Bryld, Hjuler, 87 Enken Karoline gift med Anders Brudsig, 09 Laurids Lauridsen, 18 Jens Madsen.
- 3 f 1862 Peder Jensen, Uldkræmmer, 06 Peder Knudsen, 09 Hans Hansen, 10 Niels Velth, 18 Kristian Appel.
- 3 g 1861 Smedie, Peder Bejer, 71 Niels Bejer, Smedien nedlagt, 81 Kristian Eriksen, 04 Jens Jepsen, 10 Kr. Iversen, 14 Peder Rahr, 26 Søren Sørensen, 27 Hans Hansen.
- 3 h 1878 Peder Povlsen, 85 Niels Povlsen, 29 Laurids Povlsen.
- 3 i 1909 Jes Nielsen, 13 Iver Schmidt.
- 3 p 1912 Kristian Juhl.
- 3 e 1892 Niels Schwartz, 08 Jes Vinum, 26 Arvingerne.
- 4 a 1770 Jes Madsen, 1804 Mads Jessen, 34 Jes Madsen, 59 Mads Jessen, Gaarden brændt 1869 og flyttet ud, 82 Lars Rahr, 88 Peder Rahr, 14 Jens Appel.
- 4 b 1871 Abraham Kristensen, Huset brændte 1907, 27 Margrethe Lauridsen.
- 4 f 1881 Købmandshandel, Peder Andreasen, 86 Klaus Badsted, 16 N. Thomsen.
- 5 a 1824 Hans Pedersen, 53 Søren (Hjuler) Hansen, 67 Peder Povlsen, 78 Karsten Karstensen, 94 Peder Karstensen, 12 Kristian Andersen, 18 Laurids Lauridsen, 21 Peder Karstensen.
- 5 b 1858 Mads Madsen, 71 Th. Johansen, 77 Henrik Sørensen, 82 Peder (Bismark) Pedersen, 84 Kristen (Høgh) Jensen, 86 Jens Jensen, 88 Truels Sørensen, 98 Jens Schmidt, 00 Mads Brink, 09 Karl Maes.
- 5 e 1907 Peder (Ramme) Kristensen, 16 Skak Kristensen, 26 F. Frederiksen.

Matr.-Nr

- 6 a 1814 Mads Hollænder, 30 Jep Madsen, 57 Johannes Müllin, 05 Anders Klausen, 29 Gaarden udstykket.
- 6 b 1857 Jeppe Madsens Enke Elisabeth, 61 gift med Søren (Hjuler) Hansen, 90 Jens Jepsen, 04 Hans Termansen, 26 Søren Termansen.
- 6 d 1859 Morten Nielsen, Maler, 67 Hans Andersen, 70 Rebekka Jensen, 70 Jørgen Jørgensen, 04 Søren Jørgensen.
- 6 e 1909 Statshusmandsbrug, Peder Knudsen, 12 Jokum Regel.
- 6 f 1906 Hans Madsen, 14 Hans Beck Nielsen, 19 Jakob Rask.
- 6 k 1909 Statshusmandsbrug, Ingvard Nielsen, 10 Peder Jepsen, 27 Sigfred Jepsen.
Paa Trekanten, Matr.-Nr. 6, og med lidt Forbindelse ned mod Kirken tegner det til at blive en hel Bydel. Af Forretninger findes følgende: Smedie, Møbelsnedkeri, Købmandshandel, Manufakturforretning, Boghandel, Andelskasse og forannævnte Mølleri og Elektricitetsværk. Indtil Aar 1905 laa Skolen alene paa Pladsen, nu i 1930 findes ialt 20 Bygninger.
- 7 a 1800 Puggaard, Lars Nielsen, 24 Niels Mortensen, Mikkell Mortensen, 34 Morten Nielsen, 74 Niels Mortensen, 92 Niels Nielsen.
- 7 b 1863 Jes Jensen, 86 Kristen Jensen, 02 Enken Mette Jensen, 22 Kristian Kristensen.
- 7 ba 1922 Mette Jensen.
- 7 d 1863 Niels Hansen, 75 Hans Nielsen, 04 Hans M. Nielsen, 28 Jens Nielsen.
- 7 i 1863 Teglværk, Niels Nielsen, 75 Jens Nissen, 82 Peder Knudsen, Teglværket nedlagt, 07 Kristen Povlsen, 14 Niels H. Nielsen.

Matr.-Nr.

- 7 e 1874 Hans (Prins) Hansen, Eskild Knudsen, 89 Jens Svendsen, 90 Hans Thim, 09 Peder Junker, 21 Frederik Nielsen, 24 Mathias Mathiasen, 27 Kristian Sørensen.
- 7 f 1863 Simon Abrahamsen, 82 Kristen Simonsen, 01 Daniel Povlsen, 19 Bodolf Olsen.
- 7 h 1892 Niels Mortensen, 08 Marinus Kristensen, 22 Niels Puggaard.
- 7 1928 Statshusmandsbrug, Andreas Pedersen.
- 7 1928 Statshusmandsbrug, Kristian P. Larsen.
- 8 a 1804 Hans Nissen, 24 Jep Madsen, 48 Laust Andreasen, 61 Søren Jakob Mortensen, 71 Peder Kjær, 01 Nis Varming.
- 8 b 1861 Laust Andreasen, Købmandshandel fra 69 til 81, 77 Peder Andreasen, 01 Peder Kjær, 11 Karoline Kjær, 15 Nis Varming, 22 Povl Povlsen.
- 8 c 1855 Anders (Bisp) Pedersen, 80 Niels Hansen, 90 Peder Jensen, 96 Frands Thomsen, 26 Karl Pedersen.
- 8 d 1855 Anders (Hjuler) Hansen, 79 Hans Hansen, 94 Kristen Kristensen, 99 Frands Frandsen, 14 Mikkel Mikkelsen, 28 Niels Iversen.
- 9 a 1804 Hans Sørensen, 10 Sognefoged Hans Møller, 24 Mads Madsen, 62 Hans Jensen Duborg, 06 Julius Jakobsen, 11 Søren Sørensen.
- 9 b 1906 Johanne og Anna Duborg, 26 Jens K. Thorstensen.
- 9 h 1911 F. Frederiksen, 25 Elisabeth Sørensen.
- 9 d 1913 Povl Povlsen, 26 Karl Bruun.
- 10 a 1804 Peder Beck, 24 Jens Beck, 55 Peder Beck, 04 Jens P. Bjerrum, 19 Karl Jensen.
- 10 b 1859 Laust Hansen, 67 Kr. Lyngby, 81 Enken

Matr.-Nr.

- gift med Hans Nissen, 06 Knud Knudsen, 22 Anton Andersen.
- 11 a 1770 Hans Carlsen, 1810 Peder Frandsen, 31 Thomas Andersen, 56 Mads Herman Madsen, Gaarden brændt 1869 og flyttet ud, 02 Thomas Madsen.
- 12 a 1770 Johannes Madsen, 1804 Jens Johansen, 34 Mads Jensen, Gaarden brændt 1869 og flyttet ud, 70 Hans Brorsen, 75 Kristen Gram, 98 Jørgen Gram, 16 Peder Hansen, 18 Ole Andersen, 19 Mads Sørensen.
- 12 b 1916 Jørgen Gram.
- 13 1770 Lydik Andersen, 1829 Lydik Olsen, Hans Brorsen, 59 Jens Leth, Cand. phil., 67 Andreas Schmidt, 81 Enken Kirsten Marie, gift med Jørgen Aagaard, 22 Andreas Aagaard, 29 Jørgen Aagaard.
- 13 b 1819 Lydik Olsen, 50 Peder Lydiksen, 72 Hans Callesen, 85 Hans Sønderup, 96 Andreas Johansen, 28 Rasmus Johansen.
- 13 d 1856 Morten (Hus) Nielsen, 93 Anton Nikolajsen, 99 Hans Jessen Sørensen.
- 13 f 1867 Bruger Hans (Prins) Thomsen, 80 Andreas Philipsen, 82 Peder Pedersen, Skøde 1911, 27 Marinus Pedersen.
- 13 h 1859 Bruger Niels Junker, 62 Ejer Andreas Philipsen, 16 Andreas Pedersen.
- 13 g 1887 Peder Pedersen, 05 Peder Knudsen, 08 Edvard Eskesen, 10 Hans Knudsen, 18 Anders P. Andersen, 21 Søren Sørensen, 22 Mathias Hansen, 24 Kristian Laugesen.
- 14 a 1824 Hans Olesen, 33 Jens Nielsen, 78 Niels Jensen, 89 Niels Lauritsen, 96 Peder Povlsen, 26 Peder Povlsen.
- 14 1908 Mads Brink, 11 Ebbe Paasch, 15 Anton

Matr.-Nr.

- Povlsen, 19 Daniel Povlsen, 27 Peter Varming.
- 15 a 1770 Dybmose, Clemmen Nielsen, 98 Sønnen, Sognets Præst Niels Lindberg, fraflyttet Sognet 93, 1804 Clemmen Lindberg, 42 Hans Bejer, 57 Kristen Holm, 88 Theodor Andersen, 98 Thøger Madsen, 11 Niels Madsen. Ejendommen brændt ved Lynnedslag i 1926, samme Dag som 20 b.
- 15 b 1830 Ole Pedersen, 57 Knud Pedersen, 03 Karl Pedersen, 30 Knud Pedersen.
- 15 h 1863 Kr. Holm, 73 Niels Skjerning Leth, 85 Andreas Kristensen, 97 Kristian Kristensen.
- 15 c 1848 Niels Gundersen, 58 Hans Andersen, 66 Klaus Stegelmann, 77 Kristian Gram, 92 Konrad Schmidt, 98 Hans Jensen, 01 Peder Schmidt, 03 Niels Hansen, 05 Peder Paasch.
- 15 e 1857 Niels Gundersen, 61 Marie Nielsen, 69 Morten (Mose) Ebbesen, 04 Karl Pedersen, 06 Andreas Johansen, 12 A. Stenholt, 14 Nis Jakobsen.
- 16 a 1804 Laue Bundesen, 35 Povl Hansen, 56 Jørgen Jørgensen, 00 Povl Poulsen, 12 Kristen Øllgaard, 20 Laurids Lauridsen, 24 Knud Bertelsen.
- 18 a 1824 Ejler Nielsen, 36 Niels Pedersen, 41 Kristen Olsen, 61 Hans Rask, 67 Jakob Rask, 68 Peder (Grue) Jepsen, 85 Knud Møller, 91 Mikael Povlsen, 15 Jens Poulsen.
- 19 a 1824 Søren Ulriktsen, 51 Hans Jensen, 81 Jens Olsen, 19 Nis Nielsen.
- 20 a 1824 Josias Lebek, 59 Kristen Olsen, Enke Mariane Jensen, 85 Smedien bygges, Kristian Kristensen, 02 Hans Trans, 18 Smedien flyttet til Trekanten.

Matr.-Nr.

- 20 b 1855 Laurids Nielsen, 76 Jep Andersen, 82 Henrik Sørensen, 06 Niels Sørensen, 19 Mads Brink, 22 Hother Jespersen. Ejendommen brændt ved Lynnedslag i 1926.
- 20 g 1877 Hans Schultz, 91 Hans Nielsen, 97 Søren Sørensen, 00 Jakob Husted, 18 Hans Thoning, 25 Jens Vind.
- 22 1824 Benned Hansen, 31 Peder Andersen, 70 Hans Lauridsen, Lærer i Jernved, senere Enken Andrea Schmidt, 98 Hans Jessen Lauridsen, 28 Hans Lauridsen.
- 23 1824 Johannes Madsens Enke, 28 Morten Andersen, 59 Søren Termansen, 02 Hans P. Termansen, 04 Andreas Lund, 12 Jens K. Thorstensen, 24 Antoni Andreassen.
- 24 1824 Hans Jørgensen, 51 Peder Lydiksen, 75 Mathias Schmidt, 94 Jørgen Henningsen, 20 Mathias Henningsen.
- 26 a 1824 Hans Clemmensen, 38 Thomas Thomsen, 42 Peder Kikkenborg, 66 Herman Hermansen, 68 Hans Hermansen, 73 Kristen Kristensen, 77 Laust Knudsen, Smed, 84 Laue Johansen, 04 Jep Johansen.
- 26 b 1905 Peder Johansen.
- 27 1824 Morten Villadsen, 51 Niels Mortensen, 62 Laurids Lejck, 71 Peder Pedersen, 75 Hans Brorsen, 84 Niels Brorsen, 90 Jakob Husted, 00 Søren Sørensen, 11 Thøger Madsen, 19 Svend Povlsen, 21 Peter Askov, 24 Kristen L. Jensen.
- 28 1824 Søren Nissen, 58 Jens Jensen, 76 Hans Pedersen, 80 Nikolaj Pedersen, 83 Hans Otto Kristensen, 98 Andreas Lund, 00 Jes Vinum, 08 Johannes Johansen, 28 Karl Hansen.
- 29 1824 Gunder Hansen, Peder Skøttegaard, 54

Matr.-Nr.

- Peder Pedersen, 98 Jokum Regel, 12 Peder Knudsen, 16 Andreas Houborg, 28 Andreas Brodersen.
- 30 1824 Thuc Hansen, 40 Niels Brorsen, 52 Peder Pedersen, Skomager, 86 Laue Johansen, 04 udgaaet.
- 32 1824 Jens Nissen, 41 Niels Kristensen, Skrædder, 89 Hans Brorsen, 08 Anders Andersen, 15 Kr. Tørnes, 19 Mathias Jensen.
- 33 1824 Hans Mortensen, 43 Kr. Brogaard, 63 Hans Hermansen, 73 Peder Pedersen, 85 Søren Pedersen, 09 Ane Pedersen.
- 35 1824 Jens Damgaard, 42 Jens Damgaard, 83 Anders Damgaard, 90 Jens Holm, Skomager, 06 Ingvard Karstensen, Træskomand, 10 Laurids Mortensen, 13 Anders Poulsen, 15 Ebbe Paasch, 18 Niels Velt, 21 Hans Kr. Hansen, 29 Hans Rahr.

Plougstrup.

- 1 1824 Peder Jensen, 46 Anders Klausen, 73 Enken Abelone gift med Niels Nielsen, 81 Peder Joh. Klausen. Gaarden brændt ved Lynnedslag 1920.
- 2 a 1780 Kristen Hollænder, 99 Laurids Hagen, 1820 Jens Sørensen, 54 Laust Hagen, 79 Jens og Hans Hagen, 82 Knud Kristiansen, senere et Konsortium, 04 Karl Kristensen, 08 Søren Sørensen, 14 Hans Jørgensen, 16 Kristian Nikolajsen, 19 Søren Sørensen.
- 2 k 1870 Plougstrup Mølle bygget af Laurids Hagen, samtidig anlagte han Vejen fra Plougstrup til Stens. I 1910 solgtes Møllen til Lorents Saatterup.
- 2 f 1908 Statshusmandsbrug, Karl Jørgensen, 12 Peder Henningsen.

Matr.-Nr.

- 2 g 1870 Bomhus, hvor Bompunge opkrævedes for Færdsel over Kongeaabroen, udlejet til forskellige, solgt 1908 til Jørgen Jørgensen, 17 Bodil Pedersen, 18 Laurids Hansen.
- 3 a 1824 Hans Hansen, Terkel Hansen, 43 Anders Pedersen, 77 Jakob Rask, 19 Hans Jensen.
- 3 c 1877 Anders Pedersen, 83 Anders Nielsen, 83 Anker Cassias, 04 Anton Troelsen.
- 3 d 1909 Laurids Hansen, 18 Peder Pedersen, 20 Kristian Pedersen.
- 3 c 1916 Jens Jensen, 17 Jørgen Jørgensen, 20 Marius Lauridsen, 28 Peder Pedersen.
- 4 a 1824 Søren Pedersen, 34 Clemm Sørensen, 49 Iver Clemmensen, 63 Søren Andersen, 67 Thomas Andersen, 75 Jep Jensen, 88 Andreas Jensen, 24 Peder Beck.
- 4 c 1849 Iver Clemmensen, 76 Jens Andersen, 89 Jep Madsen, 98 Hans Jensen, 20 Henrik Jensen.
- 5 a 1824 Hans Jessen, 34 Jes Hansen, 59 Hans Jessen, 81 Morten Brorsen, 15 Hans Brorsen.
- 6 a 1807 Hans Henrik Hansen, 34 Hans Jessen Hansen, 59 Hans Henrik Hansen, 98 Adolf Aalling, 29 Hans Henrik Aalling.
- 7 a 1824 Anders Mortensen, 41 Peder Askov, 74 Thøger Hansen, 75 Kr. Frandsen, 79 Jakob Bondesen, 00 Peder Bruun, 01 Jens Thestrup Schmidt.
- 8 a 1824 Hans Andersen, 43 Søren Frederiksen, 66 Thue Jepsen, 85 Hans Brink, 89 Nikolaj Holm, 14 Jens Jensen.
- 8 b 1895 Smedie, Marius Pedersen, 1912 Hans Prah.
- 8 c 1909 Statshusmandsbrug, Marius Schmidt, 16 Hans Henrik Aalling, 28 Iver Aalling.
- 9 a 1824 Jens Jessens Enke, Jens Pedersen, 54 An-

Matr.-Nr.

- ders Klaussen, 63 Frederik Hansen, 74 Peder Hansen, 75 Peder (Ramme) Kristensen, 00 Skak Kristensen, 11 Martin Pedersen, 12 Kristian Jensen, 16 Peder Pedersen, 19 Jens Schmidt, 20 Peder Dahl, 25 Axel Thrane.
- 9 c 1862 Marius Ditlevsen, 66 Mathias Hansen, 00 Thomas Hansen.
- 10 1824 Andreas Eskildsen, 37 Jens Jensen, 62 Laurids Hollænder, 67 Kristen Schmidt, 82 Gregers Juhl, 87 Niels Eriksen, 20 Johannes Klausen.
- 11 1824 Theves Pedersen, 55 Laurids Andersen, 75 Ellen Johanne, gift med Peder Pedersen, 07 Kristian Thy.
- 12 1824 Hans Villadsens Enke, 34 Mads Pedersen, 50 Niels Hansen, 85 Hans Jensen, 04 Nikoline Jensen, gift med Laurids Lauridsen, 28 Mads Schmidt. Ejendommen brændt 1928.
- 13 1824 Peder Nielsen, 34 Peder Hansen, 54 Niels Hansen, 63 Jens Møller, 78 Jes Lauridsen, 80 Laurids (Bro) Pedersen, 14 Nikolaj Holm, 25 Jens Holm.
- 14 1824 Hans Lassen, 58 Jørgen Klausen, 78 Frederik Schmidt, 08 Jørgen Schmidt.
- 21 a 1867 Laurids Hollænder, 68 Henrik Sørensen, 78 Hans Jensen, 83 Jens Larsen, 98 Kr. Karstensen, 08 Niels Nielsen, 10 Peter Lund.
- 21 g 1878 Jørgen Schmidt, 01 Hans Henriksen, 10 Hans P. Hansen.

10 af Gaardene har i over 100 Aar været i samme Slægts Eje ved Arv til Søn eller Datter, nemlig Matr.-Nr. 8, 12, 14 og 18 Gredsted, 5 og 6 Jernved, 10 og 11 Jernvedlund, 1 og 6 Plougstrup.

Tilstanden omkring Aar 1800.

Der maa i Aarene omkring 1800 have hersket et ret lyst Syn paa Tilværelsen. Bønderne var nylig blevne Selvejere efter mange Slægtleds Afhængighed til et Herskab, der næsten efter Forgodtbefindende kunde skalte og valte ikke blot med deres økonomiske Velfærd, men ogsaa havde indgribende Ret i hele deres Livsførelse. Da samtidig Priserne for de ganske vist faa Salgsprodukter stiger, naar de om ikke til Velstand, saa dog til at kunne svare enhver sit. Den krybende Optræden overfor Herremand, Præst og Øvrighed gaar paa Retur og faar sit Grundskud i Junigrundloven 1849 og i 3 Aars Krigen.

Ved en opmærksom Gennemgang af de to Udsiftningsforretninger fra Jernvedlund ses det tydeligt, at i det sidste er Bønderne deres egne Herrer, der selv vil have et Ord med i Laget. Og der er ingen Smaalighed. Jorderne bliver fornuftig udlagt, og hvor ingen praktiske Hensyn paa Forhaand afgør Beliggenheden, foregaar det ved Lodtrækning. De 100 Rbd. Udbetaling for Gadefennen synes heller ikke at have voldt Vanskeligheder.

Efter Revisionen i 1796 var Jernved Sogns Hartkorn ansat til 181 Td. 7 Skp. 3 Fdk. Deraf havde Præstegaarden 9 Td. med et Jordtilliggende af 127 Td. Land foruden Hede, der endnu var skattefri.

I Følge Forordning af 1. Okt. 1802 var Sog-
nes Hartkorn ansat til en skattepligtig Værdi, for at
bøde lidt paa Hartkornets Uligheder i de forskellige
Sogne og Landsdele. Jernved ansattes da til 300 Rd.
pr. Td. Hartkorn eller lidt over Gennemsnittet af Am-
tets Hartkorn. Sogne med Marskeng stod højest.
Værdiansættelsen fremkom paa følgende Maade:

Bøndernes egen Angivelse er fulgt, men naar
den blev fundet urigtig, har Kommissionen rettet
sig efter dens egne lokale Undersøgelser og bedre
Vidende.

F. Eks. en Gaard i et Nabosogn paa 3 Td. Hart-
korn med god Agerjord og Marskeng:

Rugudsæd 7 Td. à 3 $\frac{1}{2}$ Fold = 24 $\frac{1}{2}$ Td. à 3 Rd.	73 Rd.
Byg 2 $\frac{2}{3}$ — à 3 — = 8 — à 2 —	16 —
12 Læs Hø à 15 Mark	30 —
7 Høveder à 3 Rd. aarlig	21 —
4 Faar à 1 — —	4 —
Ialt Indtægt	144 Rd.

Derfra gaar det halve til Dyrkningsomkostninger.

Forbliver pr. Td. Hartkorn en Fordel af	24 Rd.
For Skatter fradrag	7 —
Ren Indtægt af 1 Td. Hartkorn	17 Rd.

17 Rd. er Renten af 425 Rd. Sognets Hartkorn
er af Kommissionen ansat til 400 Rd.

Det var den rent skattemæssige Side, hvor 1
Td. Hartkorn i Jernved Sogn anslaaes til 300 Rd.
Brugsværdi, og denne derefter benyttes som Skatte-
grundlag. Den virkelige Handelsværdi ligger noget
højere. I Marsksognene syd for Ribe samt Farup
og Vilslev anslaaes den 1804 til op imod 1000 Rd.
pr. Td. Hartkorn, og disse Sogne berøunnes som
mest velhavende og bedst befolkede.

»I Jernved og omliggende Sogne, norden for

Kongeaalen, var Bønderne ikke saa velhavende, heder det i en Amtsbeskrivelse fra 1804, men dog i en bedre Forfatning, end man skulde formode. Velstanden blandt Bønderne i Vesteregnen, hvor skarpe Jorderne end er, er større end paa mange Steder i de frugtbare Egne af Danmark. De har gode Bygninger, meget ofte af brændte Sten, god Bohave, god Besætning, og mange forrente meget lidt i deres Gaarde.

For at give et anskueligt Begreb om en god Bondegaard paa 3 Td. Hartkorn, som i den Egn anses for en heel Gaard, saaledes som en paa Østeregnen, der staar i 5 a 6 Tdr., hidsættes et Eksempel:

Gaarden paa 3 Tdr. Hartkorn har 24 Tdr. sandig Agerland, 10 Tdr. Eng og 30 Tdr. Hede.

Driften er 4 Aars Brug og 4 Aars Hvile, deraf 1 Mark med Byg og 3 med Rug. Af Havre og Boghvede saas lidt eller intet.

Besætningen er 3 Heste, 6 Køer, 4 Ungnød eller Stude, som sælges i tredie Aar, og 8 à 10 Faar.

Indtægten er:

Tre Indtægter med Rug. Udsæd 8 Tdr giver 32	
Tdr. à 4 Rd.	128 Rd.
Byg, Udsæd 3 Tdr., giver 18 Tdr. à 3 Rd.	54 —
Af 6 Køer sælges 4 Fjerdinger Smør a 7 Rd. . . .	28 —
4 Stude indbringer 4 Rd. Fordel pr. Stk. aarlig. .	16 —
Salg af Kalve- og Lammeskind 1 Rd., Uld 2 Rd. og Tørv 6 Rd.	9 -
Ialt Indtægt	235 Rd.

Ud gift:

Rug til Sædekorn 8 Tdr., Husholdning 12 Tdr. = 20 Tdr. à 4 Rd.	80 Rd.
Byg til Sæd 3 Tdr., Husholdning 10 Tdr. = 13 Tdr. à 3 Rd.	39 —
3 Tiender $3\frac{1}{2}$ Td Rug, i Foged-, Skriver-, Fattig- og Degnekorn $\frac{1}{2}$ Td.	16 —
Kongelige Skatter 7 Rd. pr. Td. Hartkorn	21 —
Folkeløn, en Karl 16 Rd., en Pige 8 Rd.	24 —
<hr/>	
Ialt Udgift	180 Rd.
<hr/>	
Fordel	55 Rd.
Prisen paa en slig Gaard er 1200 Rd., Rente deraf	48 —
<hr/>	
Rest	7 Rd.

Af denne korte Oversigt ses, at Ejeren af en slig Gaard kan efter Vesterbondens sparsommelige Økonomi staa sig vel, naar han ikke forrenter for meget. Forrenter han den største Part af Købesummen, og han er uvis, om Pengene kan blive staaende, nødes han sædvanlig til at afhænde noget af Gaardens Tilliggende af Ager, Eng eller Hede.»

Da Jernved Kommune i saa overvejende Grad havde hørt ind under Ribe Embeder og Stiftelser, og disse havde været interesseret i at faa Fæstjorderne omsat i klingende Mønt, var Sognet procentvis blandt de fremmeligste ved Overgangen til Selveje. Derimod holdt Hovedgaardene mere igen i den Retning, og derfor blev Fæstevæsenet paa Egnen i Almindelighed ved at florere i en længere Arrække.

Om Fæstebondens Tilstand i Vesteregnen siges der videre i Amtsbeskrivelsen, at »den er god. Baade Landgilde og Indfæstning har her været meget ringe. Landgilden var paa mange Steder forbleven uforandret fra de ældre Tider, saa at Jordbogen for et Bøndergods paa 200 Tdr. Hartkorn ej beløb

sig til mere end 4—500 Rd. Der ydes af en Gaard paa 3 Tdr. Hartkorn, som gjør Hoveri, i Penge 2 Rd. og i Korn 1 Td. Rug og 1 Td. Byg. Den sædvanlige Indfæstning af en Gaard er 20—30—40 Rd., som Proprietæren faar, men derimod gives ofte til Afstaaelse betydeligt mere, naar de mindskes ud.

Bøndergaardene gaar i visse Maader i Arv. Faderen afstaar til en af sine Børn Gaarden. Han betinger sig en vis Aftægt, og de øvrige Børn erholde noget i Penge, en Kiste, en Seng m. m. efter Omstændighederne. Denne Disposition gjøre Forældrene, og dermed er Børnene tilfreds. Saalænge indtil denne Disposition er gjort, levere almindelig de Unge, endskønt ofte gamle Karle og Piger, den Løn, de andensteds fortjener, til Forældrene, men naar en saadan Disposition er gjort, fortjener enhver for sig selv. Dog have de alle, medens de er ugifte, et Tilholdssted hos den Broder eller Svoger, som er bleven Husfader. Hos ham bliver og almindelig de andres Arv staaende, hvorfor han føder dem et Faar eller Sligt, som de kalde en Vilighed af det, dem er tillagt, det kan anses for Renten af deres Arv.

Vel stod det i Godsejerens Magt at gjøre Forandring heri, da han ved at overlade Gaarden til en Fremmed erholdt mere i Indfæstning, men samme vilde ikke blive til Godsets Fordel. Nu veed Bonden, at hvad han erhverver, bliver hans Egne til Fordel, og han er vis paa ved Stedets Afstaaelse at erholde en passende Aftægt og se sine Børn forsørget. Saaledes er og har Tilstanden været i Mands Minde.

Syd for Kongeaaen i det slesvigske, og det er jo derfra en stor Part af os stammer, var baade Arvefølge og Lovene i mange Forhold vidt forskel-

lige fra Kongerigets. Den sønderjydske Del var en meget uheldig og ubehagelig Blanding af forskellige Jurisdiktioner, saa at der i en By kunde gives fire forskellige, da enkelte Gaarde kunde henhøre enten under Haderslev, Tønder eller Riberhus Amt eller under Grevskabet Schackenborg. Paa Grund af denne Blanding kaldtes Egnen den melerede eller blendede Jurisdiktion.

Den Del, der hørte under det slesvigske, havde Lov at brænde Brændevin, holde Kro, have Købstadnæring og Kræmmeri paa Landet, men Beboerne var møllepligtige til en vis Mølle, hvor deres Korn skulde males.

Efter de Lovs, som gjaldt i Hertugdømmet Slesvig, tiltraadte den ældste Søn Gaarden efter Faderens Død, naar han fyldte 18 Aar. Moderen med de øvrige Børn og hendes anden Mand, om hun igen er gift, maatte vige Gaarden for den 18-aarige Søn. Ved given Dødsfald traadte kun levende Søkende, men ej døde Søkendes Børn i Forældres Sted ved Arvs Nydelse.

Ligeledes var der Forskelligheder i Rettergang og Politilove. De Beboere, der levede under den danske Jurisdiktion, ønskede nok at nyde godt af de slesvigske Privilegier med Hensyn til at brænde Brændevin og drive Købstadnæring paa Landet, men de ønskede ikke fremmed Rettergang og Lovs, som var dem ubekendte og mentes at være vidtløftigere og kostbarere end de danske, og endnu mindre ønskede de den i det slesvigske gældende Arvefølge.

Disse Forskelligheder blev ikke fuldt udlignet før 1864, og først nu efter 1920 er alle Nordslesvigere under dansk Lov og Rettergang, eller da saa snart Overgangsbestemmelserne gaar ud af Kraft.

Om Folkelønnen i 1804 skrives, at den er forholdsmæssig høj paa Egnen, og Grunden er den, »at hele Flokke af Karle og Piger hvert Aar drager Syd paa og til Vesterhavsøerne. I Ribe er aarligt et Folkemarked ved St. Hansdag, hvor enhver, der har Folk fornøden, fæster dem for et Aar, en Sommer eller blot i Hø- og Kornhøsten. Den Indretning, som er saa højst gavnlig for Tjenestetyende som Husbonder, at lade sig fæste til Ribe Folkemarked ved St. Hansdag, fortjente den Forbedring, at Dagen til at leje Folk blev bestemt til Dagen enten før eller efter Krammarkedet; nu begynder den fulde otte Dage før, og paa begge Sider maa der ventes, til at Lejere og Lejende komme.«

Disse Folkemarkeder i Ribe blev ved til omkring 1895, og der er til det sidste baade fæstet Folk bort og lejet Sommerkarle her til Sognet. Markedet varede, helt til det ophørte, i flere Dage.

Videre skrives der, at »det er brugeligt, at en Karl blot lader sig leje til et bestemt Arbejde, saasom Grøftegravning og Tørveskær, derpaa til Høslæt og Kornhøst, siden efter til Tærskning. Ved saaledes at lade sig leje til et bestemt Arbejde kan en rask Karl tjene op til 50 Rd. om Aaret. Mange, saavel Karle som Pige, gaa i Tjeneste blot om Sommeren, da deres Sommerløn er næsten ligesaa stor som for et helt Aar. Om Vinteren er de hjemme hos deres egne.

Karlene tjene deres Ophold ved Haandarbejde, ved at holde Skole og ved Tærskning. Pigerne binde, spinde eller væve.

De jyske Tjenestefolk fra Vestereggen roses for deres Flittighed, Ædruelighed og Tarvelighed og søges derfor gerne. For deres Duelighed er de bekendte i Østereggen og paa Fyn.«

Fra gammel Tid har der været Jorddiger om Kaalgaardene og Tofterne. Resterne deraf findes endnu i Gredsted, ved den gamle Byplads i Plougstrup, om Præstegaardens saakaldte »Kongens Toft« og enkelte andre Steder. De store Digeanlæg paa Jernvedlund Nørremark er fra 1810 og færdigsat omkring 1860—80. Omtrent fra samme Tid er det store Kompleks paa Østerhede. En særlig dygtig Digesætter og meget benyttet til dette Arbejde var Mads Christian Pedersen, Skylvad Mark. Hans Diger var snorlige og Græstorvene sat med en saadan Akkuratesse, at Fylden i Midten næsten aldrig bulnede ud.

Ved de første Markdigers Opsættelse var der enkelte, der paastod, at de som Hegn var ganske overflødige, da Bønderne mellem sig selv holder strengt over Fred endog efter Høsten i Løsdriftens Tid. Gode Landmænd ansaa dog Hegn for en nyttig Sag ej blot for Fred, men ogsaa som Læ for Vestenvinden i den skarpe og aabne Egn. Læplantning var forsøgt, men betragtedes som haabløs.

De smaa Ejendomme paa 10—20 Tdr. Land holdt sjældent Heste uden i Forening med Nabo-parcellisten. Tilsammen, eller hver sig, købte de et Par gamle udslidte Heste om Efteraaret, for at lægge deres Rugsæd, udage Gødningen, hente Tørv. Derpaa solgtes Hestene igen, f. Eks. til en Grydemand. Parcellisten lejede Bondens Heste til at pløje til Vaarsæden. Han gav 3—4 Mark for 4 Skp. Bygland at pløje, som kaldtes et halvt Bed, og god Beværtning. Behøvedes videre Heste til Avlens Drift og anden Kørsel, lejedes samme for Penge, eller Husmanden gjorde Arbejde for Bonden.

Paa en saadan Huslod paa 10 Tdr. Agerjord og 4 Tdr. Eng saas 3 Tdr. Rug, 4 Skp. Byg og 2

Skp. Boghvede. Der holdtes 2 Køer, 1 Kalv samt nogle Faar. Husmanden solgte aarlig 2—3 Tdr. Rug og en Gris til 5—6 Lpd., 1 Lpd. = 16 Pd. »De købte om Efteraaret en Skovgris fra Østeregnen. For samme betalles 6—7 Mark, og om Sommeren opfødtes den omhyggelig med Mælk, Valle og al Slags Affald. En slig Percellist kan leve af sin Lod med tarvelig Økonomi, og Erfaringen lærte ikke, at han selv med Børn forøgede de fattiges og hjælp-trængendes Tal. En saadan Parcellod kostede Ejeren i Indkøb 30—40 Rd. pr. Td. Land, Bygningerne 150—200 Rd. En Ejendom til 5—6—7—800 Rd. oversteg ikke en Tjenestekarls Evne; saa vidt rakte hans Kredit til at borge det i Stedet, han ikke selv ejede. Men at købe en Bondegaard, som vilde i det mindste koste 2—3000 Rd., dertil hørte en Formue af et tusinde Rd., og saa meget kunde ingen af Bondestanden samle af sin Løn eller fortjene ved Dagleje. Kun den kunde gøre sig Haab om at besidde en Bondegaard, som enten ved Arv eller Giftermaal fik den, eller som ved heldigt Prangeri med Heste, Kvæg og Fedevarer kunde samle sig en Formue.«

Om Udparcellering af Bøndergaarde skrives: »Mange gode Bøndergaarde ere blevne nedlagte og udstykkede i 20—30 smaa Dele, for det meste solgte til andre Gaarde og Steder. Hovedparcellen paa 20 Tdr. Land, mest Hede eller Overdrev, bebygges og beboes af en Husmand, hvoraf faa kan føde sig af samme, og følgelig er de fleste fattige. Nogle Gaarde er delte i Husmandslodder og smaa Boelssteder paa 2—4 Skp. Hartkorn. De, som ikke beboes af duelige Haandværksfolk, er sædvanligen beboede af Overløbere fra andre Egne, som ikke vil tjene længere, end Nøden driver dem til. Deres Børn

løbe gerne bort til Holsten og andre Steder. De fleste er fattige og Sognet mere til Byrde end til Fordel. Nu Hovedparcellen skal være 2 Tdr. Hartkorn, sædvanligen den ringeste af Gaardens Ejendom, kan den ikke drives uden med et Par Heste, som fortære en Del Korn, hvorover Beboeren paa slige smaa Gaarde neppe kan føde sig og ej sælge Korn eller Smør, ej heller holde Tillæg af Ungkvæg til Salg. Boelsmanden har for megen Ejendom til at han kan tjene som Daglønner, derfor staa faa sig vel af denne Klasse. Al Fordelen ved disse Bøndergaardes Udparcellering har alene været Sælgerens og de Personers, som forstaa at handle med samme; men er i Almindelighed anset skadelig for Sognets øvrige Beboere og Tiende Ejeren. Hvor stor en Bondegaard bør være, lader sig vanskeligen bestemme, thi sligt beror paa Egnens Beskaffenhed og paa den Mands Evne og Kundskaber, som besidder samme.

Andre kyndige og duelige Jordbrugere tilføjer, at tilvisse kan man ej nægte, at der gives ikke faa Eksempler paa Husmænd med Jord, som er blevne forarmede ved deres Sted. Det samme er Tilfældet, naar Husmanden køber af en Gaard 16—20 Tdr. Land uopdyrket Hedejord, enten uden Eng eller med lidet suur, tørvagtig Eng, næppe til et Par Læs Hø. For en slig Lod gives 100 Rd. Det lidet, Manden har tjent, medgaar til Husets Bygning og Indretning. Lodden er for liden til at holde Heste paa, og holder han dem, kan han hverken fodre eller græsse dem. Han maa da tye til Gaardmandens Bistand for at faa Lodden dyrket, som ej tager Penge, men forlanger Arbejde igen til Vederlag, god Beværtning, og som tiest forretter Arbejdet skjødøst, saa at Husmandens Lod bliver slet behandlet.

Af Mangel paa Eng kan Manden ingen Kreaturer holde og intet gjøde. Med Asketørv gjødes et Par Tønder Land, som af Mangel paa dyrisk Gjødskede og god Behandling giver neppe Sædekornet. Ved Juul har Manden intet Brødkorn og kommer hvert Aar dybere i Gjæld og Restance. Men sligt er en Følge, naar en Mand uden Formue kjøber blot udyrket Hedejord, uden tillige at besidde noget godt Ager og Eng, hvormed det ringe kan forbedres. Imidlertid lod en slig Hedelod sig vel opdyrke, naar Husmanden havde Evne til i de første Aar at købe nogle Læs Hø eller vilde lægge flittig Vind paa Rødders Dyrkning til Kvægfoder, pløje med Stude og mergle«.

Om Sædarterne her paa Egnen skrives, at »der saas fast intet Vinterhvede, i Gredsted et Par Skæpper til eget Brug. Egnens Rug er smaa i Kjernen, men vægtig. Skjeppen vejer sædvanligen 26 Pd. Den giver godt Brød, men har skarpe Saaer. Rugen saas fra 26. Sept. til 16. Dec. Da Egnen er skarp, falder den ren, lidet græsset og giver godt i Skjeppen. Af den Aarsag opbindes den stort, og man regner af Traven 6—7 Skp. Der haves af Vinterrug, hvortil er gjødet, 5 à 6 Fold, og uden Gjødning 3—4 Fold. Rug saaet efter Gjødning kaldes Mynterug. I de nærmeste Sogne ved Havet beskadiges Rugen ofte af Taage fra Havet, kaldet Havslu; naar samme indtræffer i Drætiden, giver det golde Vipper og Spring. Taagen bidrager og til, at Rugen kan blive svang i Kjernen, og at den indkrymper. Det sædvanlige Ukrudt, Hejre og Klinte, er ikke slem, men derimod Ras, som er meget skadelig og bør ødelægges ved Lugning.

Vestereggen er ej bekvem til Bygsæd. Deres Byg erholder ej den Størrelse, Vægt og Godhed

som paa de lerede Jorder. Man saar derfor kun af samme til eget Brug. Bygsæden indtræffer fra 4. til 16. Maj. I de Egne, hvor Merglingen er begyndt, avles nu mere Byg, ligesom hvor Jorderne ved god Behandling er forbedret, saa at der nu saas vist det dobbelte af Byg end for 100 Aar siden, hvilket og Tiendebøgerne bekræfte.

Af Havre dyrkes særlig den smaa, graa Havre, som spiller i det sorte og har lange Spidser. Den er haardfør, lader sig nøje med ringe Jord og tilbyder et nærsomt Foder for Kreaturerne. Kun lidet hvid Havre dyrkes, da Jorderne er for skarpe, og den yndes ej heller som Hestefoder. Havren saas almindelig fra 10. til 20. April paa de tørre eller sunde Jorder.

Boghvede er en Hovedsæd. I Ribe og Gørding Herreder tages der sædvanlig to Indtægter, Grønlands-Boghvede og Stubbelands-Boghvede. Boghvedesæden er meget usikker; den kan give 12 Fold, men og aldeles intet. Langsmed Vesterhavet paa 2 Mils Afstand, hvor Søluften kan virke paa Boghveden, mislykkes den ofte og dyrkes derfor kun lidet. Da Fanø ligger ud for Jernved, mærkes Søluften mindre her end længere mod Nord.

Boghveden saas fra 24. Maj til 5. Juni. For Vejrligets Skyld saas ikke hele Sæden paa en Gang, men have to Tægter med Boghvede, besaas den ene 10—12 Dage sildigere end den anden, thi i et Aar er den tidlige Boghvedesæd, i et andet den sildige bedst.

I Vaarsæden gives meget Kiddike og er den mægtigste af denne Egns Ukrudt; derimod er Vesterbonden fri for de slemme, gule Urter, kaldet Brandenborgere. I Boghvedesæden findes Spergel, kaldet Gier, i Overflødighed, men samme er ikke

skadelig, men giver et godt, behageligt og nærsomt Foder. Mus og Muldvarpe gives overalt, dog ikke i nogen Mængde. Jordlopper er sjældne. For Rotter er mange Egne aldeles fri.

Sædskiftet i Jernved var paa lettere Jorder i Reglen: 1) Boghvede, 2) Rug, hvortil gjødes, 3) Rug, 4) Boghvede, 5) Rug, hvortil gjødes, 6) Rug og dernæst 6 Aar til Græsning, ogsaa kaldet Hvileaar.

Paa de bedre og fugtigere Jorder: 1) Byg, hvortil gjødes, 2) Rug, gjødes tyndt, 3) Rug, 4) Boghvede, 5) Rug, burde gjødes, men sker sjældent, 6) Havre, derefter 6 Aars Græs.

De fremmeligste Bønder havde begyndt at mergle med den kalkfattige Lermergel, som findes næsten overalt i Sognet. I Plougstrup og paa Østerhede er Mergelen dog meget mere kalkholdig, men var ikke paa det Tidspunkt taget synderligt i Brug.

Hvis der var merglet, saaedes til Udlæg nogle faa Pd. Rajgræs og Hvidkløver, som enten kunde bekommes i Kjøbenhavn eller hos Claus Wohlers i Altona. Det almindelige var, at der intet Frø saaedes i Udlægsmarken.

Kartofler dyrkedes kun til Husets Brug. Paa andre Egne dyrkede enkelte Foregangsmænd de store hvide Roer (Turnips) og berømmede dem meget som Kvægfoder, men de var endnu ikke naaet til Jernved.

For Hedeboerne er Eng en Sag af yderste Vigtighed, da det er ved Hjælp af Engene, at Bonden skal vinde Gjødskning til hans skarpe Agerjord. For Engenes Forbedring er Vesterboerne mindre ligegyldige end i de frugtbarere Egne af Danmark. Højeng, som ej giver Græs, pløjes og besaas med Havre. Sure Enge forbedres ved at aftappe Vandet, hvorved de vil give mindre Græs, men bedre.

Andre forbedre deres Enge ved at føre Ler paa dem, nogle enkelte gjøde dem med Tørvesmul og Gjødning. Det vigtigste Middel, som anvendes til Engenes Forbedring, er at sætte dem under Vand. Paa Engenes hensigtsmæssige Vanding ved fornuftigen at lede Vandet, at stemme det i Vejret, at planere Jorden til det Øjemed, eller ved Trærender at føre Vandet under Forhøjninger, samt med Skønsomhed at vælge Vandet, derpaa gives mange lærerige Exempler i Vesteregnet, fornemmeligen i de Sogne, der ligger paa begge Sider af Kongeaaen.

I Jernved Sogn findes ikke store Moser, men dog var man ikke ukendt med og ganske enkelte brugte at forbrænde Tørv til Kul. Fremgangsmaaden var denne: Den faste, sorte Klyne skjæres, og naar den er tør, brændes den i Miler. Et Par Tørv sættes tilsammen i Midten, over dem lægges en Lyngtørv, oven derpaa alter et Par Tørv, uden omkring sættes Tørven i en Kreds paa Kanten. Derpaa kastes Tørven rundt omkring, og kun den yderste Omkreds af Tørv sættes ordentligen. En slig Mile holder 8—10 smaa Læs. Den antændes om Aftenen, naar Solen er gaaet ned. Man antænder Milen med en Lyngtørv, og Milen udbrændes i stille Vejr og med stærk Flamme. Efter to Timers Forløb er den gennembrændt overalt. Nu tildækkes Milen straks med Jordsiden af Lyngtørv, og ovenpaa kastes Jord en Fod tyk. Milen forbliver saaledes staaende, til Kullene afhentes af Smedene, thi her paa Egnen smededes ikke ved andre Kul, og der gaves 24—32 Sk. for Tønden. Af et Bondelæs brændtes 2 Tønder Kul.

Hederne blev efter Udskiftningen knap saa meget benyttet til Afgræsning som før, fordi det blev alt for dyrt for hver enkelt Mand at have en Hyrde-

dreng gaaende for at passe et Par eller nogle faa Stkr. Ungkvæg. Saalænge der var Fællesdrift, passede en Byhyrde alt Ungkvæg paa Udmarkerne.

70 Aar senere inghegnedes Østerhede med Jorddiger, og f. Eks. Jørgen Greve havde paa sine 45 Tdr. Hede hver Sommer 12 Stkr. Ungkvæg gaaende der. Naar Dyrene blot var ved 2 Aars Alderen eller derover, kunde de trives ganske pænt. Ungdyr gik i Armod.

Om Hestene siges der i 1804, at »der ingen Stutteri gives i Ribe Amt, og at Tillæget som Salgsprodukt er ubetydelig paa Vestkysten. Den Art af Heste, som her falder, er ikke saa store som paa Østkysten, og kendelige paa det korte, afskydende Kryds. Landmanden holder saa faa Heste som muligt. Paa en Bondegaard paa 3—4 Tdr. Hartkorn holdes tre a fire Heste. Flere Føl tillægges dog nu end tilforn, saa at enkelte kan sælge. Heste af $9\frac{1}{2}$ —10 Kvarter er det sædvanlige paa denne Egn. Man skaaner Følhoppen mest muligt; Føllene fodres med Hakkelse og Hø. Hesten tages tidlig ind om Efteraaret, ved Mikkelsdag eller fjorten Dage derefter. For Krop (Kværke) gives maltet Byg og Havre.

Godt Hornkvæg haves paa Vesteregnet. Køerne er af Middelstørrelse, men malke bedre, end man skulde forvente i en Hedeegn. Man ser Køerne tøjrede paa Agre, hvor Græsset staar saare tyndt; man skulde formode, at de led Mangel, men Kvæget er dog i god Stand, og ikke stor er Forskellen paa Indtægten af Smør paa Vest- og Østkysten. Ogsaa i disse skarpe Egne sælger Bonden af Smør en Del til sine Udgifter. Ved Ribe og omkring Kongeaaen haves en herlig stor Art Malkekvæg. Af denne store Art gaar mange Drifter til

København under Navn af holstenske Køer. De betales paa Stedet med 40—50—60 Rd. For den mindre Hedeko betales 20—24 Rd.

En Hovedaarsag til, at Kvæget endog i de skarpeste Egne af Amtet er i god Stand, er den, at der gives noget Korn udi Foderet til Juul. Først Rughalm og Rivning og siden efter Byghalm eller Hø. Denne Sæd bliver aldrig ren aftorsken, og i de skarpe Egne bliver en stor Del, fornemmeligen af Vaarsæden, kun overlappet. Kvæget er ved den gode Vinterfodring i ypperlig Stand, naar det udlades paa Græs, og malker bedre, end det vilde have gjort, hvis det ej var saavel fodret, og ofte malker det ligesaa godt paa Stald om Vinteren, som paa Græs.«

Studeopdræt har fra ældgammel Tid været en vigtig Indtægtskilde for Vestkysten, og der er ingen Tvivl om, at ogsaa Jernved med sin forholdsvis gode Ager og Eng har brugt denne Hjælpeindtægt. Studene solgtes fra Bøndergaardene i 2—3 Aars Alderen og vejede da 400 til 450 Pd., hvorefter de holdtes et Aar eller mere paa Herregaardene for derefter om Foraaret at sælges til Holstenerne for at færdigfedes paa deres Marskjord. I 5te Aar kan en saadan Stud opnaa en Vægt af 800 Pd. og derover.

En Spore til større Studehold for Bønderne har det været, at Priserne var stadig stigende. Øllgaard, Bramminge Hovedgaard, havde saaledes betalt i 1776 for Parret af Bønderstude 38 Rd., 1786 44 Rd., 1796 50 Rd., 1800 60 Rd. og 1804 74 Rd.

»Siden Udskiftningen have Faarene taget af. Bonden holder færre, men bedre Faar. De fødes om Vinteren med Hø og Lyng. Vesteregnens Faar er smaa, men de have god Uld. Paa de langhalede

Faar lægges mest Vind, og det lidet Hedefaar afskaffes. Faarene klippes i Maj og efter Mikkelsdag, men malkes ikke. De sædvanlige Sygdomme er Pov, som faas ved, at Faarene løbe i side Enge, og Hoveddrejning. Deraf dø mange. Hist og her haves Geder; de er fordelagtige og formenes af nogle at betale sig bedre end Faar.

Paa Vesteregnet kjøbes i Foraaret mange Grise fra Skovegnet mod Øst. De fødes om Sommeren dels med Græs, Mælk, Valle og Mask. I Efteraaret fedes de med Korn. En slig Skovgris, $\frac{3}{4}$ Aar gammel, som slagtes i Efteraaret, kan veje 6 a 7 Lpd. Bonden sælger sædvanligen begge Siderne og forbeholder sig kun Hovedet, Ryggen, Isteret, Indmaden og Fødderne. Grisene i Hjemegnet købes 3 Uger gamle.«

Hjemmet.

Inden Døre var alt tarveligt og forholdsvis fattigt, maalt med Nutidsøjne.

Indretningen var noget forskellig, særlig eftersom Forstuen var mod Syd eller Nord. I de firelængede, sammenbyggede Gaarde var den altid mod Syd. Forstuen var gerne et langt et Fags Rum med Murstengulv. Paa Knage- eller Sømtrækken hang det pæne Seletøj, og desuden var der lidt Plads til Gæsters Tøj.

Dagligstuen, som var Hjemmets vigtigste Opholdssted, var tillige Sovekammer og Spisestue.

Naar Gangen var mod Nord, kom man derfra lige ind i Dagligstuen og havde da de to indelukkede Senge til højre, den faste Bænk mod Vinduerne og lidt hen for venstre Væg. Det store Bord sluttede ind til Bænkene. Mellem de to Senge fandtes et lille, ligeledes skjult Skab, hvor de pænere Kopper, Klukflasken m. m. opbevaredes. Ved den modsatte Væg stod Bornholmeren eller en anden Slaaklokke. Paa de hvidkalkede Vægge fandtes ikke mange Prydelser ud over nogle gudelige, tyske, kulørte Billeder, et glasindrammet Vers omgivet af en Haarkrans af en afdød Slægtning og et broderet eller udskaaret Pibebræt. Nogle Stole udgjorde Resten af Møblementet. Under Bilæggerovnen var der

et yndet Tilflugtssted for de større Dreng, naar Søvnigheden indfandt sig før Kvældsnavderen. Paa begge Sider af Midterhjelken var fastgjort Fjæle, der dannede Hylder, hvor der i Reglen gemtes Madvarer, og i Vintertiden sattes Mælkefadene derop for ikke at fryse, da Fløden saa ikke kunde afsætte sig paa Overfladen. Støvet fra Sengestederne og det sandstrøede Gulv kunde der give Fløden en god Tykkelse og ejendommelig Farve. Dette i Forbindelse med længere Tids Samling paa Fløde af den Smule Mælk, Kørne gav om Vinteren, bidrog ikke til at lette Kvindfolkenes Arbejde med at kærne Smør.

I det hele deltog Kvinderne meget i groft Arbejde, og der levedes ikke megen Tid til alt det Pilleri, som i vor Tid kan resultere i Hygge og sunde Boliger. De lerstampede Gulve i Stuerne egenede sig heller ikke til en vaad Gulvklud — tværtimod. I Dagligstuen har Trægulv dog været almindelig i de sidste Hundrede Aar. Det samme i Lillestuen, hvorimod Storstuen beholdt Lergulvet til 1860—70.

Men set med Datidens Øjne var Hjemmet, altsaa Dagligstuen, hyggelig, hvor alle følte sig vel. Selvfølgelig tvang det Aftensarbejde, der skulde udføres, Folkene til at være meget hjemme, men ogsaa naar der var Fremmede, hørte alle Gaardens Folk til i Dagligstuen.

90-aarig Spinderske.

Fordi der kom et Par Naboer paa selvbuden Besøg en Aften, naar alle havde travlt med et eller andet af Vinterens Arbejde, behøvedes der ikke at ske nogen Standsning i Arbejdet, da Snakken godt kunde gaa for det, ligesaa vel som nu, naar Kvinderne har deres Strikke- eller Hækletøj. Og der var nok at tale om, for det meste Nyt skulde den Gang frem ad den Vej — ingen Telefon og af Aviser kun ganske enkelte, saa Lokal- og Verdensnyheder maatte i de brede Lag paa Landet gaa fra Mund til Mund.

Diskussionen var tit mere personlig end nu med dens mangesidede og afslibende Efterretningsvæsen, og den var vel mere grovkornet. Da den politiske Vækkelse naaede Sognet, var Dagligstuerne tit Vidne til højrrøstet Uenighed mellem gode Naboer. I Jernved passerede det under en saadan Ordstrid mellem en Højremand og en Venstremand, at Gæsten forsvandt under Raabet: »A kommer aller meer inden for di Dør!« Dette Løfte holdt han dog ikke længere end til næste Dag. At de Unge og Børnene var interesserede Tilhørere ved de Ældres Samtaler var selvfølgelig og hidrog sit til, at Hjemmets Dagligstue blev et Centrum.

Til højre for Forstuen fandtes Lillestuen, Husets pæneste Rum med Bord og Stole og med Chatol, hvor Husets Værdisager opbevaredes. Maaske ogsaa en Dragkiste med en Ovenpaaudstilling af mer eller mindre spraglede og værdifulde Glasvarer. I dette Rum fandtes ogsaa tit en indelukket Seng.

Den 3 Fags Storstue eller »Æ Stov« afsluttede Boligen mod Syd og havde i sin østre Gavl en Dør for at have sikker Udvej i Brand og ved Ligfærd. Langs Væggene i Stuen stod Kister og Skabe og ellers intet andet. Ved festlige Lejligheder blev

Stuen ryddet, saa var der Plads lil Slægt og Na-boer, enten de sad bænket ved Bordene med solid Mad og Drikke af hjemmelavede Produkter, eller Dansen gik paa det lerstampede Gulv.

Ogsaa som Biindtægt aabnede Bønder deres Storstue for Ungdommen, hvad enten det var par-ret Bal med forud aftalt Antal, Pris og Traktement, eller det var offentlig saakaldet »Liegs«, hvor alle havde Adgang, og hvor Betalingen rettede sig efter de Goder, hver enkelt nød. Og selv om de unge var dødtrætte, saa kunde Violin eller Harmonika sætte Benene i Sving til den lyse Morgen. Feilberg lader i »Dansk Bondeliv« en gammel Kone for-tælle: »A har en Dag som ung Pige spredt 60 Læs Mog (det var tæt uden for Gaarden, og de kjørte med to Spand). Saa da det var Aften, og a var ved og sprede det sidste Læs, kom Konen ud. »No er do wal træt, Morlil?« sagde hun til mig. »Hu, ha, da!« svarede a og smed mig ned, o mit Lyw, »a er saa træt, a ka hverken staa eller gaa mere«. »Ja, ja, da«, sagde Konen, »saa vil a malke for dig, gaa du kun saa i Seng«. Det gjorde a saa, a vilde ikke lade mig mærke med noget, for der var Dans næste Aften i Gredsted, og der vilde a med og kom da ogsaa. Havde a sagt til hende, hvor ondt a havde i min Lænd, havde hun nok holdt mig hjemme«.

Foruden disse mer eller mindre offentlige Fe-ster var det til en Tid Skik i Jernved Sogn, at Bøn-der med voksen Ungdom gjorde en Dansefest i Storstuen hveranden Vinter for Børnenes jævn-aldrende. Og der var ingen Standsforskul, al Ung-dom ogsaa Tyende i Bydelaget, i en større eller mindre Omkreds, kom med, foruden Slægt og sær-lige personlige Venner længere ude. Forløb Gildet

efter Ønske, endte det først, naar de dansende skulde hjem til deres Morgenpligtarbejde. De fleste af disse Ungbesøg var i Februar og Marts.

Julen og Januar Maaned var forbeholdt de gamle til de aarlig tilbagevendende Julebesøg i hele Bydelaget. Var det stort, kunde det ske, at de Gamle var til Besøg i 10, ja indtil 20 Aftener i Træk.

Derimod holdtes der ingen Fødselsdage, ej heller Sølvbryllupsfest.

Et Ord som Begravelsesgilde anvendtes og siger dermed, at det ikke alene var en Sørgehøjtidelighed.

Gilde i Jernvedlund 1869.

Barselgilder var store Fester, naar da Forældrene havde nogenlunde Raad dertil, og det ikke gik altfor jævnlig paa. Navnlig var der Fest for den førstefødte, hvor alle, som havde været med til Bryllupet, skulde indbydes. 10—20 Faddere var almindelig, men der har ogsaa i Jernved Kirke været over 50.

Barnet blev baaret ind i Kirken af Gudmode-

ren, ledsaget af en saakaldet »Patkone«, der foruden at have en Sut tilrede til den lille, skulde tage Luen af Barnet. Ret almindelig havde Barnet naar det var en Dreng, tillige en Gudfar der holdt det over Daaben; det var i Reglen en ældre, nær Slægtning.

Moderen bar sjelden Barnet, men var i Reglen til Stede fra Gudstjenestens Begyndelse, idet hun ledsaget af en Nabokone opholdt sig i Vaabenhuset under den første Salmes Afsyngelse. Saa snart Salmesangen begyndte, gik Præsten ud til hende for, som det hed sig i daglig Sprog, at løse hende ind.

Denne Skik ophørte i Jernved umiddelbart efter Aar 1900, og efter den Tid er den kønne Skik, at Moderen selv bærer Barnet frem til Daaben, blevet almindelig.

Men den store Fest var dog Brylluppet, som før 1850 næsten varede i otte Dage og indleddes med, at de indbudte bosiddende Naboer bar Fon til Gildeshuset, i Reglen Brudens Hjem, og endte med et lille Slukefter om Søndagen efter de nygiftes Kirkegang. Indtil 1890'erne var 2 Dages Bryllup almindeligt, helst var det Fredag og Lørdag og saa unge Folk i Kirke Søndag. Forud for alle Festligheder laa selvfølgelig Indbydelsen, og Bedesvenden skulde helst være Brudens ugifte voksne Broder eller en anden nær, kvalificeret Slægtning. Han havde en bestemt Formular at fremsige hvert Sted, og alle Steder skulde han indtage en Skænk, saa det kunde være drøjt, naar han skulde hele Byen rundt. Til de indbudte uden for Sognets Grænser sendte Brudgommen selv Brev. Et saadant fra omkring Aar 1800 er opbevaret her i Sognet og lyder saaledes:

„Eftersom forhen og ved Guds forsyn er besluttet et Kærlig Ægteskab imellem mig Niels Hansen og min Kjæreste Marie Anders Datter. Som nu nærmere Vorres i gud begyndte Ægteskab agter i Herrens Navn at indtræde, har vi determineret Fredagen d. 9. Februar ved en christelig Copulation i N. Kirke sammen at lade fuldbyrde.

Gaar derfor vorres kjerligste og venligste Begjæring til eder gode Venner at det vilde behage eder paa ermeldte Dag d. 9ende at indfinde eder i min Faders Hans Nielsens Hus der at indtage Brudgommen og gelejde hannem til N. og siden gelejde disse kjære unge Brudefolk til Kirken og guds hus og ofvervære Kirkens Ceremoni. Midlertid Derom med eders gudlig forbonner om derres Ægteskabs forfremmelse vilde forhjælpe siden efter den helige for Retning er til ende da at følges i arm igen til Brudehuset der at indtage et lidet Tarveligt maaltid til Takke Som gud os da imidlertid vil Comunisere. Saa den stor Ærre og tjeneste erbyder vi unge Brudefolk igen at erstatte og Demerere. Til gandske Fyldighed og i fulde Værre os gandske Velkommen“.

I Pontoppidans »Danske Atlas« 1769 fortælles der om Kosten i Sydvestjylland, »at de æde almindelig 6 Gange om Dagen: 1) Frokost, et Smørrebrød, 2) Davre, Velling eller Mælk og Brød, 3) Mellemmad, et Smørrebrød, 4) Unnen eller Middagsmad, Velling og Fisk, eller Kaal og Kød, 5) Mellemmad, Smørrebrød, 6) Nadvere, Grød og Smørrebrød.

Til Bryllupper bruge de 5 a 6 Retter, nemlig Kødsuppe, Flæskebørste med Langkaal, Bergfisk eller fersk Fisk, Høns, Faare- eller Oxesteg, Grød eller Æggemælk med Hvedebrød i; og de velhavende endda en Svedske-Tærte eller Vafler. Gjæsterne forære til Brudehuset Høns, Æg, Smør, men de formuende hver en Flæskebørste«.

Dette med at bære Fon til Brudehuset ophørte først omkring Aar 1900, og til det sidste bestod det i lignende Gaver som i 1769.

Den gamle fornøjelige Skik med Forridere ved

Bryllupper saas sidste Gang her i Sognet omkring 1880.

Festklædninger fra Aar 1800.

Forevist ved den historiske Fest 1921. Dragterne opbevares endnu i Sognet.

Fra ældgammel Tid og indtil op i vor Tid hørte til et festligt Kaffebord for Karlfolkenes Vedkommende de smaa sorte. Til Kaffeskænkere ved Mændenes Bord sørgede fornuftige Værtsfolk altid for at faa Koner, der kunde skænke den attraaede Drik i en saadan Blanding, at Mændene kunde taale et meget stort Antal, thi enhver Skaaltale skulde uvægerlig drikkes i en ny Puns.

Kvinderne fik ingen Drikkevarer ud over lidt Gammelvin, Kirsebær- eller Muskatvin ved Middagsbordet.

Ved Bryllupsbordet blev der ved Slutningen af Middagen baaret to Tallerkener rundt, en for Musikanterne og en for Køksen. Gæsterne maatte lægge en Skilling eller 10 Øre i hver Tallerken, Brudeparret lidt mere. Før 1860 fulgte tillige en Tallerken for Jordemoderen.

Endnu indtil 1890'erne modtog Jordemoderen i Udkanten af Distriktet Gaver *in natura* en bestemt Dag om Aaret.

Af Stuehusets Indretning er der endnu Grund til at omtale Køkkenet med sit Kampestensgulv, aabne Skorsten uden Komfur, men med sit Kjelske til at hænge Gryden paa. Da Røgen skulde passere forbi Maden, fik denne en noget tilrøget Bismag. Den sidste af den Slags Skorstene her i Sognet brugtes hos Morten (Hus) Nielsen i Jernvedlund indtil ca. 1890.

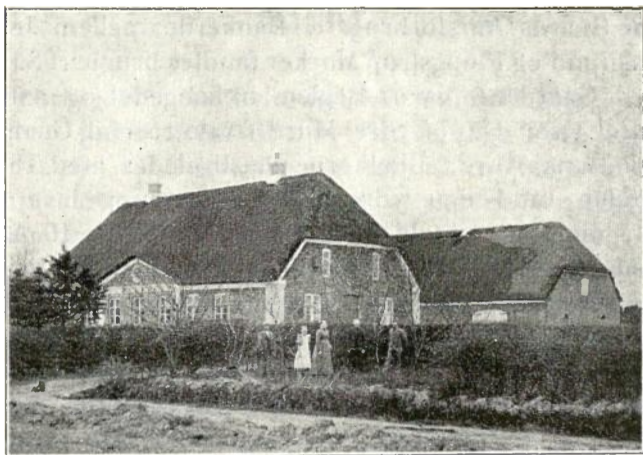
Det var et koldt Opholdssted for Kvindfolkene om Vinteren, som derfor ogsaa brugte tykt, uldent Tøj, Skulderklud m. m.

Køkkenet havde fast Bord ind mod Vinduet; tit stod Gruen der ogsaa. Til Spisning brugtes næsten altid Dagligstuen, fordi Køkkenet under disse Forhold næsten var ubrugbart.

Men efterhaanden som Dagligstuen moderniseredes, og den gammeldags Husflid forsvandt eller indskrænkedes stærkt, forlagdes Spisningen til Køkkenet, der da var naaet til den Udstyrelse, som vi endnu kender. Naar der skal fastslaas et omtrentligt Aarstal for dette i Jernved Sogn, vil det blive omkring 1880.

I den nyere Tid ønsker Husmødrene igen at forlægge Maalliderne fra Køkkenet, denne Gang til en Spisestue.

De sandstrøede Gulve holdt sig til omkring

Type paa trelænget Gaard med Straatag, Byggemaade før 1880. Ret almindelig var de høje klippede Tjørnegærder omkring Haven.

Den tolængede Gaard med haardt Tag. Byggemaade omkring Aar 1900. Høstmaskinen er taget i Brug, og Vindrosen maa klare Ladens Kraftarbejde, indtil Motoren bliver Afløser. Husmøller og Vindroser er nu næsten forsvunden fra Sognet.

1880—90. 1 a 2 Læs fint, hvidt Sand svarede til en Gaards Aarsforbrug. I Bankerne mellem Jernvedlund og Plougstrup Marker fandtes brugbart Sand.

Gaardene var i Reglen trelængede og aabne mod Øst. De 3 ydre Mure sværere end Gaardspladsens Mure; Bjælkerne laa ligeledes med Rodenden mod den ydre Side. Snævre og lave var Bygningerne. Stald og Lade sjælden over 10 Alen vid. Laderne var lit Bindingsværk med Fyldinger af soltørrede Mursten. Murene skulde derfor omgaas med Varsomhed, da selv et lille Tryk var tilstrækkeligt til at vælte en Fylding. For 100 Aar siden var Tømmeret i Husene overvejende Eg og Bøg og fæstnet sammen med Trænagler. Bøgelægter var dog ikke holdbare, idet de skørnedes forholdsvis hurtigt, hvorfor der tit fremkom slemme Sænkninger i Tagfladen.

.Eldre, firlænget, sammenbygget Gaard, dog aaben mod Øst. Yderdøren, og dermed Forstuen, flyttet fra Syd om i Gaardsiden. Foto-Billedet er fra 1895.

Husflid.

Arbejdet i det hele, og ikke mindst indendørs, gik ud paa at fremstille de flest mulige Forbrugs-genstande selv og købe det mindst mulige af den simple, men tvingende Grund, at der næsten ingen Penge var at købe for.

Alle Klæderne var saaledes i Almindelighed hjemmegjorte og solide af hjemmeavlet Uld og Hør. Karlfolkene maatte i deres Fritid tage nogen Del i Tilberedningen. Naar Faarene var klippede, blev Ulden tørret og gemt, indtil Kvinderne var klar til at tage fat. Det var en Æressag ikke blot hvert Aar at gemme Tøj hen i de store Kister til Børnernes fremtidige Udstyr, men ogsaa hvert Aar at være blandt de fremmeligste med Arbejdets Udførelse. Naar Konerne kom sammen ved festlige Lejligheder eller ved en Eftermiddagspassiar, fremviste Værtinden med berettiget Stolthed de store Stykker af Lærred, Tosæl, Vadmel og Drejl.

Naar Nadveren var fortæret — og dygtig sultne var Tærskerne efter Dagen igennem at have svunget Plejlen — skulde der endnu skæres Hakkelse, førend Karlene med deres Karter kunde tage fat paa deres Part af Uldens Behandling. Medens Konen og Pigerne lod Rokken snurre, gik Snakken lystigt mellem Kartere og Spindere, og det kunde hænde, at »vor Faar« var saa boglærd, at han kunde læse højt af Saxo, Almanaken eller en Bog fra Lejebiblioteket i Ribe, hvor Bøger kunde laanes for 10 Øre pr. Stk.

Malkningen og Afrøgtningen foregik ved Nidtiden. Aftenen sluttede med Kvældsнадver.

Foruden Kartningen havde Karlene Halmreb-
snoningen til Tækkebrug. Den faste Takst var, at

hver Karl skulde sno 100 Reb à 5 Favne. En dygtig Snoer kunde tage 4 i Timen, men der krævedes stor Øvelse i at kunne sno hurtigt og godt. Dette Arbejde skulde gerne være tilendebragt før Jul, da Bygangen efter Jul optog megen Fritid.

Et Par Gange om Aaret støbtes Lys og Praaser af Talg. Disse Lys var Stuens eneste Belysning, indtil en finvæget Petroleumslampe revolutionerede endnu mere end det elektriske Lys i Nutiden.

Efter Spindingen kom Farvningen og Vævningen eller Strikning og Valkning. De daglige Klæder syedes næsten altid af Husets Folk, men Stadsklæderne maatte Skrædderen eller Sypigen tage sig af.

Hørren var vel ikke Allemands Plante, men dyrkedes dog en Del i Jernved gennem hele det nittende Aarhundrede.

Hørren saaedes i en Ende paa en af Kornmarkerne. Den fordrede god Behandling og Renholdelse for at lykkes. Den modnedes omtrent samtidig med Havren og blev ikke mejet, men rusket op, fordi al Barken, som er Hørren, skulde tages med. Den indre Stængel er Affald.

Saasnart Hørren var vejret, samledes den i Hus, og Frøene aftærskedes. Hørfrø er som bekendt et ypperligt Fodermiddel og kan ene betale Dyrkningen. Hørren bandtes derefter i Smaaknipper og blev puttet under Vand i en Mergelgrav, hvor den laa 4—5 Dage. Derefter 3 Ugers Udbredning paa en Græsmark, for at den indre Stængel kunde raadne.

I hver hørdyrkende By fandtes saa en 3—4 Alen dyb muret Brønd med Fyrhul ved Bunden. Over denne opliedede Brønd tørredes Hørren. Det var da Skik, at Hørejerne gik sammen og umiddelbart efter Tørringen gav Hørren en første Behand-

ling paa Bryderedskaberne, hvorved de groveste af Skaverne faldt af. I 1870'erne fandtes Hørbrønden for Jernvedlund øst for Johannes Müllins Gaard.

Den videre Behandling af Hørren opsattes til en ledig Tid om Vinteren. Efter at være tørret i Ovnen efter en Bugning, toges fat med Skjætteredskaber og nærmere hen mod Nutiden med Maskine. Det var det finere Affald, der blev fjernet, men dermed fulgte en Del Hørtrevler, de saakaldte Skageblaar, som behandlede for sig gennem Spindning og Vævning. Af den Art Grovlærred syedes Sække, som næsten var uopslidelige.

Halmrebsnoning. Hørren hegles og spindes. Genfremstillet ved den historiske Fest 1921.

Ved den sidste Behandling af Hørren, som nu lignede Handelshørren, maatte Hæglerne igang, hvor de fineste og sidste Skager forsvandt, men Hægleblaarene var ikke rare i Førstningen, naar de som færdigt Produkt anvendtes til Skjorter uden Brug af Uldrøjer.

Men denne Hjemmeavl af Hør bidrog væsentlig til, at Linnedkisterne fyldtes med mange Hundrede Alen Lærred, og enkelte Bondekoner drey det til paa Væven at kunne fremstille helt kunstfærdige Duge og andet Dækketøj.

Husflidsarbejde i Træ har aldrig været fremtrædende i Jernved, saadan som paa Skovegnene.

1892 oprettedes en Husflidsforening, der havde Værksted i Jernvedlund, saaledes en Vinter gratis i Hans Jørgen Greves Storstue. Læreren var uddannet i Askov. Elev- eller Medlemsantallet var de 6 Vintre, Foreningen virkede, 12 til 20, og Karlene lærte ganske godt at haandtere Høvl, Sav og øvrige Snedkerredskaber, saa det var en god Maade at udnytte Fritiden paa. Nu er Karlens Husflidsarbejde i Fritiden lagt fuldstændig paa Hylden.

Spinderokken er ligeledes sat paa Loftet, hvorimod Symaskinen snurrer lystigt over de indkøbte Tøjvarer. Strikkepindene og Hæklenaalen bruges fremdeles i Fritimerne om Aftenen og ved mindre Sammenkomster. Nu er det ikke længere Kisternes Indhold, der studeres og vurderes, men et finere Spind. Dog i Forhold til Mændenes og Karlens Fritidsbeskæftigelse en Husflid, som er al Ære værd.

Køllhuset.

En Bygning var fælles for hver By, og det var Køllhuset. Huset, hvor det spirede Byg ved svag Ild skulde tørres til Malt. Til Fyringen kunde kun bruges Træ, det samme som endnu foregaar ved Røgning af Flæsk og Kød. Det har vel nok været

for brandfarligt at tørre Malt hjemme, hvorfor der opførtes en isoleret Bygning til det Brug. Selv om Rummet var knebent, samledes der adskillige By-mænd for at holde Fyrmesteren ved Selskab, og hvor Krøniker og Brændevin heller ikke manglede.

Kølhuset i Plougstrup laa i Nærheden af Sme-dien og den Kæmpehøj, der ligger ved Vejen efter Tobøl. I Jernvedlund i Sydkanten af Kølfennen ved Østerhede-Vejen. I Jernved laa det først ved Hovedvejen nordøst for Mejeriet. Senere blev det flyttet ned ved Engvejen. I Gredsted laa det Syd for Byen ved Engvejen. Det solgtes i 1902 til den højslydende for et Kølgilde, hvor Parthaverne med Hustruer ved en fornøjelig Fest tog Afsked med et Stykke gammel Tid.

Enkelt fortsatte endnu nogle Aar med Ølbryg-ning og fik da Bygget tørret i Lustrup, men nu er Hjemmebrygning næsten ophørt.

Kapitelstaksten i Ribe Amt gennem 150 Aar.

Da Kapitelstaksterne giver et ganske godt Skøn over Bondens økonomiske Kaar gennem Tiderne, meddeles de her for Ribe Amt. Der er valgt de to vigtigste Salgsvarer, Rug pr. Td. og Smør pr. Pd. omregnet i Kroner og Øre. De store Svingninger fra Aar til Aar i den ældre Tid er dog sikkert præget noget af de lokale Forhold med god eller daarlig Avl:

Aar	1775	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
Rug	8,34	4,85	4,85	8,08	5,82	7,66	8,19	8,63	8,73	6,81	12,09	12,17	7,55	7,79	9,03	7,30
Smør	24	25	22	27	26	31	25	23	27	35	35	35	30	25	22	24
Aar	1791	92	93	94	95	96	97	98	99	1800	01	02	03	04	05	06
Rug	9,91	9,73	10,66	12,24	12,24	8,78	8,51	10,10	13,39	19,76	13,63	20,33	12,56	15,81	22,48	17,46
Smør	26	27	29	31	33	38	32	29	34	46	33	41	38	41	45	44
Aar	1807	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Rug	11,59	12,50	10,64	Uberegnelig paa Grund af de stærkt svingende Seddelkurser.									13,68	5,83	4,56	4,70
Smør	36	38	49										37	27	24	17
Aar	1823	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
Rug	3,68	3,33	4,95	9,45	6,64	6,88	6,33	11,43	9,64	8,20	5,83	6,62	8,54	8,33	7,72	8,25
Smør	20	26	30	26	28	26	23	33	31	32	26	26	27	36	32	31

Aar	1839	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54
Rug	7,52	8,39	10,85	11,95	7,79	7,27	9,81	13,58	10,33	7,02	5,89	7,79	13,89	10,77	16,04	13,39
Smør	34	39	34	35	34	35	36	39	43	39	31	32	37	40	52	50
Aar	1855	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
Rug	19,70	13,95	12,62	10,66	11,37	13,04	13,81	11,81	10,52	10,04	13,93	12,47	19,87	17,83	12,54	13,31
Smør	56	61	63	57	57	48	53	52	53	61	71	60	55	81	72	72
Aar	1871	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86
Rug	14,02	13,02	17,33	15,38	14,51	15,44	13,14	11,73	13,30	16,24	15,73	12,09	13,24	12,33	10,63	10,85
Smør	72	70	81	94	93	100	81	70	79	91	97	88	89	92	90	90
Aar	1887	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	1900	01	02
Rug	9,14	10,78	11,15	11,96	15,76	11,05	10,35	8,98	8,84	9,43	10,66	11,22	11,25	10,69	10,63	10,48
Smør	91	93	93	95	100	98	99	92	95	96	94	97	101	102	101	98
Aar	1903	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Rug	10,26	10,87	11,98	11,15	14,49	12,49	11,64	10,67	13,28	12,86	11,52	20,37	18,48	22,24	25,65	24,70
Smør	97	96	102	104	105	103	107	99	116	113	114	124	159	179	206	206

Aar	1919	de seneste Aar
Rug	28,50	ca. 18,50
Smør	275	ca. 130

Tiden omkring 1830.

Aarene 1810 til 19 havde en stærk Lighed med Aarene 1914 til 20, hvor alle Værdier hvirvledes i en Runddans. Dengang Navnværdi og Sølvværdi, nu Kurs- og Valutasvingninger. Slutresultat mange forarmede og faa velhavende.

Baggrunden for hele Elendigheden var Krigen 1807 til 14 og Pengeforvirringen, der førte til Statsbankerotten 1813. 1818 oprettedes Nationalbanken, der som Garanti tog en 1. Prioritetsret i alle Landejendomme, 6 pCt. af deres Værdi, altsaa ogsaa i Jernved Sogn. Men den egentlige Landbrugskrise bliver først for Alvor vedvarende paa det Tidspunkt og mildnes først henimod 1828. Om Bønderne skrives der i 1818:

»De følte sig rige og lykkelige, befriede og dristige, mange overmodige i deres Tro paa det Held, hvis Aarsager de ikke havde forsøgt at udfinde. Derfor det flotte Liv, den kostbare Luksus, de dyre Forbedringer, der saa ud som et blot Forbrug af forøgede Indtægter, men i Virkeligheden var et Forbrug af Kapital. De fleste sad med en Gæld, der udtrykt i de ringeagtede Papirspenge ofte udgjorde store Summer. Skatterne var under Pengeforvirringen sat op, eftersom Seddelpengene faldt i Værdi, og de egentlige Hartkornsskatter var i 1813 omsat til Kornskatter, saa deres Størrelse fulgte Korn-

prisernes Bevægelser, og i 1818 blev de atter omsat til en Pengeafgift, den saakaldte Landsskat, hvis Hovedbestanddel under Navn af Gammelskat blev bevaret lige indtil 1904.

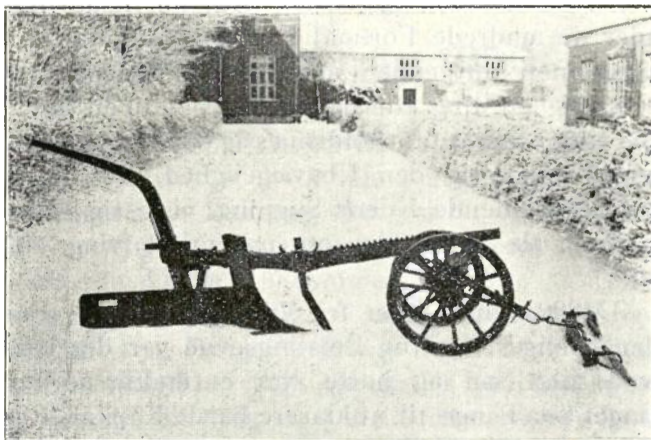
Alt det, der i Pengeforvirringens Tid havde været Landmanden til Fordel, kom nu til at virke under de ændrede Forhold i modsat Retning. Arbejdslønnen var gennem Aarene trods al dens træge Bevægelighed, dog efterhaanden stegen til en Højde, der vilde være uforholdsmæssig under normale Pengeforhold, og den Ubevægelighed, der havde gjort sig gældende i dens Stigning, viste sig endnu stærkere, da Talen blev om paa ny at tvinge den ned.«

I 1820 hører man fra Viborg Marked: »Fortidens Pengevæsen og Betalingsevne var der ikke. Hvad man saa og hørte, var en endnu uerfaret Mangel paa Penge til at klarere baade Kapital, Fordringer og Renter med, saa at der vist ikke i de sidste 30 Aar har været slettete Termin. Den almene Nød ligner et Hav i stormende Vejr, hvor det vrimler af Vrag og Skibbrudne, alle stedte i lige Farer, og hvor de faa, der svømmer ovenpaa, hverken kan redde sig selv eller andre.«

Salg af Rug var en af Hovedindtægterne. Det jydsk Korn gik særlig til Norge, men var berygtet for sin Slethed og ikke uden Grund, naar man hører, at en undersøgt Skibsladning Rug bestod af 38 pCt. Hejre, 32 pCt. Rug svangert med Meldrøjer, 4 Klinte, $2\frac{1}{2}$ Ærter, 2 Havre, 2 Hvede, 1 Byg, 1 Vikker foruden $17\frac{1}{2}$ pCt. Fejeskarn, Sand, Avner og forskellige Slags Græsfrø.

1828 giver foruden en stor Avl og heldigere Afsætningsforhold lidt mere Mod blandt Bønderne, og det gaar igen, om end langsomt, fremad.

1830 udgav Landhusholdningsselskabet en Beskrivelse over Ribe Amt. Det følgende er et Uddrag af, hvad der siges om Jernved Sogn og den almindelige Tilstand blandt Vesteregnsens Bønder.

Hjulplov fra Egnen.
Opbevares paa Landbrugsmusæet.

Om Jordbundsforholdene siges der, at »der hist og her findes enkelte smaa Strøg med magert Ler, f. Eks. i Gredsted By. Men i det hele vilde Ribe Amt dog være en saare tør og ufrugtbar Egn, dersom det ikke blev gennemskaaret af saa mange Aaer og Bække, hvoraf de fleste igen ved deres Bredder er forsynede med gode Enge, der især ved Mundingen af Aaerne er betydelige. Ogsaa de vidtstrakte Marskenge ved Vesterhavet maa betragtes som en uskatteilig Gave for de tilstødende Sandjorder og nærliggende Sogne, hvortil en Del er solgt. Ved Hjælp af Engene er Agerdyrkerne i Stand til at holde en betydelig Mængde Kreaturer og at aftvinge Jorden taalelige Afgrøder. Forskellen

heri er saa betydelig, at de Egne, som have Engbund i nogenlunde Mængde, straks udmærke sig ved større Befolkning, bedre Opdyrkning, Heder af mindre Omfang, skjønnere og bedre Bygninger m. m. Her gælder derfor den Regel, at god Eng gjør god Agermark i sin fulde Udstrækning. Og naar man benævner de langs med Ryggen af Landet beliggende Sogne som skarpe, i Sammenligning med dem ved Aaløbene og Marsken, da er dette kun for saa vidt rigtigt, som hine have færre Enge og altsaa gjøde svagere, eller ere mindre opdyrkede. Jordens Hang til at frembringe Lyng er saa stor, at dersom Agerjorderne laa udyrkede i 20 Aar eller mindre, vilde upaatvivlelig hele Egnen blive forvandlet til en stor, øde Hede.

Ved Brøndgravning rundt i Vesteregnen faas et godt Overblik over Jordunderlagenes Lejringer. Oftest klages der over et Ahllag under den tynde Madjord for saa neden under at afløses af Sand i alle Farver og Finhedsgrader. Sommesteder er der Grus eller Mergel. Ler findes hyppigt og er pletvis udbredt i tykkere eller tyndere Lag efter Stedets Beliggenhed, da Lagene ere tykkest og altid meget dybe paa høje, men tyndest paa side Steder. I Gredsted Bye gaar Brøndene 18—20 Alen gennem et fast Lerlag, og disse Brønde staar uagtet deres betydelige Dybde faste uden Beklædning af Fjæl eller Sten. Byen dominerer Omegnen.«

Allerede da var Havdiget mod Vest stærkt fremme i Fremtidsplanerne, og der henvises til en Række Floder i Mands Minde, hvoraf den af 3. og 4. Febr. 1825 siges at »være den højeste og rædsomste med Ulykker i alle Marskbyer og Ribe. Det store Flertal af interesserede Lodsejere frygter dog for, at Diget ikke kan svare Regning, og at Bekost-

ningen ved Opførelsen i det hele kan overkommes, fordi Marsken er for mager til at lønne Anlægget af kostbare Sædiger. Lokaliteten desuden saare ugunstig, formedelst de mange og betydelige Aaer, for hvis Skyld meget bekostelige Sluser maatte anskaffes«.

I Sognebeskrivelsen siges der, at »Jernved har megen Engbund ved Kongeaaen, og hvad der overskylles af Aaen er saare frugtbart, men hvad der ligger højere er til Dels Haardbunds-Enge, hvis Frugtbarhed beror paa Vejrliget før St. Hans. I Vilslev lide Engene af Ovenvand fra Kongeaaen, ved pludselige og store Regnskyl gør det samme sig gældende længere mod Øst. En Regulering og Oprydning af Aaens bugtede Løb vilde sikkert afhjælpe dette, men det vil være forbunden med saa stor Bekostning, at det næppe lader sig realisere.«

Ny Husmandsbrug.

Udstykning af Bøndergaarde var i sin Begyndelse og modtoges af mange med Mistillid. Saaledes skriver Herredsfogden for Gørding-Malt Herred følgende:

»Ved Udparcellering opstod i Hast en Del flere Familier, og Folkemassen formeredes. Men hvad Værd kan vel tillægges en Folkemængde i og for sig selv betragtet, naar den ikke betinges af den Omstændighed, at Menneskene kunne finde deres Ophold og bidrage noget til Statskraften. Dette er vist ikke Tilfældet her paa Egnen, især af den Grund, at Jordens Bonitet er for ringe til, at en Familie kan ernære sig paa en lille Parcel, eller denne give noget Overskud til Hjælp under uheldige Conjukturer. Mødrene desuden ved de mange Børn forhindres fra at lægge sig efter Industriefrembringelser. Altsaa slæber Flertallet sig us-

selt igennem, og de øvrige er hvert Øjeblik trængende til offentlig Understøttelse.

Husmands-Parcellerne ere som oftest saa ubetydelige, at der hverken kan holdes Heste eller Stude paa dem. Ejeren maa da se ved en Gaardmands Hjælp at faa sin Jord dreven. Men dette lader Gaardmanden sig ikke alene godt betale med Penge og Beværtning, men hvad som værst er, sligt Arbejde opsættes altid til Gaardmandens Lejlighed, eller forrettes ilsomt og sludsket, hvorfor man ogsaa, nogle faa Undtagelser fraregnede, finder hos Parcellisten en maadelig Dyrkning. Kreaturerens Tillæg er der for det meste ikke at tænke paa, og om saa var, saa kan man nok sige, at som Aarsagerne, saa maa Virkningerne ogsaa være.

Almindeligvis, thi der gives hæderlige Undtagelser, er saadanne Parcellister umoralske Mennesker, der holde sammen med slette Folk, saasnart noget derved er at vinde. Børnenes Opdragelse bliver forsømt, og de vænnes tidligt til slette Handlinger.

Blandt flere Onder synes det, som om den hyppige og uhensigtsmæssige Udstykning har været en af de stærkest virkende Aarsager til, er den store Umoralitet, Dovenskab og Trodsighed blandt Tjenestefolkene. Og dersom det er saa, er Ulykken stor nok til at ønske, at vi aldrig havde kendt Udparcelleringen. Tilforn vidste saavel Karle som Piger, at det var deres Bestemmelse at tjene saalænge, til de ved Flid kunde samle saa meget, som behøvedes til at købe eller fæste en Gaard, men da Antallet af Besiddelserne næsten ikke forøgedes, medtog saadant naturligvis Tid, og dobbelt Sparksomhed var nødvendig for at naa Maalet. Ved Udstykningen aabnedes pludselig en vid Mark til at undvige det tvungne Liv. En Gaardmand kunde

etablere 3 à 4 Familier. Tjenestetyendet blev kort for Hovedet, det behøvede ikke at genere sig i sin Opførsel mod Husbonden, thi man kunde straks gaa og blive sin egen Mand. Parceller var godt Kjøb, og Pengene kunde for det meste blive staaende. Hertil kommer endnu den besynderlige Maade, paa hvilken Pligten til at forsørge de fattige er bestemt, og som giver den dovneste og liderligste Adgang til at leve paa sine Medborgeres Bekostning, hvilke slige Mennesker i den Grad have gjort til deres Palladium, at de med Trodsighed lade sig mærke med, at Fattigvæsenet dog, naar alt kommer til alt, skal føde dem.

Selv for Sælgerne af Parcellerne har Parceleringen haft skadelige Følger. I Stedet for at anvende den modtagne Kapital til en bedre Drift, blive Pengene i Almindelighed brugte til Vellevenet eller til at figurere paa en kort Tid som Pranger.«

Dette vil være tilstrækkeligt til at vise, hvor lidt yndet Udstykning af Gaarde den Gang var her paa Egnen.

En Mand med indgaaende Kendskab til dette Spørgsmaal hævder dog i samme Skrift, at de paaankede Mangler ved Parceleringen egentlig træffe de stedfundne Misbrug. Misbrug, som ingen vil forsvare, ligesaa lidt som en ubetinget Tilladelse til Udstykning.

Gennemgaaende klarede Parcellisterne sig godt og betalte punktlig deres Skatter og Afgifter.

»At Tjenestefolkene er kortere for Hovedet nu end tidligere kan vel være, men kommer vist ikke saa meget af Parceleringen, som af den ved Stavnsbaandets Løsning og Afskaffelsen af Træhesten og Ladefogedpisen opnaaede større Frihed for dem. Fri Mennesker lade sig ikke saa let som Trælle føre

ved Ledebaandet. Tjenestefolkenes Ave opnaas vist langt hensigtsmæssigere ved et godt Politi, og dette ville vi ønske maa blive os tildelt. Alle de, som have solgt Parceller, have langt fra ikke heller været Ødelande eller givet sig af med en for dem fordærvelig Handel. Mangfoldige drive endnu Landprang til Gavn og Held for Landet, og almindeligvis ere disse Folk de mest velhavende i Hedeegnen.

Endelig bliver det altid et Spørgsmaal, om Landet uden stedfunden Parcellering vilde have haft færre Fattige. Vi have set, at i de Sogne sønden Kongeaaen, hvor ingen ny Boelssteder ere oprettede, findes der et stort Antal Husmænd, som bo til Leje hos Gaardmændene, og vist ikke er bedre farne end de smaa Parcellister. Skulde det nu være enhver forbudt at gifte sig, maatte jo snart en total Mangel paa Arbejdere forhindre al Fremblomstren af vor Industri, eller en ved den groveste Immoralitet fremavlet Yngel erstatte denne Mangel. Overhovedet har man nok ofte tilskrevet Parcelleringen, hvad der var Følge af andre langt mere indgribende Omstændigheder, Reaktionen i Pengevæsenet, Overgangen fra en langvarig Krig til dyb Fred. Men en panisk Skræk for en Overbefolkning synes at have udbredt sig, og dog er intet visser, end at Danmark saare let kunde ernære 3 Gange saa mange Mennesker, thi ikke alene har det en stor Overflod af Produkter og uhyre Strækninger at opdyrke, men kan ogsaa let bringe de for Øjeblikket under Dyrkning værende Jorders Produktion til det dobbelte. Hvilken Røre, hvilken Dristighed, hvilken Gavn Parcelleringen har bevirket, kan kun den gøre sig et rigtigt Begreb om, som med fordomsfrit Blik har betragtet Sagen og set, hvorledes langt bortliggende Marker har faaet Dyr-

kere, fejlfulde Udskiftninger ere rettede, vindskibelige Mennesker bosatte, hvor før ikke en levende Sjæl kom«.

Markens Brug.

»Den udhvilede Jord brækkes i Efteraaret; kun naar Tiden tillader det allerede i August. Denne Pløjning foretages saa tynd som mulig; Furestrimlen lægges flad ned. Mod Enden af Maj vender man Furen op igen, men bringer nogen løs Jord ovenpaa ved dybere Pløjning og tilsaar Jorden med Boghvede, paa lavere Jorder sexradet Byg.

Efter at Sæden er indhøstet, gøder man og saar Rug (første Kjærv Rug). Aaret derefter følger atter Rug (anden Rugkjærv). Til Rug pløjes aldrig mere end en Gang. Rugstubben efter anden Kjærv Rug fældes om Foraaret og først i Juni pløjes noget dybere til Boghvede. Derefter følger tredie Kjærv Rug og, hvor Jorden ikke er alt for bar, til Slutning endnu Havre. Jorden bliver nu liggende og hviler i 5 à 6 Aar.

En meget stor Part af Udlægsmarken tilsaas slet ikke med Græsfrø, Resten sparsomt med Rajgræs og Rødkløver.

De Sædarter, som dyrkes, er den lille, brune jydsk Rug og almindelig sexradet Byg. Paa de skarpe Jorder saas Sandhavre, en meget let Havreart, paa bedre Jorder Blandingshavre. Boghveden den samme som overalt i Danmark.

Rugen vejer godt, omkring 200 Pd. Tønden. Bygget noget tykskallet og spids og vejer cirka 150 Pd. Sandhavren kun 100 Pd.

Kornet renses ved Kastning og Soldning. Rensemaskiner fandtes ikke i Jernved Sogn.

Boghveden blev sædvanligvis tørret i Bager-

ovnen, forinden den blev sendt til Møllen for at laves til Gryn.

Rugsalget regnedes for Gaardens største Indtægt.

Men det kneb med at faa det til at svare sig, endsige give Overskud, og derfor saa man sig om efter Hjælpeindtægter. I Amtsbeskrivelsen nævnes under Teglbrænderier: »Nogle benytte dog ogsaa Teglbrænderiet som en Binæringsvej og brænde 2 til 3 Ovnfulde i den fra Markarbejdet ledige Tid. I saa Henseende udmærker sig især Gredsted By, hvor Teglbrænderiet er bleven til en Æresbeskæftigelse, thi den Mand, som ikke i det mindste brænder en Ovn fuld eller 6000 Stkr. Mursten aarlig, udsætter sig for Spot og Haan af de øvrige Bymænd. Mange brænde 3. Danebrogsmand P. Lassen var den første, som i denne By begyndte at brænde Sten.«

Delte stemmer godt overens med, hvad ældre Folk har berettet helt op til vore Dage. Charlotte Fogtmann var i 1840'erne hver Sommer med til at stryge Sten paa Gredsted Fællesjord, hvor ogsaa Brændingen i Reglen foregik. Naar Leret var æltet i Æltekulen, tog Kvindfolkene fat med at fylde Formene, 2 Sten, og udbære dem. Charlotte kunde lave godt 1000 Sten om Dagen, men det var baade et vaadt og haardt Arbejde. Paa deres Gaard regnede de ved egen Hjælp at kunne producere 3 Ovnfulde a 10,000 Sten. Brændselet til Brændingen bjergedes ligeledes i egen Mose af egne Folk, saa baade Karle og Piger maatte i Arbejde. Kun ved selve Brændingen brugtes en fremmed Mand, som var særlig kyndig paa det Omraade.

At det var gode Sten, der produceredes i Gredsted, kan endnu ses ved at betragte Stiftsmusæet i Ribe, der er opført af disse Sten.

Clemmen Lindberg, Dybmose.

Denne Mand maa her ofres et særligt Kapitel. Han er Søn af Præsten i Jernved og Sønnensøn af Clemmen Nielsen, Ejer af Gaarden ved Udskiftningen i 1804. Da faa Bønder i 1830 kunde give værdifulde Bidrag til en Amtsbeskrivelse, er det naturligt, at denne Præstesøn, som tilmed tog fat med ungdommelig Energi og aabent Blik for nye brugbare Idéer, bliver benyttet som Korrespondent. Og der fortælles da om ham, at »han — Hr. Lindberg — har sat sig for at indføre Vexeldrift paa en liden Gaard ved Navn Dybmøse, ikke langt fra Gredstedbro. Sagen understøttes af det kgl. Landhus-holdningsselskab. Jorderne er af yderst ringe Beskaffenhed og beliggende paa en tør Bakke. Nogen Mose hører til Gaarden, men kun et lidet Stykke magert Eng, begroet med Carises. Paa en Hede, som opdyrkes med Brak og Mergel, er Sædskiftet bestemt at være: 1) Kartofler, klatgjødskede, 2) Byg, hvortil gjødskes og Sæden nedpløjes, 3) Boghvede til Grønfoder eller Hø, 4) Rug, hvormed om Foraaret saas Kløver og Rajgræs. Den mere sandige Agerjord skal dyrkes afvekslende i 4 Aar med Boghvede og Rug. Første Kjærv bliver overgjødsket og med sidste saas Græsfrø. Jorderne vil komme til at hvile 4—5 Aar.

Mosen opdyrkede han paa en særlig Maade. Mosejorden selv er 3 Kvarter til 1 Alen dyb og i den Grad bunden ved en Syre, at der, naar den pløjes første Gang, stiger en modbydelig Lugt op af Jorden. I 1825 forsøgte han første Gang at bruge Brænding af Grønsværen før Pløjningen. Han lod da alle fremstaaende Tuer og Knolde afstikke med Tørvespaden og aldeles opbrænde ved fuld Flamme. Asken blev spredt og næste Foraar Jorden efter

en Pløjning besaaet med Havre. Der voxte ikke 10 Straa — Sommeren var overordentlig tør og ufrugtbar. Dog, Lindberg lod sig ikke afskrække, ligesom overhovedet denne unge Mands Driftighed fortjener megen Ros. Næste Foraar blev alle fremstaaende Knolde ligesom første Gang afstukne, men Mosen tillige pløjet, og som Ploven skred frem, Tuerne eller de afskaarne Tørv flyttede over paa den pløjede Jord. Da Tørvene var tørre, blev de samlede i Dynger og efter at være stukne i Brand kastede tilbage over de pløjede Furer, som saaledes ved en jævn Ild blev forvandlede til Aske. Denne Fremgangsmaade fulgtes imidlertid kun paa det halve Areal. Paa den anden Halvdel blev Tuerne vel ogsaa samlede, men saasnart de stod i Brand, de pløjede Furer kastede ovenpaa, saa at man kunde have antaget disse Dynger for brændende Kulmiler. Mange Furer forblev hele og var altsaa kun afdampede eller gennemhededede. Men netop paa dette Stykke viste Havren i det følgende Aar den stærkeste Frodighed. Dette bestemte ham til i Fremtiden at følge den sidste Fremgangsmaade. De Resultater, han uddrager af disse Forsøg, er: 1) At Ilden eller Varmen mere end Asken bidrager til at frugtbargøre Jorden. 2) At Ilden hurtigere end Mergelen fordriver den for Vegetationen saa skadelige Syre i Tørvejorden. 3) At Jorden under Brændingen maa udsættes saa meget som muligt for Ildens eller Varmens Indvirkning. Og endelig 4) at Brændingen sker bedst langsomt og uden Flamme, altsaa i stille Vejr.

Lindberg vedbliver at brænde et Stykke Mose hver Sommer. Han er saa overbevist om denne Operations Gavnlighed, at han anser den for den fordelagtigste og hurtigste Maade at opdyrke udtørrede Moser.«

Men ogsaa Nedpløjning af grønne Afgrøder forsøgte han. Der fortælles: »Hr. Lindberg prøvede for nogle Aar siden at nedpløje et Stykke Boghvede. Vejrliget var denne Sæd gunstig, saa at den kunde have givet en stor Afgrøde. Rugen blev rigtignok ogsaa god, dog kunde der af Mangel paa sikre Iagttagelser ikke bestemmes, om den bedre Rug erstattede Boghveden. Bønderne fordømte Lindberg, og ingen tog Anledning heraf til at anstille ny Forsøg.

Paa den Tid fandtes kun 6 Svingplove i hele Amtet, Herregaardene medregnede. Af disse 6 Plove ejede Lindberg 1, og han havde endda med egne Hænder forfærdiget den. Han yndede den fortrinligt, hvorover ingen vilde forundre sig, siger han, thi hvo foretrækker ikke sit eget. Efter Lindbergs Forsikring gaar Ploven let, lige og stadigt samt kan forfærdiges af enhver Landsbyhjulmand og Smed og er ikke heller kostbar at anskaffe.«

Ogsaa der var Lindberg foran sin Tid; det tog 30—40 Aar endnu, inden Svingploven blev almindelig i Jernved Sogn, og en enkelt Træplov af den gamle Type er brugt i Gredsted efter Aar 1900.

Begyndelsen til Haven i Dybmose stammer fra Lindbergs Tid, idet han i 1826 anlagte en godt indhegnet og beplantet Køkkenhave, som samme Efteraar fremviste mange herlige Urter i den frodigste Vækst.

Omkring Haven plantede han en Mængde Pil, hvoraf han mente at kunne skaffe sig en Binæringsvej. Af den Grund havde han i Forvejen taget en Tur til København for kunstmæssig at undervises i Kurvefletning.

Det blev dog ikke til noget videre og sygnede snart hen.

Husdyrholdet omkring 1830.

Kvægholdet i Jernved var omkring ved den Tid Sognet over vidt forskelligt. I de bedste Besættninger hørte det nærmest til det saakaldte Halvemarskkvæg. Farven mørkerød, sjældnere sort, Hornene korte og tykke, Bygningen god, dog ikke udmærket, hverken høj- eller lavbenet, lang- eller kortlivet, grov- eller finknoglet. Derimod var Ribbensbygningen fortrinlig, og en hængende Bug saas sjældent. Racen var meget trivelig og voksede ret hurtigt. Studene var allerede i det fjerde Aar lige saa store som de jyske 7—8 Aar gamle. En saadan Stud vejede, naar den var fed, 6—800 Pd., men et saa ungt Dyr gav dog kun lidt Talg.

Som Malkere var der stor Forskel paa Kobestanden. Med den almindelige Forplejning Aaret rundt regnedes 2000 Pd. for en god Aarsydelse.

Langt den overvejende Del af Sognets Kvæg var dog Bastarder af alle mulige Krydsningsgrader mellem jysk og Marskkvæg.

I Vesteregnet var det almindeligt at fodre Kvæget det bedst mulige om Vinteren, thi da Græsset var knapt om Sommeren, vilde Kreaturerne aldeles vanslægte, dersom Plejen om Vinteren ikke var saa meget bedre. Imidlertid betingedes denne Regel altid af det avlede Hø og Sædforraad, og da dette især i det indre af Landet ofte var lidt, formaaede selv den bedste Vilje ikke at bringe det videre end til en tarvelig Pleje.

Naar man ikke befrygtede Fodermangel, indbandtes i de første Dage af November — i 1826 gik endnu meget Kvæg ude langt hen i December —.

»Sædvanligvis gives 5 Givter daglig, 3 om Formiddagen og 2 om Eftermiddagen, men nogle lægge endnu den 6te til. De malkende Køer vandes 2

Gange, nemlig om Formiddagen efter anden Givt, og om Aftenen før de fodres af. Til Jul, eller om muligt endnu længere, gives en Givt utærsket Sæd efter Vandet. I Marskbyerne bruges hertil Skaftehavre, ja endog hele Bygkjærve. I de ringere Egne er det fornemmelig Rivningen, som hertil afbenyttes. Siden fodres med Hø og Halm alene, men Sæden tærskes aldrig ganske ren af. Hvor der avles meget Hø, faar Malkekøerne 3—4 Givter daglig deraf; men hvor Høet er mere knapt kun to. Det bedste Hø gives altid Køerne og det ringeste Opdrættet, ligesom dette ogsaa maa hjælpe sig med mindre Hø og mere Halm. Den Forsigtighed iagtages, ikke at fodre med Boghvedehalm førend Jul eller henimod Foraaret, da man vil have bemærket, at Køerne tidligere faar Lus, Udslet og Kløe derefter. Hakkelsefodringen breder sig mere, da det giver Lejlighed til at blande det stivere med det blødere Foder. I fodertrange Aar tyer man til Lyngen og giver daglig deraf 1 a 2 Givter, eftersom Nøden udkræver. Især maatte dette Middel anvendes i Foraaret 1827, hvilket af Spottefugle kaldtes at staldfodre. Sædvanlig vedvarer Vinterrøgtningen til midt i Maj.

Heste, Svin og Faar omtrent som ved Aar 1800.«

Agerbruget fra 1840 til 1930.

Dette Tidsrum kan følges ret nøje gennem vore Forældres og vore egne Oplevelser og Erfaringer. Omkring 1840 er den dagældende Pengemønt naaet Pari. Fallittiden under og efter Pengekrisen er ophørt. En normal Arbejdets Tid syntes at ligge for, og Modet til at bevare og forbedre det købte eller arvede Hjem og Ejendom var i Groning. Ganske vist trængtes der endnu til Biindtægter, som f. Eks. Gredsted med Murstenssalg, men i de fremmeligstes Rækker famledes der frem mod bedre Driftsformer. Særligt var det Merglingen, der fra visse Egne i Landet berømmedes som et sikkert Middel til større og mere alsidige Afgrøder. I Gredsted og Jernved var gjort flere Forsøg med Mergling før Treaarskrigen, men det viste ikke alle Vegne det forventede Udslag. Niels Pedersen i Gredsted kunde slet ingen Frugter se af Merglingen, endda han pløjede den meget dybt ned og lod den ligge dernede. Da Sønnen Peder kom hjem fra Krigen, havde han lært den rigtige Behandlingsmaade, og saa virkede Mergelen, som det kunde forventes. Gredsted Mergel var kalkfattig, 5 pCt. kulsur Kalk, Trolddal 8—10 pCt., Jernved Fællesjord og Jernvedlund Byjordsparti 10—12 pCt., hvorimod de bedste Lejer paa Østerhede og Plougstrup indeholdt 40 pCt. og derover.

Mergling var nødvendig ikke blot for et bedre Sædskifte paa den gamle Agerjord, men Hedejord kunde slet ikke dyrkes op uden dette Middel. Hedeopdyrkning begyndte dog først i større Stil omkring 1860, og den sidste store Landvinding er udført af Niels P. Nielsen, Puggaard, der i Aarene 1892 til 1920 opdyrkede omkring 100 Tdr. Land. Af Mænd, der fra 1860 til 1890 opdyrkede over 40 Tdr. Land, kan nævnes Laust Hagen, Johannes Mülin, Hans Jensen Duborg og Peder Mortensen samt paa Skylvad og paa Matr.-Nr. 1 Plougstrup af flere efterfølgende Ejere.

Men Forskellen i Arbejdets Besværighed før og nu er meget stor. Før var det Aarenes hensmuldrende Indflydelse i Forbindelse med daarlige Redskaber, der i Løbet af 4 Aar gjorde den 4 Gange pløjede, den flere Gange indtil tyve Træk harveoverslæbte og merglede Hede tjenlig til en Rugafgrøde. Nu pløjes Heden en Gang. Aaret efter gennemskæres og pulveriseres Furen af dertil egnede Redskaber, Merglen paaføres, og Jorden er i Stand til at frembringe en Rugafgrøde.

Det var store Kvantum Mergel, der brugtes pr. Td. Land i Fortiden. Fra Sønderskov oplyses, at i 1840 brugtes der 240—250 Læs paa dens sandede Agerjord. Samtidig brugte nogle Bønder i Plougstrup Mergel paa deres Rugmarker og med Held. Kølfennen i Jernvedlund paa ca. 3 Tdr. Land blev 1868 paaført ialt 500 Læs. Lars Rahr brugte paa Hedejord i 1890 50 Læs af Østerhedemergel. Hans Naboer noget mindre.

Da den store Mergling foregik her i Sognet i 1913 med Mergelspor fra Klaaby, anvendtes der i Reglen 10—12 Læs pr. Td. Land paa gammel Agerjord. De, der brugte betydeligt mere, fik Besvær med Havresygdomme og Skurv paa Kartofflerne.

Driftsformen fra 1840—80 ændredes kun langsomt. Hovedindtægten var Kornsalg, mest Rug, nogen Boghvede og lidt Byg. Rodfrugter var praktisk talt ukendt. 4 til 5 Kjærve var det almindelige og et lignende Antal Aar til Hvile ved Græsning. Efterhaanden som Merglingen gennemførtes, blev der saaet Græsfø af passende Blanding. I 1845 brugte en Gaard i Gredsted 2 Pd. Hvidkløver og 6 Pd. Thimothe pr. Td. Land, og i 1862 stod der en køn Agerhøst i Jernvedlund af overvejende Rødkløverbestand.

Baade den stærke Indvandring til Sognet, navnlig fra Sønderjylland — og det var derfra, vi maatte lære hele forrige Aarhundrede ud — og de naturlige Jordbundsforhold, der var ret gunstige her, gjorde, at Jernved Sogn efterhaanden naaede fuldt paa Højde med de omliggende Egne. Gode Bidrag paa Udnyttelse af deres Marker efter dens Tids Driftsmaade har følgende givet: Af ældste Hold: Jens Thomsen, Gredsted, 1834—58; Niels Hansen, Skylvad, 34—72; Anders Klausen, Plougstrup, 46—73, og Thomas Hermansen, Gredsted, 44—73. Det yngre Hold de 3 Naboer i Jernved Peder Mortensen 51—94, Elias Nielsen 53—89 og Peder (Smed) Kristensen 65—85; Laust Hagen, Plougstrup, 54—79, Johannes Mülin 57—05, Hans Jensen Duborg 62—06, Mads H. Madsen 59—98, Søren Iversen 65—00, og af yngre Dato Laue Højer 81—15.

Naar der ingen Husmænd er nævnt blandt disse Mænd i den ældre Tid, ligger det i, at det før Andelssammenslutningernes Tid i 1880'erne var vanskeligt at drive et godt Landbrug for Husmændene. De fleste manglede egen Hestekraft, hvorved Jordens Behandling oftest blev noget mangelfuld. Markerne kunde derfor ikke give udover

jævnt gode Afgrøder. Husmandslodderne var gennemgaaende smaa, i Reglen 6—10 Tdr. Land og med Undtagelse af Hedelodder sjældent over 12—14 Tdr. Land. Kornafgrøder til Salg maatte derfor blive ubetydelige og Salg af dyriske Produkter i Forhold dertil. Desuden maatte Husmanden som Sælger af en enkelt Gris eller nogle faa Pd. Smørtit nøjes med en lavere Pris pr. Pd. end Gaardmanden. De fleste Husmænd var derfor henvist til at tage Arbejde ude, hvorved Ejendommen yderligere forsømtes, selv om Konen arbejdede nok sa tappert i Mark og Stald.

Andelsmejerier og Slagterier blev et uvurderligt Gode for alle Landbrug, dog i Særdeleshed for de mindre Brug, fordi Pundeprisen for leverede Svin eller Mælk blev ens, enten der leveredes faa eller mange Pund, enten man boede nær Mejeriet eller langt derfra.

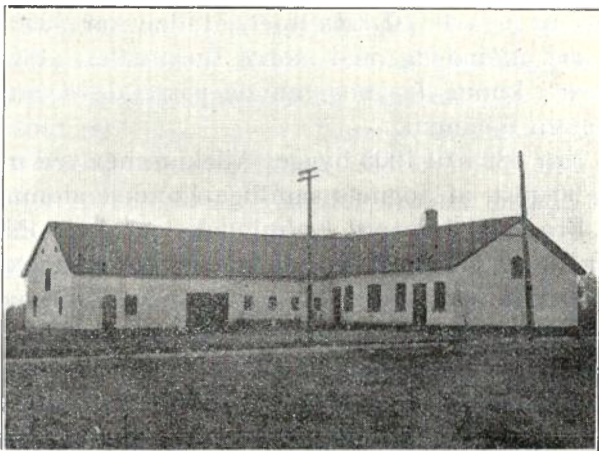
Dertil kom, at omtrent samtidig skaffede de fleste Husmænd sig egen Hestekraft, mest ved Indkøb af russiske, senere ogsaa islandske Heste. Hvor der kun holdtes én Hest, cnedes to Naboer til om Sammenspænd.

Det kneb selvfølgelig for mange i de første Aar at undvære den tilvante Arbejdsfortjeneste, ligesom Anskaffelse af Heste og nødvendige Redskaber tyngede paa Budgettet, indtil deres egen Mark kom i Drift og kunde give forøgede Indtægter. Derfor var Mælkekørsel og anden tilgængelig Kørsel for mange en kærkommen Suppleringsindtægt til at komme i Gang med i den hjemlige Bedrift.

Her i Sagnet er dette Overgangsstadium forlængst overvunden. Nu drives mindre og større Jordbrug ens. Men det er nu mere end nogensinde før den personlige Indsats, der præger hvert enkelt Landbohem.

Husmandssted, bygget 1810.
Billedet er fra 1890.

Samme Ejendom, ombygget 1910. Typisk Husmandsbrug i Nutiden.

Da der før 1880 brugtes ubetydeligt af Kunstgødning, og Fodringen af Kreaturerne var maadelig, blev Jorden efterhaanden udpint, saa der i 1870'erne tydelig var Nedgang i Foldudbyttet, efter at Merglingen forud havde sat det op. Og da der skulde en Aarsag til dette udpeges, opstod Ordspøget »at Mergel gør rig Fader, men fattig Søn«, hvorimod Grunden var den, at Folk glemte at tilføre Jorden samme Kvantum Næring, som de berøvede den gennem Afgrøderne.

Det var derfor ganske nødvendigt, da Kornpriserne samtidig laa meget lavt, at foretage det Omslag i Bedriften, som skete først i Firserne: Indstille Kornsalget og lade Husdyrene fremskaffe Hovedindtægterne. Men dette betingede igen, at Malkekøerne kunde bydes et saftigere Vinterfoder, og derfor blev Rodfrugtdyrkningen indført. 1889 vakte det endnu Forbavselse, at en Mand i Jernved var naaet til at avle 10 Læs Roer. Inden Aar 1900 var det saa almindelig med større Roearaler, at Kreaturerne kunde faa nogenlunde passende Kvantum Vinteren igennem.

Fra 1895 til 1905 bygges Ajlkummer ved mere end 90 pCt. af Sognets samtlige Landejendomme.

Fra 1890 bliver det almindeligt at gøde lidt til hver Kjærv, hvorved der opnaedes større Afgrøder end forhen, men det er først, da Landbrugsorganisationerne gennem Forsøg har fastslaaet sikre Kendsgerninger, at en økonomisk Anvendelse af Kunstgødning bliver almindelig, og at der gennem Indkøbsforeningernes Konkurrence faas reelle Værdier for Pengene.

De mange 8 og 14 Dages Kursus, der i dette Aarhundrede har været afholdt her i Sognet, har bidraget til, at Folk er aarvaagne og kritiske paa

dette Punkt. En god Bearbejdning af Jorden, et fornuftigt Sædskiye, Sædekorn af yderige Stammer, passende Tilførsel af Gødning, véd nu alle er Grundregler, som maa overholdes for at opnaa et Udbytte.

Dertil kommer et Forhold, som først i de senere Aar er kommet i Forgrunden, og det er, at Vandafledningerne skal være i Orden, saa Grundvandstanden kan holdes i en passende Afstand fra Rødderne.

Fra det offentlige Side er der gjort noget for, at Hovedvandløbene skal være i Orden. Saaledes paahydes det 1904, at Kongeaaen skal ryddes hvert Aar inden 1. Juli.

Ved Synsforretning af 1840 optages Skølvad Bæk paa Regulativet, Damvandtræk i Gredsted 1854, Vandløbet vest i Plougstrup 1855, Dybmose 1865, det østlige Vandløb i Plougstrup 1877.

Men det er først, da Beboerne i 1919 anmoder om Hedeselskabets Bistand til en gennemgribende Uddykning og Regulering af Vandløbsnettet i Jernvedlund og Ulkjær, at der gennem Grøfteudbygning og Dræning af vandlidende Markpartier naas Resultater. Fra 1920—30 er der drænet en god Part af det absolut vandlidende Areal, og som der er Betingelser for at kunne afvande. Jernvedlund Dræningsforening førte an i dette Arbejde.

Men er der sket store Fremskridt paa de dyrkede Jorder i de to sidste Menneskealdre, saa er det ikke mindre i de store Græsningsarealer i Sognet. Det gælder baade Græsmarkerne, der var inde i Driften, og de saakaldte vedvarende Græsmarker. For de sidstes Vedkommende var det Afvandingen, som de Jorder trængte til, og Gødskning, der har givet dem en ganske anderledes værdifuld og yde-

rig Plantebestand, saaledes at der nu kan græsses det dobbelte Antal Dyr imod 1880, og bedre græsses. Før var det almindeligt, at Dyrene fik en Sulteperiode fra midt i Juni, efter som Vejret var, og indtil Ungkvæget 1. August kom paa Eftergrøden i Engene. Nu hører man næsten aldrig Klage over dette.

En afgørende Forandring til det bedre er sket med Markredskaberne. En enfuret Plov, Danskharven, der kun virkede noget paa Midten, Svenskharven, Skotskharven, Le, Fork og Rive vær næsten alle de Redskaber, der brugtes i Marken. Skovl, Spade og Greb er de samme endnu, kun falder de nu bedre og lettere i Haanden, men alle de første er erstattet og suppleret med sindrige Indretninger. Foruden Dobbeltplov, fortrinlige Harver, Radsaaer og Radrenser, Kartoffeloptager og andre i Nutiden nødvendige Maskiner, er det især Høstredskaberne, der har lettet Arbejdet overordentligt. Slaamaskine, Rive og Høvender i Høsletten og Selvbinderen i Høsten synes nu at være ganske uundværlige. Men de allerfleste af disse, saa vel som de Maskiner, der nu bruges indendørs, er fra den nyere Tid. Den første Dobbeltplov købtes af Jørgen Aagaard i 1890 og var lavet af Plougstrup Smed.

Hakkelsemaskiner fandtes der enkelte af i Halvfjerdserne, men de blev først almindelige omkring 1890; derfor bærer endnu adskillige Mænd Mærker paa venstre Haand af Skærckistens Kniv.

Rensemaskiner begyndte at vinde Indpas i 1875, men helt op til 1900 ønskede ældre Mænd at kaste Sædekørnet, fordi det gav den vægtigste og bedste Sædevare. Der skulde dog et bestemt Haandelag til at kaste Kørnet og haandtere et Sold.

Den første Slaamaskine saas i Hjortlund 1877,

men først i 1890 naaede den Jernved Sogn, og endnu i mange Aar blev de bedømt som umulige til Marsken. Det var strængt Arbejde at slaa med Le i Kongcaaengene, endnu værre at faa Ram paa Katskægget i Kærengene, og det drøjeste var Marskengen. Det sidste var Aften-, Nat- og Morgenarbejde. Nu er der næsten ingen unge, der forstaar at »hare«, det er at udpensle Leen med en Hammer, og knap nok at stryge en Le skarp.

Den første Høstmaskine her kom samtidig med Slaamaskinen, men det varede helt indtil 1905, før de vandt frem paa de fleste Gaarde. Nu i de seneste Aar fortrænger Selvbinderen Aflæggeren, men allerede 1895 var de ganske almindelige paa Østkysten.

Tærskemaskinen toges i Brug paa Plougstrup Møllegaard 1887, men det varede adskillige Aar, før den næste kom hertil. 1894 udlejede en Mand fra Sejstrup en Haandtærskemaskine, som 2 Mand kunde holde i Gang. Det var dog saa strængt Arbejde, at man foretrak Plejltærskningen. Paa Sjælland brugtes de første Tærskemaskiner 1827.

Da der er saa afgørende Forskel paa Arbejdet i Marken før Maskinernes og de bedre Redskabers Tid og saa nu, bør der ogsaa fortælles lidt om den gamle Arbejdsmaade.

Efter gammel Regel burde Plejltærskningen af Kornet være tilendebragt midt i Marts, men paa mange Gaarde kneb det, og saa kom det til at gaa ud over Foraarsarbejdet. Dertil kom, at af Dybpløjningen om Efteraaret var der kun udført lidt, ogsaa fordi en stor Del af Marken tit blev for opblødt til at pløje sent Efteraar eller Vinter. For saa vidt som Vintermøddingen skulde bruges om Foraaret, skulde den jo ogsaa ud. Det blev derfor

især for Gaarde med lang Markvej Aarets strængeste Tid. Kl. 6 skulde Hestene helst rykke i Marken til et 6 Timers Bed, kun afbrudt af et Kvarters Ophold, hvor Muleposer og Mellemmadskur blev tømte. I Middagspavsens Tid skulde der spises og røgtes for derefter igen at tage en 6 Timers Tørn med samme Ophold som om Formiddagen. Det var en stræng Overgang for Hestene fra et 4 Maaneders Ophold paa Stald eller somme Steder fra mørk Arrest og saa til en pludselig Kraftanstrengelse paa 12 Timer daglig.

Ikke alle Mænd eller Avlskarle havde Haandelag til at saa Kornet jævnt; enten blev det for tykt eller for tyndt mellem Kastene, og det var næsten lige saa slemt, at Harven ikke kunde dække Sæden ordentligt. Efter Foraarspløjningen kunde Svenskharven jo ikke bruges.

Naar endelig Havren og Bygget var færdigsaaet og Kartoflerne lagt omkring 10. Maj eller lidt senere, skulde Kvæget ud. Dette var imødeset med Længsel, thi saa begyndte Middagssøvnen. Køerne kunde man sagtens faa ud, thi det var kun at lave Tøjr til dem og saa alle Mand til at trække dem første Gang paa Græs. Senere blev det Hyrdrengens Sag at passe dem. Værre var det med Ungkvæget; de skulde gaa løse, og da det var før Pigtraadens Tid, maatte Grøfter eller Diger først efteres, og det var næsten altid adskillige Dages Arbejde. Og alligevel var det ikke let at styre Ungkvæget i Fennerne, enten det saa skyldtes Udgangsløst eller Mangel paa Næring. Koblet sammen to og to var de gerne fra Udbindingstid. Blev de saa slemme til at løbe af Fennen, brugtes det at hilde Forbenene paa hver enkelt, ja, i værre Tilfælde to og to. Da Oksebremsen den Gang var stærkt ud-

bredt, bissede de arme Dyr ustandseligt i varmt Vejr, og de maatte holde Trit, da de var lænkede sammen. Kom et af Dyrene for nær til en blød Grøft, endte det ofte med en Katastrofe.

Til Foraarsarbejdet hørte ogsaa Brakmarkens Tilsaaning enten med Boghvede eller Spergel. Gammel Skik hævdede, at Boghvedemarken ikke maatte ligge Middagen over mellem Pløjning og Tilsaaning, og dette blev almindeligvis overholdt. Saamængde 4 Skpr. til en Tønde Land. Saatid omkring Grundlovsdag. Spergel saaedes med 1 Ager om Ugen, for at Kørne i længere Tid kunde have god Tøjregræsning. Saamængde 1 Skp. til 1 Td. Land.

Men ogsaa Klynestrygningen skulde fra Haanden. Hvor der paa Gaardene var to Karle, Mand og 1 Karl eller 1 Karl og 1 Daglejer, besørgees dette af den ene, medens den anden saaede Boghveden. Der regnedes ca. 30,000 Klyne til en Gaard. En Tjenestekarl skulde helst stryge 3000 om Dagen, en Daglejer som helbefaren $3\frac{1}{2}$ til 4 Tusinde. Selvfølgelig spillede Dyndets Fedme og Tilkomsten en Rolle. Æltingen besørgees af 3—4 Stkr. Ungkvæg, og det kunde være noget drilsk for Klynestrygeren at faa disse unge Dyr vænnede til at gaa rundt i Dyndet paa den rigtige Maade og uden at gaa ud af Flaaden.

Endnu var der et nødvendigt Stykke Arbejde at udføre inden Høsletten, og det var Bearbejdning og Mergling af den Hedejord, der om Efteraaret var tjenlig til Rugsæd. Da Heden i Reglen laa langt fra Gaardene og Mergelstakken endnu længere borte, var det ogsaa noget, som krævede en lang Dag og slidsomt Arbejde. Saafremt der var udlagt Græs i samme Mark, blev Hestene der Middag og Nat og var dertor tilfodrede, naar Kusken kom om Mor-

genen ved 5—5¹/₂-Tiden. Fra Hjem til Arbejdsplads Morgen, Middag og Aften, selvfølgelig til Fods, blev ogsaa det et godt Tillæg til en Dags strængt Arbejde.

Over Høsletten var der mere Fest; det var lidt renere, og selv om Pigerne ogsaa var med ved Gødningsspredning, Muldskudspredning og Stensamling, saa var alligevel Højbjergning noget helt andet. Paa Smaagaardene var der gerne 2 Slaaere og Pigen, som skulde rive af. Ved Kongeaaen, hvor der var et godt Lag Græs paa, var det strængt Arbejde for Afriveren at følge med, navnlig naar den bagerste Sletter gik lidt haardt paa, saa hun maatte løbe tit fra det ene Skaar til det andet. Det gik dog til med højt Humør, ikke mindst naar Karlene ved Mellemmaden ikke havde fuld Raadighed over Musklerne efter det uvante Arbejde, saa at den Mad, de vilde putte i Munden, endte omme ved Ørene. Der skulde Haandelag til at slaa Græs, og der skulde nogle Dages Træning til for ikke at være overanstrengt, men der skulde ogsaa Dygtighed til at skærpe Leen og holde den skarp, Imens Pigerne malkede Morgen og Middag, »harede« Karlene Leen. Det tog fra 10 Minutter til ¹/₂ Time, som de nu evnede det. Ved en god Udpensling af Leen maatte der ikke være et Hammerslag at se.

Da 25—30 af Gaardene i Jernved Sogn havde Marskeng, maatte Karlene ogsaa derud for at vise, om de kunde staa Maal med de rigtige Sletkarle. Prøven faldt ikke altid heldig ud, og der skulde et lidt andet Tag paa Leen til, idet man ved Hjemmeslet skulde vogte Leen for Sten, Sand og Ujævnheder, medens man paa Marsken skulde holde paa Bunden. En anden Forskel var, at Hjemmeslaaning var Dagarbejde, medens Marskslaaning foregik fra Kl. 6—7 Eftermiddag til 11 Aften og fra Kl. 2 Morgen og skulde saa helst være Slut ved 6—7-Tiden.

I den Tid skulde der slaas 1 Td. Ld. af hver Sletter. Pigen skulde, som hjemme, rive af efter to Slettere. Til en saadan Tur skulde der en god Madkasse med — det bedste Huset formaade og dertil en ikke for lille Klukflaske, baade for egen Skyld og til Naboerne i de omkringliggende Fener, for i Spisetiderne og i Hviletiden fra 11 Aften til 2 Morgen gik det lystigt til. Fennerne var i Reglen meget lange og derfor kun smalle, saa der blev ikke langt til Naboer. Saa længe der ingen Høstakke var i Nærheden, blev Vognen væltet og brugt til Læ. I den Smule Tid om Natten, da der skulde soves, klumpede alle sig nær sammen med Hovederne op imod Vognkassen, og alle, baade Piger og Karle, vilde helst være i Midten for bedre at holde Varmen. Men hvor var Sletterne stive, naar der skulde begyndes om Morgen. Det første, der maatte af Sted, var Træskoene, for at man kunde sætte Leen tilstrækkelig lavt mod Bunden. Naar saa et Par Strygeblokke var taget, begyndte Varmen i Kroppen at indfinde sig og dermed noget af Smidigheden. En god Sletter skulde i 3 Hug i sit Skaar liggende med udstrakt Arm kunne faa Plads paa langs og tværs, de dygtigste endog med Tillæg af Strygen.

Men ogsaa Hørivning krævede Opbud af alt i Gaarden brugbart Mandskab. Med jævnt godt Hølag paa kunde der ikke være mere end 4 Rivere bagefter hinanden, før Høstrengen skulde fjernes. Forrest rev Gaardens svageste, enten et Barn eller en af Aftægtsfolkene. Det gjaldt om at føre Riven smidigt og kraftigt igennem, saa det gav et bredt Riveskaar, og at der var Fart fremad. De 4 Rivere var lige i Hælene paa hinanden, hvorefter det blev Forkarlens Sag at fjerne Høstrengen enten ved Haandkraft eller tømme det væk med Hestene.

I Reglen trak Højbjergningen ud i 4—5 Uger, i ustadigt Vejr endnu længere. Der skulde dog gerne være Tid til Grøfterensning i Engene og Nedfældning af Mergelen i Hedelodden, inden Kornhøsten begyndte. At Grøftning ikke altid var Galoparbejde, beviser følgende: Manden paa Matr.-Nr. 4 Jernvedlund vilde i 1879 en Dag ned i Engen for at se, hvorledes Karlene klarede Grøftningen, men der var ingen Karle at se, indtil han kommer nær til en Bro over et udtørret Vandløb. Da hører han én sige: »Klør!« hvorefter han sindigt træder nærmere og siger: »Hør, Karle, naar I har det Spil færdigt, vil I saa komme herop!«

Kornhøsten følte at være lettere end Højbjergningen. Der begyndtes senere om Morgenen, og det var lettere at meje Korn end slaa Græs. Ordet at meje og slaa siger bogstaveligt, at der skulde et andet Tag paa at meje Korn for at undgaa Spild af det dyre Korn. Men der skulde ogsaa Haandelag til at lægge Kornet pænt, saa Optageren sik lettet Arbejdet ved med Kratten at samle Negene. En Optager maatte ikke gaa nærmere sin Mejer end 3 Hug, og den næste Høstkarl maatte følge Optageren foran paa 2 Hug nær. I Virkeligheden var det strængere Arbejde at binde Korn op end at meje, og i det hele var Pigerne Arbejde den Gang Aaret rundt og i Forhold til deres Kræfter mindst lige saa anstrængende end Karlernes. Dertil kom, at Pigerne efter Karlernes Fyraften havde Malkningen. Om Sommeren Kl. 9 eller derover, om Vinteren Kl. 8¹/₂ til 9.

Endte Høsten tidligt, saa Rugsæd, Skrælplojning og Kartoffeloptagning ikke optog al Tiden i Efteraaret, skulde der tages en Mergelgrav op — ogsaa fordi det var den tørreste Aarstid til dette

Arbejde — eller Hedearbejde. Ogsaa i de overrislede Enge var der Jordflytning at udføre adskillige Steder.

Naar saa Kreturerne var i Hus, og Frøsten meldte sig, følte det som en Hvile med indendørs Arbejde. Ja, man kunde ligefrem længes efter de lange Vinteraftener. Og saaledes higer Landmanden den Dag i Dag stadig fremad i Haab om lidt bedre Resultater af sit Arbejde, til Vinterens Husdyrhold og til Sommerens Planteavl i Ønsket om, at det rigtig maa lykkes, og i Tro paa, at det lykkes, lægger han al sin Energi og Omtanke ind i Arbejdet — indtil en Gang Kræfterne ikke vil mere. Det bliver da den næste Generations Opgave at arbejde videre i Fædrenes Spor.

Sædskifte 1840.

1. Boghvede, ugødet, sædvanlig Avl pr. Td. Land 2—4 Tdr.
2. Rug, gødet, sædvanlig Avl pr. Td. Land 4—5 Tdr.
3. Rug, lidt gødet, sædvanlig Avl pr. Td. Land 3—4 Tdr.
4. Rug, ugødet, sædvanlig Avl pr. Td. Land 2—3 Tdr.
- 5—8 kun Ugræsser og sparsomt det samme.

Sædskifte 1880

paa middelgod Jord i Jernved.

1. Boghvede (en Del med Spergel til Afgræsning) gødet med 200 Pd. Bakkeguano. Avl 3—7 Tdr.
2. Rug. Staldgødning eller 400 Pd. 12 pCt. Superfosfat. Avl 6—8 Tdr.
3. Havre. Ugødet. Graa eller hvid Havre, ikke sortsren. Vægt pr. Td. 120 Pd. Avl 6—10 Tdr.

4. Byg. Gødet. Seksradet Byg, ganske afhængig af rettidig Nedbør. Avl 4—10 Tdr.
5. Havre med Udlæg. Ugødet, ligesom i Skifte 3, dog lidt mindre Avl.
6. Kløver og Græs. Forgrøden. 2—3 Læs Hø.
7—8—9. Græs. Om Midsommer i Reglen for lidt Græs, dog herpaa bødede Spergelen noget og senere Eftergræsningen efter 1. Slæt i Engene ved Kongeaaen.

Sædskiye i Nutiden

paa de bedst drevne Ejendomme med god Jord
i Jernved.

1. Hvede. Gødet Efteraar med 400 Pd. 18 pCt. Superfosfat, 100 Pd. Svovlsur Ammoniak. Foraar gødet med 2—300 Pd. Kvælstofgødning. Avl 15—20 Tdr. pr. Td. Land.
2. Runkelroer, Sukkerroer og Kartoffler. 25 Læs Staldgødning, 200 Pd. Superfosfat, 200 Pd. 37 pCt. Kali, 200 Pd. Kvælstofgødning. Avl: Runkelroer 500 Tdr., Kartoffler 200 Tdr.
3. Havre. Gødet med 200 Pd. 18 pCt. Superfosfat. Avl 18—35 Tdr. à 150 Pd.
4. Kaalroer. 20 Læs Staldgødning, 200 Pd. 18 pCt. Superfosfat, 200 Pd. 37 pCt. Kali og 200 Pd. Kvælstofgødning. Avl 5—600 Tdr.
5. Byg med Udlæg. 200 Pd. 18 pCt. Superfosfat. Avl 15—20 Tdr.
6. Rødkløver og Rajgræs. Gødet med 200 Pd. 18 pCt. Superfosfat, 200 Pd. 37 pCt. Kali og efter 1. Slet Ajle. 2 Gange Høslet, derefter pløjes til Hvede. Avl 6 Læs pr. Td. Land.

Saatid 1880.

Rug fra 25. Septbr. til henimod Jul.

Havre fra 20. April til 15. Maj.

6-radet Byg 8. til 15. Maj.

Saatid 1929.

Hvede og Rug 10. Septbr. til 1. Oktbr.

Havre fra 1. April til 15. April.

Byg, 2-radet, fra 1. April til 15. April.

Saasædens Kvalitet.

1880.

Kornet var ikke forædlet og groede i Reglen Aar efter Aar paa samme Ejendom, men efter en omhyggelig Kastning og Soldning saaedes det vægtigste Korn, som Ejeren var i Besiddelse af. Til Udsæd af Kløver og Græs maatte der tages det, som Købmanden falbød. Enkelte avlede selv Rødkløver, men det var et meget slidsomt og langvarigt Arbejde at faa Frøet ud af Husene ved Plejl-tærskning.

Der var dog ogsaa Landmænd, der saae Kornet uden Sortering og købte Affaldsfrø til Udsæd. Pløjedybde 6—8 Tommer.

Nutiden.

Alle Kornsorterne er af sortsrene, afprøvede Stammer, som gennem Kontrol paa Forsøgsgaardene har vist sig mest yderige. Det samme gælder Roefrø, Kartoffler, Kløver- og Græsfrø. Korn og Roefrø afsvampes før Saaningen. Nyt Sædekorn indkøbes med faa Aars Mellemløb.

Til de to Roefrøer er Pløjedybden om Efteraaret 9—11 Tommer. Ajlen anvendes paa den Plads i Sædskiftet, som det passer for hvert enkelt Brug.

Sædskiftet af 1880 giver Plads til Kvægets Sommergræsning, selv om det var af tarvelig Art og til Tider Sulteføde, uden at der den Gang gaves andet Tilskud til Dyrenes Ernæring.

Udbindingstid omkring 10. Maj.

I de seneste Aar er et tilstrækkelig stort Stykke af Ejendommens Areal af de laveste og bedst egnede Partier udlagt til vedvarende Græs, inddelt i smaa Fenner, saaledes at Kreaturerne en Gang ugentlig kan komme paa frisk Græs, hvorefter Fennen faar en Omgang Gødskning foruden en pæn Behandling ved Foraarets Begyndelse.

Frøudsæd: Hvidkløver, alm. Rajgræs, Engragræs, Engsvingel og Timothe.

Udbindingstid: Saa snart Vinteren er ophørt, snarest efter 1. April. Græsset skal dog i den første Tid kun afløse Kraftfoderet, og der gives et større Kvantum Runkelroer i nogle Uger.

Almindelige Landbrug med Hensyn til Dyrkningsmaade og Intensitet findes et Sted mellem den almindelige Type fra 1880'erne og de fremmest i 1930.

Tidsrummet 1840—1930 kan deles i to Afsnit. Til 1885 langsom, næsten usporlig Fremgang. Fra 1885 og især fra 1900 hurtig, ja, Fremgang i et Tempo som aldrig før, baade i Markernes Udnyttelse og Arbejdets Udførelse.

Husdyrholdet fra 1840 til 1930.

1810 fandtes i Sognet et Kvægslaug, som ikke kunde henregnes til nogen bestemt Race. Det var nærmest en Blanding af Ballumkvæg og beslægtede Stammer, men derimod var den sortbrogede Farve ikke fremtrædende. Det var en gulrød, dyb, ret kraftig bygget Ko, som kunde koste en pæn Skilling; en Mand i Gredsted solgte saaledes 1845 en Ko for 20 Specier.

Hestene var $9\frac{1}{2}$ til 10 Kvarter, laaddentbenede, manglede Rejsning og med afskydende Kryds. En Del af Gaardene havde Opdræt med Salg for Øjc.

Svin holdtes kun i Faatal og gav ikke nævneværdig Indtægt. Derimod var Faareholdet forholdsvis stort og gav nogen Indtægt.

Endnu 1864 var Kvægslauget ikke forandret. Der forekommer Navne paa Køerne som »den gule Ko«, »den lille graa Ko«, »den røde Ko«, »den rød-brogede«, »Foldingbro« og »Sejstrup«, saa de har sikkert spillet i alle Regnbuens Farver, og deri sker ingen Forandring, førend Korthornskvæget naar disse Egne omkring Slutningen af Halvfjerdserne, da interesserede Mænd i Gredsted og Jernved trækker den lange Vej til Vilslev for at faa Køerne bedækket ved de værdifulde Avlstyre af Korthorn, som da stod opstaldet der. Det samme gjorde Jernvedlund og Plougstrup lidt senere til Stens, men de to Byers Kvægbestand naaede ikke op ved Siden af Jernved og Gredsted. Det var navnlig Peder Mortensen, Peder Smed, Elias Nielsen og Jens Hansen, som endog enkelte Gange opnaaede 1. eller 2. Præmie paa Ribe Dyrskue.

1886 købte Elias Nielsen 2 Køer i Ballum for 750 Kr. Det var den Gang uhørte Priser. Lige-

ledes solgte Peder Smed samme Aar en 3 Ugers Tyrekalv til Jørgen Greve for 80 Kr.; den sædvanlige Kalvepris var samtidig 12—15 Kr., og en stor Koprpris var 200 Kr. Ellers er det vanskeligt at opgive Priser, da Pundepris ikke blev brugt, og de opnaaede Priser derfor var afhængige af Kvalitet og Størrelse.

Hovedindtægten fra 1850 til 1890 var Sognet over Salg af Kvæg, deraf igen langt det overvejende Antal som magert Ungkvæg

Jens Hansen som 90-aarig.

i Foraaret. Af dette Salg gik det større Ungkvæg og Græskøerne næsten alle til Markederne syd for Grænsen. Husumkvæg var det bedste, hvorimod Itzeho Marked kunde aftage de mindre gode, men vægtige Dyr, dog selvfølgelig til en mindre Pundepris. Det var derfor ikke morsomt, naar Handelsmanden ved Købet af en Mands Salgshold udpegede baade en og to af Flokken som Itzehokvæg, thi det gav en daarlig Pris.

Salget i Staldene foregik tit straks efter Indbinding til en fast Gennemsnitspris pr. Stk og til Forarslevering. Om Fodringen blev der ikke talt, og Leveringstiden rettede sig efter, naar Græsset var tjenlig til Afgræsning; i Reglen leveredes Dyrene fra 25. April til 8. Maj. Selv om Fodring ikke blev drøftet, saa vidste Handelsmanden meget godt, at der var stor Forskel paa Plejen fra Gaard til Gaard,

og indrettede Prisen, der udlovedes, derefter. Af større Handelsmænd, boende her i Sognet, var i Aarene 1850 til 80'erne Laust Hagen og Anders Klausen, Plougstrup, samt Hans Peter Nielsen, Skylvad. Derefter og indtil Magerhandelen ophørte Jakob Rask og Johannes Bendixen, der begge i en lang Aarrække var Storhandlere med 2—300 Kreaturer til Foraarsmarkederne. Ligesom de havde mange Stalde, hvor de hvert Aar købte, saaledes havde de ogsaa mange faste Aftagere af Græsserne i Fjlderstedt. I Reglen var der to Kvæghandlere i Kompagni, baade for Risikoens Skyld og for at overkomme Arbejdet i de travle Foraarsuger, men ogsaa fordi det tit var saaledes, at den ene var god til at købe, den anden til at sælge. Det var spændende Uger for Handelsmanden; et sent Foraar med for lidlig og stor Tilførsel kunde betyde Ruin, og omvendt kunde der enkelte Aar fortjenes Formuer. De Folk, der en Gang ret var grebet af Handelslysten, havde vanskeligt ved igen at holde op. Dog er det grumme faa Egnen over, der er blevne rige ved Kvæghandel, fordi samtlige Omkostninger ved Indkøb og Salg løber op til Sommer, der sluger Fortjenesten.

Skønt Banen til Ribe aabnedes 1875 og til Tønder nogle Aar senere, saa vedblev de Handlende at drive Kvæget de mange Mil til Markederne i Tønder, Husum og Itzebo, og unge Bønderkarle vilde gerne agere Drivere en enkelt Gang for at faa den Oplevelse med, som en saadan Tur i den Tid var.

Enkelte af Sognets Gaarde fik vel nok kontant Betaling ved Leveringen i Gredstedbro eller Ribe, hvor Flokkene samledes og sorteredes til de forskellige Markeder, men de fleste modtog først Be-

talingen, naar Handelsmanden kom hjem efter Turen sydpaa, og dette betragtedes som noget selvfølgeligt.

Denne store Indtægt en Gang om Aaret blev brugt med Varsomhed, fordi Manden vidste, at den skulde bruges til Rentebetaling i Juni og December Terminer, til kgl. Skatter i Juli og Januar, til Folkelønninger 1. November og meget andet.

Fra de større Husmandsbrug solgtes enkelte Kalve og aargamle Dyr til Gaardene for at supplere deres Ungdyrbestand, saaledes at de ogsaa ad Aare kunde sælge det sædvanlige Antal.

Stigningen i Kvægholdet kan vel passe til Eksemplet fra en Gaard i Jernvedlund, der i 1862 havde Staldplads til 14 Stkr. Kvæg, og som i 1906 solgtes med 52 Stkr. Fra 1906 til nu er Stigningen i Kreaturholdet forholdsvis mindst lige saa stor, og især er Koantallet steget de senere Aar.

Min Faders Regnskabsbog udviser for Foraarsalg af to-aarige Stude 1873 pr. Stk 162 Kr., 1882 158 Kr., 1890 194 Kr., men 1893 kun 120 Kr.; de følgende Aar var der en lille Stigning, men 1897—98—99 laa Prisen endnu lavere. Den højeste Krigspris naaedes 1919; da vilde saadanne 800 Pd.s Græsstude have koste 700 Kr. pr. Stk.

Flere Husmænd i Jernved, f. Eks. Søren Termansen og Morten Nielsen, købte hvert Foraar et Par stærke 2—2½ Aars Stude til Trækkraft og solgte dem saa Aaret efter. Dette regnede de for en god Indtægt, ja, for større end deres to Køer kunde give. Flere Gaarde brugte et Spand Trækstude ved Siden af Hestene.

Andre brugte en Stud og en Hest til Forspand, og det kunde ogsaa gaa pænt. Men i varmt Vejr kunde Stude ogsaa være drilagtige, ja undertiden bisse løbsk og splitte Tøjet fuldstændig.

Et Par fuldt udviklede og godt trænedede Stude kunde trække fuldt saa svært Læs som Heste. Ved Hedepløjning, hvor Buskrødder rigtig holdt, havde de i Reglen den Vane, at de forlod Plovfuren og søgte ud til den Side, hvor Vejen gik hjemad.

Det sidste Par Trækstude er brugt her i Sog-net omkring Aar 1900.

Gennem Sognet har fra ældgammel Tid gaaet en af de store Studeveje, og i Gredstedbro Kro var netop et af de hævdvundne Hvilesteder for en Nat. Folk, der kan mindes Midten af forrige Aarhundrede og Aartierne derefter, fortæller, at de har set 10—20 Flokke lejret ved Gredstedbro en sen Aften ved Majdagstide. Det gav Indtægt for Kromanden, da det foruden Foder til Kreaturerne og Forplejning til Driverne ogsaa hændte, at en Stud var bleven afdrevet og ikke kunde følge Flokken, hvorfor den solgtes til Kromanden for en lille Pris. Nogle Dages Hvile kunde igen give Studen fuld Handelsværdi.

Ogsaa Hesteflokke passerede Landevejen, undertiden magre Svin, ja endogsaa Gaaseflokke. De to sidste Hold holdt sig dog ikke til Hovedvejene, men dreves fra Landsby til Landsby, indtil Flokken var solgt.

I 1870 og 80'erne handlede i mange Møntarter, saaledes Specier — 4 Kr., Daler — 2 Kr., Prøjsere — 2 Kr. 66 Øre og endelig den gangbare Mønt Kroner. Daglønnen derimod tingedes i gamle Mark à 33 Øre.

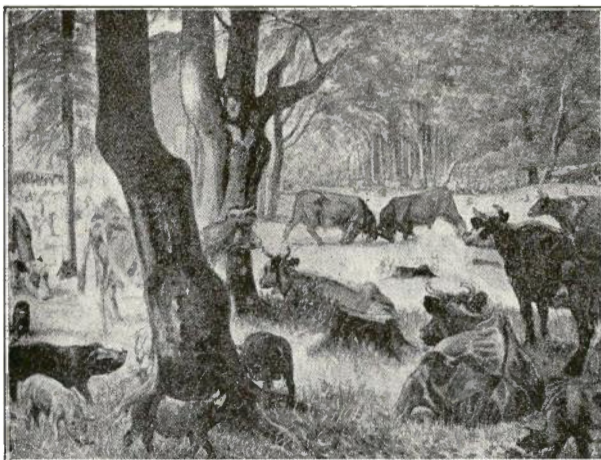
Naar Kvægslauget i Jernved Sogn efterhaanden er bleven god, skyldes det i Forbindelse med bedre Pleje de saakaldte Kvægavlsforeninger. Allerede i 1892 købte 16 Mænd i Jernved og Jernvedlund en 6 Maaneders Tyrekalv paa Henneberg Ladegaard

for en Pris af 1200 Kr. Den opnaaede som gammel Tyr flere Gange 1. Præmie og forbedrede øjensynlig de to Byers Kvægbestand. De lave Kvægpriser i de nærmeste Aar omkring 1900 gav Stilstand, men i 1903 tages der fat paany, denne Gang Jernved og Gredsted i Fællesskab og Jernvedlund for sig. I de siden da forløbne Aar har førstnævnte Byer mange Gange haft Fløjtyren paa de store Skuer, og i de seneste Aar er det Jernvedlund, der bærer Prisen hjem. De højest betalte Stamtyre har for Jernved-Gredsted været 11,200 Kr. og for Jernvedlund 10,000 Kr.

En saa lang Tids maalbevidst Opdrætterarbejde har selvfølgelig resulteret i, at andre Egne har hentet mange Avlsdyr i Jernved Sogn. Der er saaledes efter 3 af Stamtyrene solgt henholdsvis 27, 22 og 18 Tyre til Foreninger. Priserne har ligget mellem 400 og 1800 Kr. kontant foruden Vilkaarspenge.

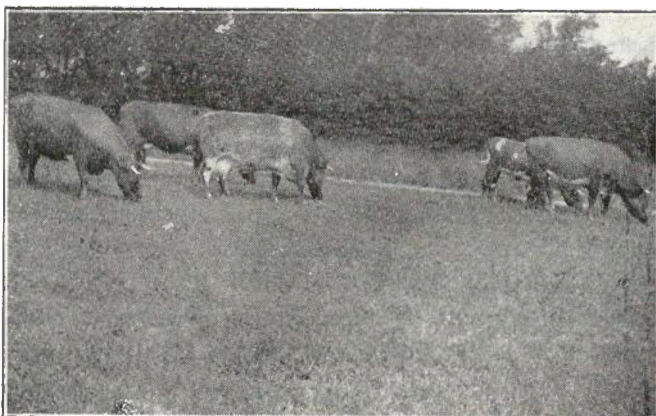
Fra Aarene omkring 1900 stod de bedste Kvægbesætninger hos Hans Beck, Niels Kl. Nielsen og Martin Hansen. Nogle Aar senere er et andet Hold i Forgrunden: Hans Duborg (flere 1. Præmier paa det jyske Ungskue), Niels Boysen, Jep Kjær, Peder Knudsen, Niels P. Juhl, Søren Termansen og Jens Appel. Desuden har mange haft enkelte gode Avlsdyr, saaledes opnaaede Hans Lauridsen i 1928 at faa en Ko paa Fløjen ved Amtsskuel. De fleste af ovennævnte har ligelædes en eller flere Gange opnaaet 1. Præmie for Samlinger ved de større Skuer.

Om Svineavlen skrives 1803, at »Bøndernes Svin er det mest ødelæggende, som vel tænkes kan. Det første Aar bliver de ej større end en god Kat, hvorfor de ogsaa maa være 3 Aar, før de slagtes.

Fortid.

Rs. Christiansen: Svin og Kvæg paa Skov i det
18. Aarhundrede.

Nutid.

1. Præmiesamling fra Gredsted 1928.

Mange Svin hos Bonden er Tegn paa Fattigdom og daarlig Økonomi, da han ej er i Stand til tilbørligen at opføde dem uden til sin egen Skade«.

Nu er Billedet fuldstændig vendt om. Der er i de seneste Aartier oparbejdet en trivelig, hurtigvoksende og til Markedet velegnet Svinebestand, som efter Regnskaberne Aar efter Aar er de sikreste Betalere af Foderet og den anvendte Omhu. Der er ingen Tvivl om, at Produktionen af Mælk og Svin er Igangsættereren af Nutidens veldrevne og lønnende Landbrug.

Hos Peder Klausen, Plougstrup, har der i en Aarrække været et af Jyllands ansete Avlscentre for Svin, og som ogsaa præger Sognets Svinebesætninger.

Svineholdets Størrelse voksede langsomt indtil omkring 1905 og derefter i et hurtigt Tempo indtil den nuværende Størrelse.

Omkring 1860—80 holdtes i Gaardene en Griseso og ud over Gaardens eget Forbrug et Par Svin, der dog til Markedet i Tyskland skulde veje omkring 300 Pd. Forskellige medvirkende Aarsager gjorde i 1880'erne Handelen meget usikker, en Tid saa sløj, at Slagterisvin kun kostede 18 Øre pr. Pd.

Dette gjorde Folk lydhør for et Andelsslagteri i Esbjerg, og i April 1887 underskrev 58 af Jernved Sogns Landmænd en Tegningsliste med følgende Ordlyd:

»Undertegnede erklære herved, hver for sig, at være pligtige til at levere til det Andelssvineslagteri, som det er vedtaget at oprette i Esbjerg, alle de Svin, vi kan undvære til Salg, paa de Betingelser, som fastsættes i Lovene. Denne Forpligtelse skal være bindende for os indtil Udgangen af 1895. Vi undertegnede forpligte os herved hver især til i

Føring og solidarisk med de øvrige tegnede Leve-
randører i Jernved Sogn at underskrive som Selv-
skyldnerkautionister en for alle og alle for en et
Gældsbevis for en saa stor Sum, som udgøres af
samtlige i Sognet tegnede Antal Svin, og som Be-
styrelsen anser nødvendig til Slagteriets Anlæg og
Drift.«

Første Underskriver paa Listen var Hans Jen-
sen Duborg, der sammen med Anders Nielsen var
Sognets Repræsentanter i de følgende Aar.

Ialt tegnede i Sognet 220 Svin til aarlig Le-
vering. I Reglen 4 fra hver Gaard og 2 à 3 fra
mindre Ejendomme. Det vakte derfor Misfornøjelse,
at Ejeren af Skylvad tegnede sig for 30 Svin, baade
fordi man mente, at han slet ikke kunde levere saa
mange, men ogsaa fordi den solidariske Risiko blev
større for Sognet.

Laveste betalte Pris i de forløbne 40 Aar pr.
Pd. slagtet Vægt har været i 1896 med 30 Øre og
højeste var i Gennemsnit for 1920 180 Øre pr. Pd.

Ved Svinetællingen i 1925 fandtes i Sognet 1460
Svin, og der kan regnes med mindst 2 Hold Slagteri-
svin om Aaret. Slagtevægt 120—140 Pd. Normalt
Svinehold regnes nu til 1 Slagterisvin for hver 1000
Pd. leveret Mælk til Mejeriet.

Hesteavlens har i Jernved været drevet noget
lignende som i de omkringliggende Sogne. Fra
1860 og indtil 1924 tillagdes der aarlig i Sognet
30—50 Føl, men dette Tal er i de sidste Aar gaaet
ned til 4—8 Stkr., altsaa langt under den Rekrut-
tering, som hvert Aar fordres til Fornyelse af Be-
standen.

Fra 1870'erne og indtil omkring Aar 1900 reg-
nede Gaardene Hestesalg for en ikke lille Indtægt.
Plagene blev gerne vænnede i Tøj som 1½ Aars

og rykkede saa efterhaanden op i Stalden, hvorefter den ældste udenfor Følhopperne fededes, naar den da var mindst 4 Aar, og solgtes for en Pris mellem 500 og 750 Kr. ligesom Kvalitet og Konjunkturer var til.

Enkelte fra Sognet drev Handel med Heste, f. Eks. i den nyere Tid Peder Klausen, der hver Vinter fedede 4—6 Stkr.

Faareavlen er aftaget meget. Omkring 1870 fandtes paa hver Gaard 6—12 Faar af Egnens oprindelige Slaug. Et godt Faar vejede 110 Pund. Allerede 1890 var Antallet indskrænket til under det halve. Med de sidste 25 Aars intensive Markdrift er Antallet stadig mindskedes. Nu findes der ikke 40 overvintrede Faar i Sognet.

Med Hønseholdet derimod er det gaaet ganske omvendt. Indtil omkring Aar 1900 solgtes der saavel fra Gaarde som Husmandsbrug nogle faa Snese Æg hvert Aar i Foraar og Forsommer, og det var Indtægten, den Husdyrgren gav. Men allerede nu i snart mange Aar er Æg salg en betydende Indtægtskilde for mange Hjem. Æglægningen pr. Høne er to- eller tredoblet. Hønsene fodres rationelt og med Ophold i lyse og luftige Rum. Alt dette gør, at nu lægger Hønsene Æg næsten hele Aaret, og da Æggene er i meget højere Pris om Vinteren, giver dette ogsaa en bedre Økonomi end forhen. Hønsflokkene ved Ejendommene paa 30—50 Stkr. er almindelige, og flere har 100—200 Stkr.

Forskellige Sygdomme blandt Husdyrene er desværre velkendt. For Heste Kværke og Kolik, Hønsene Tuberkulose, men det er især blandt Kvæg og Svin, at de hyppigste og alvorligste Tab forekommer. Stivsyge og Hostesyge, som er de alvorligste for Svin, synes dog nu at være i Aftagende,

maaske fordi der nu gaas mere bort fra de seneste Aartiers kolde og usunde Cementopholdsrum til Stier af varmere og luftigere Materiale.

Ufrugtbarhed og Kastning er Koholdets alvorligste Svøbe. Tuberkulosen er langt fra udryddet, selv om det kun sjældent giver sig Udslag i Dyrets Velbefindende og Trivsel. I 1928 er optaget et Arbejde for Tuberkuloseps Udryddelse i Kvægbesætningerne. Konstateringen af Tuberkulosen sker gennem Tuberkulinprøven for at finde de smittede Dyr, for derefter at foretage en hurtig eller langsommere Udsætning af de angrebne Dyr.

Der er allerede prøvet mange Besætninger i Sognet, mange med overraskende Resultater til begge Sider; ikke faa kunde melde ren Stald ved første Prøve.

Efter at Mund- og Klovsyge ikke havde vist sig i Sognet de sidste to Menneskealdre, blev det i Aarene 1926 og 27 til en Epidemi, som næsten ramte alle Besætningerne, en større Del var endog angrebet 2 Gange, enkelte flere. Epidemien forvoldte meget store Tab, ved enkelte Kreaturers Død, mange Procent delvis værdiløse, men især i den daglige Drift gennem for lille Mælkeydelse og Utrivlighed.

Fra 1840 og til nu er der stor Forandring af Raadgivere i Sygdomstilfælde blandt Husdyrene. Den »kloge« Mand er nu uddød. »Kursmeden« var hans første Konkurrent, men ogsaa han er forsvunden; den sidste levede her i Sognet for en Snes Aar siden. Kursmeden var sædvanlig i de seneste Aartier en Mand, der ved Siden af nogen eller megen praktisk Øvelse havde Dyr lægebøger til Støtte, og som brugte Lægemedler, enten Afkog af Egnens Urter eller Ting, der kunde faas i Haandkøb paa Apoteket.

Desuden fandtes i hver By praktiske Mænd, der agerede Fødselshjælpere, hvor det tiltrængtes.

Nu er Dyr lægerne anerkendt som eneste Hjælpere; dertil bidrager sikkert, at de nu gennem Telefon og med Bil kan tilkaldes meget hurtigt.

For smitsom Kastning, mente man, vidste dog Dyr lægerne intet hurtigtstillende Raad; derfor tyede Folk tilbage til før prøvede Midler, og saa sent som i 1883 blev der i en Stald i Jernvedlund nedgravet en Pæl, fyldt med visse Ting, for hver Ko. Det skete ved Midnatstid, og ingen af de medvirkende maatte sige et Ord under Arbejdet.

Brugte Midler var ogsaa at hænge en afbælget Rævekrop op i Stalden eller have en Gedebuk staaende ved Køerne.

Med Pasningen af Dyrene om Sommeren er der de seneste 20 Aar sket stor Ændring i Retning af Løsgang ogsaa for Køer, hvorved Hyr dedrenge ns Arbejde, indskrænkes. Den Tid, den stærkt udvidede Skolegang ikke tager, kan derfor mere anvendes til Roearbejdet, som er Sommerens Hovedarbejde ud over Indhøstningen.

Drengenes store Øvelse i at trække Køerne i Kobbøl, som Øboerne aldrig rigtig lærte, forsvinder ogsaa her. Syvsoverdags Kappelstrid for at undgaa at blive Syvsover, Græstøv, Tallerkenslikker og Natravn kendes knap mere.

Kommunalstyrelsen.

Fattigkommissionen 1803—41.

Før det nittende Aarhundredes Begyndelse havde man ikke noget som helst offentligt kommunalt Styre, hvori Sognebeboerne deltog. En eller flere Gange om Aaret samlede Beboerne i hver By for sig til den saakaldte Grande, paa hvilken Byens Fællesanliggender afgjordes; men i Begyndelsen af Aarhundredet lagdes der en lille Grundsten til den Bygning, der mange Aar senere kom til at hedde kommunalt Selvstyre. Det blev nemlig bestemt ved Reglement af 5. Juli 1803, at der rundt om i Sognene skulde nedsættes en Fattigkommission, bestaaende af Sognepræsten, Herredsfogden, en af de største Lodsejere samt tre til fire af de bedste Sognemænd. Disse Mænd, der valgtes for 3 Aar ad Gangen, skulde varetage Sognets Fattigvæsen.

Da Fattigkommissionsprotokollen ligesom saa mange andre Protokoller gik tabt ved Branden i Præstegaarden 1870, kan der intet meddeles om, hvem der var Medlemmer af Fattigkommissionen, og hvad de har udrettet.

Sogneforstanderskabet 1841—67.

Da der efterhaanden blev en hel Del at varetage i Kommunen udover Fattigvæsenet, afløstes Fattigkommissionen ved kgl. Anordning af 13. Au-

gust 1841 af Sogneforstanderskaber, der bestod af Sognepræsten, Herredsfogden samt den eller de Lodsejere i Sognet, der ejede mindst 32 Tdr. af Kommunens Hartkorn, som selvskrevne Vælgere; desuden 4—9 Medlemmer, valgte paa 6 Aar af Sognedistriktets Beboere. Kun de, der havde over 1 Td. Hartkorn i Eje eller Fæste var valgberettiget og valgbare.

I de første Aar var Sognepræsten næsten saa godt som allevegne Formand. Herredsfogden deltog meget sjælden i Forhandlingerne og gjorde næsten aldrig sin Indflydelse gældende. Det eneste, han tog sig en Smule af, var Vejvæsenet, som han havde Tilsynet med.

Det første Sogneforstanderskab for Jernved Sogn valgtes den 30. Novbr. 1841. Foruden de selvskrevne kom det til at bestaa af følgende Medlemmer: Jens Thomsen, Gredsted (29 Stemmer), Peder Thomsen, Jernved (21 St.), Hans Jørgensen, Jernvedlund (17 St.), Peder Mickelsen, Gredsted (16 St.), Morten Jørgensen, Jernved (15 St.)

Efter 3 Aars Funktionstid afgik ved Lodtrækning Hans Jørgensen og Jens Thomsen; desuden afgik Peder Thomsen, der nu var over 60 Aar. — I det efterfølgende er der tilføjet Stemmetal ved alle de nyvalgte. Pastor Gyberg var Formand fra 1841 til 47.

Efter Valget 30. Dec. 1844 bestod Forstanderskabet af: Peder Thomsen, Peder Mickelsen, Jes Hansen (28 St.), Hans Jensen (25 St.), Niels Hansen (20 St.)

Valg 22. Dec. 1847: Hans Jensen, Niels Hansen, Jes Hansen, Jens Thomsen (18 St.), Jens Bech (7 St.). Pastor Løve valgtes til Formand og fungerede til 1856.

Valg 30. Dec. 1850: Jens Thomsen, Jens Bech, Morten Nielsen (13 St.), Th. Hermansen (15 St.), Rasmus Pedersen (6 St.)

Valg 29. Dec. 1853: Th. Hermansen, Morten Nielsen, Rasmus Pedersen, Terkel Kristensen (5 St.), Anders Klausen (7 St.)

Om dette Valg berettes der, at af 53 stemmeberettigede mødte kun 9. Det var derfor sikkert paa Tide, at der indførtes en ny, mere demokratisk Valgmaade. Dette skete ved Lov af 22. Marts 1855, hvori det bestemtes, at Sognepræstens Ret til at have Sæde i Forstanderskabet kun skulde gælde i Fattig- og Skolesager, medens Herredsfogdens helt bortfaldt, ligesaa de større Lodsejeres Ret til at indtræde som selvskrevne Medlemmer. Derimod indførtes der to Vælgerklasser, hvoraf den ene, bestaaende af den højstbeskattede Femtedel, skulde vælge den større Halvdel af Forstanderskabet, medens den anden skulde vælge den mindre Halvdel ved almindeligt Valg.

Den 6. Dec. 1855 valgtes af de højstbeskattede: Hans Rask (13 St.), Peder Mortensen (13 St.), Elias Nielsen (8 St.). — Den almindelige Vælgerklasse valgte den 29. Novbr. 1855: Anders Pedersen (14 St.), Christoffer Schmidt (13 St.). — Peder Mortensen valgtes til Formand i Stedet for Pastor Løve.

Alm. Valg 15. Dec. 1858: Peder Mortensen, Hans Rask, Elias Nielsen, Laust Hagen (12 St.), Hans Jensen (14 St.). — Pastor Jochimsen var Formand fra 1858—59. 1860 genvalgtes Peder Mortensen til Formand.

Valg af de højstbeskattede 11. Decbr. 1861: Laust Hagen, Hans Jensen, Thomas Hermansen (12 St.), Mads Jessen (9 St.), Knud Pedersen (6 St.). — 1861—64 var Th. Hermansen Formand.

Alm. Valg. 22. Dec. 1864: Th. Hermansen, Mads Jessen, Knud Pedersen, Hans Henrik Hansen (23 St.), Anders Hansen (29 St.). — Mads Jessen var Formand 1865 og Hans Henrik Hansen 1866—67.

I Landkommunalloven af 6. Juli 1867 bestemtes det, at Forstanderskabet fremtidig skulde kaldes

Sogneraad.

Valg af de højstbeskattede 21. Decbr. 1867: Hans H. Hansen, Anders Hansen, Søren Iversen (12 St.), Hans Jensen Duborg (11 St.), Niels Jepsen (9 St.) — Hans Jensen Duborg var Formand fra 1868—70.

Alm. Valg 17. Dec. 1870: Søren Iversen, Hans Jensen Duborg, Niels Jepsen, Hans Henrik Hansen (27 St.), Steffen Jensen (13 St.). — Hans Henrik Hansen var Formand 1871—76.

Valg af de højstbeskattede 23. Decbr. 1873: Hans H. Hansen, Steffen Jensen, Peder Christensen (15 St.), Peder Lyndgaard (10 St.), Herman Hermansen (8 St.).

Alm. Valg 16. Dec. 1876: Peder Christensen, Peder Lyndgaard, Herman Hermansen, Elias Nielsen (52 St.), Poul Madsen (20 St.) — Peder Lyndgaard var Formand fra 1877—79.

Valg af de højstbeskattede 29. Novbr. 1879: Elias Nielsen, Poul Madsen, Jørgen Hansen (21 St.), Mads M. Pedersen (15 St.), Mathias Hansen (8 St.). — Jørgen Hansen var Formand fra 1880—82.

Alm. Valg 9. Dec. 1882: Jørgen Hansen, Mads M. Pedersen, Mathias Hansen, Abraham Christensen (43 St.), Niels Jepsen (41 St.). — Abraham Christensen var Formand fra 1883—88.

Valg af de højstbeskattede 12. Decbr. 1885: Abraham Christensen, Niels Jepsen, Jes Lauridsen (14 St.), Hans Jensen Duborg (10 St.), Mads Herman Madsen (9 St.)

Alm. Valg 8. Decbr. 1888: Jes Lauridsen, Hans Jensen Duborg, Mads Herman Madsen, Ludvig Simonsen (54 St.), Morten Brorsen (37 St.). — 7. Decbr. 1889 indtraadte Martin Pedersen i Stedet for Ludvig Simonsen. — Hans Jensen Duborg var Formand fra 1889—90 og Martin Pedersen 1891.

Valg af de højstbeskattede 5. Decbr. 1891: Martin Pedersen, Morten Brorsen, Niels Mortensen (14 St.), Jørgen Mørk (14 St.), Jens Hansen (11 St.). — Jørgen Mørk var Formand fra 1892—1900.

Alm. Valg 1. Decbr. 1894: Niels Mortensen, Jørgen Mørk, Jens Hansen, Jens Madsen (50 St.), Jørgen Aagaard (48 St.).

Valg af de højstbeskattede 4. Decbr. 1897: Jens Madsen, Jørgen Aagaard, Jørgen Mørk (24 St.), Nis Andersen (21 St.), Abraham Christensen (21 St.)

Alm. Valg 8. Decbr. 1900: Jørgen Mørk, Nis Andersen, Abraham Christensen, Chr. O. Christensen (47 St.), Adolf Aalling (46 St.) — Abraham Christensen var Formand fra 1901—03.

Valg af de højstbeskattede 5. Decbr. 1903: Chr. O. Christensen, Adolf Aalling, Niels Thorup (27 St.), Niels Boysen (26 St.), Jørgen J. Mørk (17 St.). — Niels Boysen var Formand fra 1904—05 og Jørgen Mørk fra 1906—1. April 1909.

Alm. Valg 8. Decbr. 1906: Niels Thorup, Niels Boysen, Jørgen Mørk, Frands Frandsen (46 St.), Anton Troelsen (46 St.).

Sondringen i 2 Vælgerklasser bortfaldt nu i

Henhold til Lov af 20. April 1908, der indførte lige og almindelig Valgret for Mænd og Kvinder ved Listevalg. Valgperioden er 4 Aar, og alle Medlemmer afgaar samtidig.

Det første Valg, hvortil der var indgivet 3 Kandidatlistes, fandt Sted den 6. Marts 1909. Liste A 53 St.: Hans Jessen Lauridsen. Liste B. 94 St.: Frands Frandsen, Anton Troelsen. Liste C 62 St.: Jørgen Mørk, Hans Frandsen. 1. April 1909 valgtes Anton Troelsen til Formand og var det uafbrudt til 4. Septbr. 1923. Da Hans Frandsen fraflyttede Kommunen, indtraadte hans Suppleant Jens Chr. Thorstensen i Raadet

Valg 17. Marts 1913: Til dette Valg var der indgivet 4 Kandidatlistes. Liste A 54 St.: Anton Andersen. Liste B 96 St.: Anton Troelsen, Mejeribestyrer P. H. Pedersen. Liste C 69 St.: Frands Frandsen. Liste D 44 St.: Portør M. Sørensen. Sidstnævnte forflyttedes samme Aar, og i hans Sted indtraadte Anton Bro.

I Sogneraadsmødet den 20. Febr. 1917 vedtoges det at forøge Raadets Medlemsantal fra 5 til 7.

Valg den 8. Marts 1917: Da der til Valget kun blev indgivet 1 Kandidatliste, erklæredes følgende for valgte: Anton Troelsen, Frands Frandsen, P. H. Pedersen, Anton Bro, Anton Andersen, Mejeribestyrer Simon Hansen, Mikkel Mikkelsen.

Valg den 3. Marts 1921: Der var indgivet 3 Lister. A fik 51 St., B 141 og C 136. Følgende valgtes: Frands Frandsen (B), Anton Troelsen (C), Hans Duborg (B), Søren Nielsen (C), Thomas Madsen (B), Simon Hansen (A), Mikkel Mikkelsen (C). Den 4. Septbr. 1923 udtraadte A. Troelsen af Sogneraadet og Suppleanten Anton Puggaard indtog Pladsen. Samme Dag valgtes Hans Duborg til Formand og har været det siden.

Valg den 11. Marts 1925: Der var indgivet 3 Lister. A fik 178 St., B 138 og C 71 St. Valgt blev: Hans Duborg (A), Lærer H. C. Laurberg (B), Poul Schøler (A), Chr. Nielsen, Gredstedbro (C), Jeppe Johansen (B), Aksel Ravn (A), Søren Jørgensen (B).

Valg den 12. Marts 1929: Ved et Prøvevalg forud enedes man om Fredsvalg med følgende Kandidater: Hans Duborg, H. C. Laurberg, Chr. Nielsen, Aksel Ravn, Jeppe Johansen, Poul Schøler og Chr. Christensen.

De ældste Sogneraadsformænd.

Hans Jensen Duborg, Jernvedlund, Formand fra 1868-70 og 89—90, er født i Sønderjylland og tilflyttet Sognet 1862. Han var en solid, stilfærdig og hjælpsom Mand med Interesse for landøkonomiske og politiske Spørgsmaal. I de 28 Aar fra 1867 til 95, da Kirke- og Kongetienden udbetaltes, var han Kirkeværge. Politisk sluttede han sig til Venstre, og han var flere Gange Sognets Valgmand ved Landstingsvalg. Som Landmand naede han at tredoble Besætningen, før han i 1906 afstod Gaarden.

Hans Jensen Duborg.

Hans Henrik Hansen.

Hans Henrik Hansen, Plougstrup, Formand 1871—76, ejede Fødegaarden fra 1859 til 98. Det var den Gang almindeligt, at unge Bondesønner uden nævneværdig Uddannelse antoges som Vinterlærere ved Biskoler, og til disse hørte Hans Henrik. En klar Forstand og god Opfattelsesevne i Forbindelse med jysk

Lune og paagaende Diskuterelyst gjorde, at det sjældent gik stille af, hvor han færdedes. Gaarden drev han solidt. Et ledende Arbejde udførte han ved Kanal anlæget, ligesom han havde sin Andel i, at Købet af Kirke- og Kongetienden fik en for Sognet heldig Løsning.

Peder Lyndgaard, Jernvedlund, Formand 1877—79, tilflyttet Sognet. Gaardmand fra 1862 til 97. En stærkt interesseret Mand i folkelige og kristelige Spørgsmaal og med god

Paavirkningsevne paa Ungdommen. Oprindelig var han Bygmester paa Østegnen

Peder Lyndgaard.

og var som Landmand en af de første, der dyrkede Rodfrugter, og han opnaede derigennem en pæn Ydelse af sit forholdsvis store Kolehold.

Jørgen Hansen (Greve), Jernvedlund, Formand 1880—82. Ejede Fødegaarden fra 1856—92. Som ung var han i nogle Aar Vinterlærer. Jørgen

Greve var et Hjemmemenneske og deltog kun lidt i offentlig Virksomhed. Det var som ældre Mand han valgtes ind i Sogneraadet, og mod sin Vilje blev han Formand. Gaarden drev han økonomisk. I det hele en solid, velsitueret Bonde af den gamle Skole.

Abraham Christensen.

Jørgen Hansen (Greve).

Abraham Christensen, Jernvedlund, var Formand 1883—88 og 1901—03. Husmand fra 1871—1907. Tilflyttet fra Sønderjylland. En god Forstand, en glimrende Hukommelse, et tilforladeligt Menneske, som ved sin stilfærdige Fremtræden var afholdt af alle. Sit Landbrug drev han

gammeldags, men pligtopfyldende og punktlig passede han de mange betroede Hver godt.

Jørgen Mørk, Gredsted, Formand fra 1892 til 1900 og fra 1906 til 09. Gaardejer fra 1871 til 1916. Som Gaardmand var han i en lang Aarrække Vinterlærer i Gredsted — se første Bind —, og han passede saa om Vinteren sin Gaard Morgen og Aften. Gaardens Drift som al hans Færd var præget af Sparsommelighed, og førte til personlig Velstand. I Kommunestyret var dette Karaktertræk ogsaa stærkt fremtrædende ved Siden af god Pligtfølelse.

Af Sogneforstanderskabets og Sogneraadets Arbejde.

De tre store Hovedgrupper af Sogneudgifter samler sig om Skole-, Vej- og Fattigvæsen. Det sidstnævnte er i dette Aarhundrede bleven meget omfattende gennem den sociale Forsorgs vidtforgre- nede Lovbestemmelser. Skolevæsenet er indgaa- ende beskrevet i første Bind, og de to andre faar hver sit Afsnit i denne Bog.

Til at modsvare disse i Virkeligheden store Ud- gifter, maa der foretages en Skatteudskrivning paa alle i Sognet, der kan svare Skat. At faa dette Ligningsarbejde lagt saa retfærdigt og forsvarligt som muligt har gennem Tiderne været en af Raa- dets store Opgaver.

Den fra 1849 gennem Grundloven hjemlede Ret, at enhver uberyglet Mand og fra den senere Tid ogsaa Kvinde til at afgive Stemme ved politiske og kommunale Valg, forudsætter Valglisten. Disse

Valglisten skal fremlægges til offentligt Eftersyn, og enhver Vælger har derigennem Pligt til at overbevise sig om at være opført paa Listen, men Raadet holder ikke af, at en Vælger maa afvises ved Valgbordet, fordi Navnet ikke findes paa Listen. Valglisten maa derfor udarbejdes med stor Nøjagtighed.

Fra 5. November 1924 er paabudt Indførelse af Folkeregistre. Det vil sige, at hvert Menneske i Sognet over 14 Aar har sit Kort staaende i Kartoteket, hvorpaa er indført alle officielle Oplysninger om vedkommende. Børn er opført paa Forældrenes Kort. I de forløbne 5 Aar er flyttet 1200 Personer fra Sognet og tilflyttet 1150. I samme Tidsrum er født 175 og død 61. Befolkningsfremgang efter dette ialt 64.

Vandsynsforretninger er ikke af ny Dato. Allerede 1847 klages over, at Skylvad Bæk trænger haardt til Oprensning og Udvidelse, og at Kongeaaens bugtede Løb, navnlig længere mod Vest, trænger til Regulering og Uddybning, saaledes at Engene i alt Fald i Bjergningstiden ved stærke Regnskyl kan undgaa Oversvømmelser. Samtidig klages over, at Kongeaaens søndre Løb omkring Mølkrog er tilsandet og næsten sammengroet. 1870 fremkom et Forslag om at uddybe og udvide det søndre Løb og dæmme op for det nuværende nordre Løb, saaledes at Mølkrog blev landfast til Sognet. Det lykkedes ikke at gennemføre Forslaget, ligesom det nogle Aar før ved Retssag heller ikke var lykkedes Hjortlund Kommune at faa tilkendt Mølkrog.

De store Vandløbsreguleringer i den nyere Tid har givet Arbejde til Raadet og til Tider store Forskudsudbetalinger af Kommuekassen. Det samme gælder Rendesten- og Kloakanlægget i Gredstedbro.

Om Indkvartering og Ulemper under Krigen 1848—50 kan oplyses:

I 1848 er foruden selve Indkvarteringen udleveret til den danske Arme 59 Tdr. Havre, 478 Lispund Hø og 353 Lispund Halm. Værdi ialt 219 Rbd. Til Fjenden er afgivet 39 Tdr. $7\frac{3}{4}$ Skp. Korn og 8 Vogne til Kørsel samt 6 Gange Bud til Kolding.

I 1849 har Sognet leveret til Kolding 187 Tdr. Rug, 136 Tdr. Havre og 35 Tdr. Byg og i Foldingbro 56 Tdr. Rug og 5 Tdr. Havre. Den 9. August 1849 indleveret til Herredsfogden en Fortegnelse over Ydelser fra Sognet af Æglkørsel for den danske Arme og Tvangsægter for Fjenderne, ialt Værdi 5111 Rbd.

1850 er leveret Korn og Foder dels ved Furaering og dels ved Levering d. 11. Febr. 18. og 23. Marts og 1. April til 1. Gardehusareskadron og til Trainafdelingen.

For Krigsskade under den fjendtlige Besættelse i 1849 er i Henhold til Lov af 30. Juni 1850 tilstaaet Sognet følgende Erstatninger: For Levering af 2508 Pd. Kød 287 Rbd., 1981 Pd. Flæsk 349 Rbd., 21,546 Pd. Brød 336 Rbd., 13,650 Pd. Hø 107 Rbd., 14,770 Pd. Halm 58 Rbd., $278\frac{5}{8}$ Td. Byg og Rug 835 Rbd., $156\frac{1}{2}$ Td. Havre 365 Rbd., 442 Køreægter 884 Rbd., anden Kørsel og forskelligt 213 Rbd. Ialt Erstatning 3515 Rbd. Deraf udbetaltes kontant 890 Rbd. og 2625 Rbd. i 4 pCt. rentebærende Obligationer.

Sognet var delt i $26\frac{1}{2}$ Vognlag, hvert Vognlag var sammensat af Ejendomme med 8 Tdr. Hartkorn, som baade i Krigstiden og Fredstider stod sammen om Pligtkørsler. Den dem tilkommende Erstatning udbetaltes af Forstanderskabet til Formanden for hvert Vognlag.

1852 faar Ungkarl Søren Jakob Mortensen, senere Ejer af Matr.-Nr. 8 Jernvedlund, Raadets Anbefaling til at drive Høkerhandel med den Motivering, at en saadan haardt tiltrængtes i Sognet.

Slet saa heldigt gaar det ikke Kr. Brogaards Enke, Matr.-Nr. 33 Jernvedlund, i 1854, da hun tiltaltes for ulovlig Handel og Krohold. I Forhøret paastod hun, at ikke alene Sognet har billiget den Handel, hun har dreven, men at Præsten og Forstanderskabet saa vel som Amtmanden har givet Samtykke og Tilladelse dertil. Paastanden var dog uholdbar, og der blev afgivet en Erklæring, der viste dette og fremstillede Sagen i sin rette Sammenhæng.

I 1854 faar Forstanderskabet officiel Meddelelse om, at Danebrog nu maa hejses af private.

Krigen 1864 er ikke nævnt i Forstanderskabets Protokol.

Om den økonomiske Tilstand i Sognet gennem Tiderne er det vanskeligt at give et klart Billede, men den synes at have været forholdsvis ret god, selvfølgelig stærkt paavirket af de skiftende Konjunkturer. Ved at følge Ligningen af Formue- og Lejlighedsskat, som den hed i ældre Tid, Aar efter Aar i Forbindelse med mundtlige Overleveringer om vedkommende, ses det, at de personlige Egen-skaber i høj Grad er medbestemmende, om der kan noteres Fremgang. Sparsommelighed i alle Forhold og Flid synes at være Fortidens sikreste Vej fremad, medens det i Nutiden er Flid, Forstaaelse af Gerningen, stor Omsætning og personlig Sparsommelighed, der anses for nødvendig til et godt økonomisk Udbytte af Aarets Arbejde.

I 1929 anslaaes den skattemæssige Indkomst til 710,000 Kr. og den skattepligtige Formue til 2,950,000 Kroner.

Kommuneskatten er steget meget stærkt i Nutiden paa Grund af de Krav, der nu stilles til humane Formaal, Oplysning og Samfærdsel. 1890 udskreves 4600 Kr., 1900 6600 Kr., men i de sidste 10 Aar gennemsnitlig ca. 50,000 Kr.

Sognefogder.

Denne Institution gaar meget langt tilbage i Tiden, og den har altid haft sin særlige Betydning som Hjælp til Opretholdelse af den lovlige Orden i Sognet. Indtil 1841 var den Autoriteternes vigtigste Hjælpemiddel ude omkring i Sognene ved Forvaltningen af disses Anliggender; men det ser ud til, at Sognefogderne ofte har haft vanskeligt ved at skaffe sig den Respekt, som deres Stilling blandt Befolkningen maatte kræve. Dette medførte, at de bedste og dygtigste Mænd i Sognene vægrede sig ved at være Sognefogeder.

For at faa en Ændring i dette uheldige Forhold bestemtes det ved Forordning af 11. November 1791, at »Sognefogden af Almuen skulde anses som den mest agtede Mand i Sognet«, og at han »ved Gæstebud og Samkvemme« skulde indtage »den hæderligste Plads ved den øverste Bordende«. Dette Paabud hjalp dog sikkert ikke meget. Større Betydning fik det derimod, at Sognefogderne fik en Del Friheder og Rettigheder, saa de blev fritaget for de allerfleste kommunale Byrder, saasom Skole-, Vej- og Kirkearbejde. 5. Juli 1820 blev de fritaget for Bidrag til Amtsrepartitionsfonden, og 25. Maj 1821

fik de Ret til at tage en Søn fri for Militærtjeneste, saafremt de havde fungeret i 15 Aar og tillige var Lægds mænd.

Sognefogden udnævnes af Amtmanden efter Indstilling af Sogneraadet.

Som Navnet antyder, er hans Virkefelt bestemt af Sognets Grænser. Dog kan der godt i større Sogne udnævnes baade 2 og 3, og de benævnes da gerne som Distriktssognefogder.

Da der ikke i Amtsarkivet findes en samlet Fortegnelse over Sognefogderne, omtales her kun de, der har været Sognefogder i de sidste 150 Aar. For de førstes Vedkommende kendes ikke det nøjagtige Aarstal for deres Udnævnelse.

Følgende har været Sognefogder:

Hagen Jørgensen ejede Skølvadgaard og var Sognefoged 1772.

Bertel Andersen boede i Gredsted og var Sognefoged 1797. Om ham har yderligere Oplysninger ikke kunnet skaffes.

Kristian Mikkelsen ejede Matr.-Nr. 7 i Gredsted. Sognefoged 1804—20.

Hans Møller var Sognefoged 1820—35 og boede Matr.-Nr. 9 i Jernvedlund.

Clemmen Lindberg fra 1835—42, ejede Dybmosegaard. Da han findes omtalt andet Steds, skal han kun nævnes her.

Jens Thomsen boede paa Matr.-Nr. 18 i Gredsted fra 1834—58 og var Sognefoged fra 1842—46. Han omtales som en besindig og agtet Mand, der forenede Velstand med Evner som dygtig Landmand. I det første Sogneforstanderskab indvalgte han som Medlem med det højeste Stemmetal. Naar Sognet skulde repræsenteres udadtil, var han gerne selvskreven dertil. Han blev dog hurtig ked af Sognefogedbestillingen.

Thomas Hermansen giftede sig til Gaarden Matr.-Nr. 6 i Gredsted, som han ejede fra 1844—73. Han var Sognefoged fra 1846—55. I sin Ungdom kom han til Gredsted som Vinterlærer. Han var en livlig, velagtet Mand og var Medlem af Sogneforstanderskabet fra 1850—56. Hele Familien udvandrede 1881 til Amerika.

Peder Mortensen var Sognefoged i 50 Aar fra 1855—1905. Han ejede Gaarden Matr.-Nr. 4 i Jernved 1851—94 og var den første Formand i Sogneforstanderskabet uden for Præsternes Kreds.

Da han i en ung Alder overtog Fædrenegaarden,

Peder Mortensen.

var det en almindelig Mening, at han umuligt kunde klare sig; thi Gaarden var stærkt forgældet, Jorden var forsømt og Bygningerne i Forfald. Ved næsten utrolig Flid fra Peers og Ane Margrethes Side lykkedes det i et forholdsviis kort Aaremaal ikke blot at klare Skærene, men endog at faa rejst

den store, kønne Bondegaard, som desværre nedbrændte 1912. Dette, at faa Arbejdet fra sig, var gaaet Ægteparret saaledes i Blodet, at selv som ældre Mand kneb det Peer at afvente passende Saa- og Høsttid. Han vilde altid være foran. Gaarden blev i mange Aar regnet for et godt Lærested for unge Bondesønner.

For sin lange og dygtige Virksomhed hædre-

des Peder Mortensen
baade med Dane-
brogskorset og For-
tjenstmedaljen i Sølv.

Hans Bech Nielsen
Sognefoged fra 1905
—27. I sin Ungdom
opholdt han sig i en
Aarrække i Amerika.
1889 overtog han Fø-
degaarden. I en Aar-
række var han en
kendt Kvægopdræt-
ter, og han regnedes
for en kyndig Dom-
mer ved Dyrskuerne. Hans Bech var en stout og
afholdt Mand, der ved sine personlige Egenskaber
egnede sig fortrinligt til Sognefogedbestillingen.

Fra 1927 er *Axel Ravn* Sognefoged.

Hans Bech Nielsen.

Fattigvæsenet.

I Middelalderen, der for Danmarks Vedkom-
mende regnes sluttet med Reformationens Indførelse
1536, var det i det væsentlige Klostrene, der tog
sig af de fattige og uddelte de saakaldte milde Ga-
ver til dem.

I mange Klostre var der paa Muren uden for
Klosterkøkkenet anbragt en Klokke, og saa snart
der blev trukket i Klokkestrengen, blev der skubbet
en Portion Mad ud gennem en Aabning i Muren. De
fromme Munke gik ogsaa ofte omkring i Lands-
byerne og uddelte Almisser til de trængende.

Efter Reformationen, da Klostervæsenet blev ophævet og inddraget under Kronen, kom der en vanskelig Tid for dem, som ikke kunde ernære sig selv. Der blev nok oprettet saakaldte Hospitaler, hvor man tog sig af de aller uheldigst stillede, men Midlerne var overalt smaa. Dette foranledigede Sjællands første lutherske Biskop, Peder Palladius, til at udstede følgende Opraab:

»Tænk paa de fattige i Hospitalerne. Nu haver I ikke længere Munke og Mulestødere at give Almisse til«.

I Hospitalerne maatte ingen modtages for Gunst eller Gave. I en Skrivelse fra den Tid hedder det: »Kongen vil, at aleneste Krøblinge, Elendige og aldrende Mennesker, som det storligen behøve, maa udi Hospitalerne annammes og modtages«.

Ved Forordning af 27. December 1587 blev det paalagt hvert Sogn, saa vidt muligt, at sørge for sine egne. Derfor skal Kirkeværgerne med Sognemændenes Hjælp i hvert Sogn bygge et »Fattigfolks-Hus« til dem, som ikke selv kunne skaffe sig Husly. Paa Huset skulde der sættes en Blok, hvori godt Folk kunde lægge deres Almisse. Nøglen til denne Blok skulde opbevares hos Præsten eller Kirkeværgen.

Foruden de enkelte, som fik et højst tarveligt Ophold i Fattighuset, var der en Mængde fattige, som drev Tiggeri omkring i Sognene. Dette blev efterhaanden en saadan Plage, at Myndighederne indsaa, at der maatte gøres noget alvorligt for at afskaffe eller i alt Fald hæmme det, og ved Forordningen af 24. September 1708 blev det tvungne Fattigvæsen indført her i Landet.

Stifterne inddeltes i Fattigdistrikter, der i Reglen omfattede et Herred. Hvert Herred fik sin In-

spektion, bestaaende af Herredsprovsten og Herredsfogden. I hvert Sogn blev der nedsat en Sognekomite, bestaaende af Sognepræsten og 3—4 af de »villigste og bedste Sognemænd«. Det blev særlig paalagt Proprietærer, Forpagtere og Ridefogder at udrede rede Penge til de fattiges Beklædning, medens det paahvilede Bønderne at give dem Mad, idet de gik fra Gaard til Gaard og opholdt sig paa disse 1 a 2 Dage ad Gangen.

Ved Reglement af 5. Juli 1803 skete der et betydeligt Fremskridt paa Fattiglovgivningens Omraade, idet de under et Præstekald hørende Sogne blev sammensluttede til een Kommune med en Bestyrelse, hvori Kommunens Beboere for første Gang fik egentlig Andel. De før omtalte Sognekomiteer afløstes af en Sognekommision, bestaaende af Stedets Sognepræst, Politimesteren, eller i dennes Sted Sognefogden, samt den største Lodsejer i Sognet. Endvidere 3 eller 4 af de bedste Sognemænd, som valgtes af den samlede Kommision for 3 Aar.

Ved kgl. Forordning af 13. August 1841 gik Sognekommisionens Forretninger over til Sogneforstanderskabet, i hvilket Sognepræsten var selvskreven Formand. I Henhold til Landkommunalloven af 6. Juli 1867 er det nu det af Sognebeboerne valgte Sogneraad, der varetager Sognets Fattigvæsen.

Da Ledelsen af Fattigvæsenet overgik til Sogneforstanderskabet, blev der foretaget et lille Fremstød for at skaffe de fattige taaleligere Kaar. Det var dog stadig kun smaa Beløb, man anvendte, og Hjælpen blev næsten altid ydet i Naturalier. Her nogle faa Eksempler:

I sit Møde 19. Oktober 1842 bestemte Sogneforstanderskabet at købe 30—40 Alen Hampelærred til de fattige.

I April 1845 indlejedes Maren Reisby hos Jens Christensen, Andst, for 11 Rdl. første Aar og siden 10 Rdl. Mads Peder skulde have en Specie for at befordre hende derhen. — 2. Januar 1847 indlejedes et Barn for 5 Skilling daglig. — 29. Januar 1850 tilstodes Ingeborg Nielsdatter et Læs Brændsel paa Grund af, at hendes Mand var indkaldt til Krigstjeneste.

En af Jernved Fattighus' Beboere, Willads Gundersens Enke, indsendte en Klage til Amtet over, at hun fik for lidt at leve af. Hun havde 2 Børn under 10 Aar og fik foruden frit Hus kun 1½ Td. Rug og 1½ Skp. Gryn, og endda havde hun hørt, at Forstanderskabet vilde nedsætte det til 1 Td. Rug og 1 Skp. Gryn.

Amtet sendte Klagen til Sogneraadet, der udtalte, at Klagen var ugrundet. Hun havde intet manglet. Kunde det, hun fik, ikke slaa til, skulde hun nok faa noget ekstraordinært.

Disse faa Eksempler paa Fattighjælp giver et lille Indblik i, hvor meget man ofrede, og hvorledes Pengene anvendtes.

En Tvangsarbejdsanstalt.

Da Fattigdom ogsaa paa den Tid undertiden skyldtes manglende Arbejdsløst, kom det snart paa Tale at søge oprettet en Tvangsarbejdsanstalt. I den Anledning modtog Forstanderskabet desangaaende en Forespørgsel fra Stiftamtmanden i Ribe, hvorvidt man ønskede en saadan Anstalt oprettet eller ej. I et Møde 19. Oktober 1842 udfærdigedes følgende Svar:

»En Tvangsarbejdsanstalt er efter vor Formening særdeles ønskelig, og vi andrager paa, at den i ethvert Tilfælde maa vorde opført. Her i Sog-

net anser vi følgende Fattiglemmer kvalificerede til straks at optages i Anstalten:

Niels Andersen med Kone og 3 Børn, hvoraf det ældste er 9 Aar, samt Jes Smed. Disse 3 Personer i 40 Aars Alderen er fuldkommen arbejdsføre og kunne godt ernære sig, men ville ikke. Dog er det muligt, at de tager sig i Agt for at ty til Fattigvæsenet som hidtil, naar de ved, at man kan tvinge dem til ordentligt Arbejde, og samme Frygt vil vist virke velgørende paa flere, hvis usle Forfatning er en Frugt af Ladhed og uordentligt Levned.«

Efter en fornyet Henvendelse fra Stiftamtet, om Forstanderskabet fremdeles var Tilhænger af en Tvangsarbejdsanstalt for hele Amtet, vedtog dette i et Møde 19. Maj 1845 at rette Henvendelse til Vilslev Sogn, om det vilde være fælles med Jernved om en Tvangsarbejdsanstalt. Hvis Svaret blev benægtende, vilde man vedstaa sit tidligere Ønske. Dette har dog vist ikke været brændende; thi da Vilslev svarede benægtende, vedtog man selv at opføre en Tvangsarbejdsanstalt.

Allerede 3. Juni 1845 var Sogneforstanderskabet samlet til Møde ved Christen Pedersens Gaard Matr.-Nr. 11 i Jernved for at købe denne til Tvangsarbejdsanstalt. Det lykkedes at købe Gaarden for den billige Pris af 515 Rdl.

Efter at man havde givet Amtet Meddelelse om Købet, drog Medlemmerne ud for at se paa Tvangsarbejdsanstalter. De besøgte Brørup, Skærbæk, Mjolden og Døstrup Sogne. Dette var dog til ingen Nytte; thi Amtet stillede Krav om langt anseeligere Bygninger, end der fandtes paa den købte Gaard. Da man mente, at dette Krav vilde blive for bekosteligt for Sognet, vedtoges det i et Møde

d. 27. Oktober at sælge Gaarden, da dette kunde ske til Fordel for Sognet.

Dermed var Tanken om Oprettelsen af en Tvangsarbejdsanstalt for Jernved Sogn opgivet, og man maatte fremdeles nøjes med

Fattighusene.

Af disse var der i det mindste to. Et paa Matr.-Nr. 8 i Jernved og et paa Matr.-Nr. 23 i Gredsted.

Jernved Fattighus solgtes 1874 til Hans Thomsen (Prins) for 40 Rdl. paa følgende Vilkaar: Efter Hans Thomsens og Hustrus Død tilfalder Huset Jernved By, mod at Hans Thomsen for Livstid har Ret til gratis at benytte det Stykke Byjord, som ligger ved Huset.

Hans Thomsen og Hustru Johanne Gundersdatter døde begge den 10. Januar 1892, og dermed var Jernved Fattighus' Saga ude. Hus og Grund solgtes derefter til Jens Klausen for 250 Kr.

Gredsted Fattighus stod i flere Aar ubeboet, indtil det i Aaret 1906 nedbrændte. Det var brandforsikret for 180 Kr.

I 1873 indtraadte Jernved Kommune som Medinteressent i Kærgaard Fattiggaard mod at indbetale 2650 Rdl. Dette Forhold ophævedes i 1914, og Kommunen fik for sin Part udbetalt 4100 Kr.

Den frie Fattigkasse, som bestyredes af dertil valgte Mænd, administrerede i en længere Aarrække ofte ret betydelige Beløb, som var en god Hjælp ved Siden af Kommunens lidt karrige Understøttelse.

Dertil kom, at der efterhaanden blev oprettet flere *Legater*, som kommer trængende til Gavn. De vigtigste Legater er: Bertel Mogensen og Maren Svitzers, Mads Jessens, Peder Lyndgaards, Hans

Hagens, Peder Christensen (Smed) og Hustrus, Frk. Nielsens og Katrine Knudsens.

Alligevel var der ofte Smalhans i Smaakaarsfolks Hjem; men saa traadte den gode, gamle Hjælp-somhed ofte til. I 1884 foretoges der en Kornindsamling over hele Sognet, og enhver gav sit Bidrag efter Lyst og Evne. Det indsamlede Korn blev derefter uddelt til de i Øjeblikket mest trængende.

Omtrent paa samme Tid holdt Hans Henrik Hansen i Plougstrup en Oplæsning i hver af Sognets Skoler, hvor der saa foretoges Indsamling til en bestemt nødstedt Familie, som ikke vilde melde sig til Fattigvæsenet.

Hjælpsomheden Mand og Mand imellem var ogsaa stor, enten det gjaldt at laane Penge i faa Dage eller i længere Tid, eller man laante hinanden Redskaber for at spare paa de ofte smaa kontante Indtægter.

Det, at bære Mad omkring og navnlig ved Slagtetider et Stykke Sul, var ganske almindeligt og hørte med til de trængendes uskrevne Rettigheder. Der blev ofte omkring i Gaardene hentet en Kande Sødmælk, og det betragtede gode Mennesker for selvfølgeligt, og det blev ikke henregnet til Tiggeri.

Uden for dette foregik der en Slags Sæson-tiggeri, som ikke var saa velset, Det foregik paa den Maade, at en bestemt Slags Tiggere hjemsøgte flere Sogne og gik fra Sted til Sted og bad om en Tot Uld ved Klippetid, et Stykke Sul ved Slagtetid og andre Godter ved Juletid.

Tiden førte dog med sig, at hverken Giverne eller Modtagerne følte sig tiltalt af den Maade at fordele det daglige Brød paa, og saa tog Lovgivningsmyndighederne fat og udarbejdede en hel

Række Love, som man kan samle under Fællesbetegnelsen

Den sociale Forsorg.

Fra en kneben Hjælp in natura til de allerfattigste er man nu naaet dertil, at der er fastsat en bestemt Hjælp til alle, som kan kaldes trængende, uden at de derved mister deres borgerlige Rettigheder.

1892 udkom Loven om statsanerkendte Sygekasser, men først i 1905 oprettedes en saadan Sygekasse her i Sognet med 56 Medlemmer og Lærer Nygaard som Formand. Den 1. Okt. 1921 traadte Invalideloven i Kraft og i Tilknytning til Sygekassen. Medlemsantallet er i 1930 600 med Peder Jensen som Formand.

Den fri Fattigkasse afløstes i 1913 af Hjælpekasseloven. Kassen fik og faar sine Midler fra Kommunekassen og ledes af en særlig Bestyrelse, der kan træde hjælpende til for kortere Tid. Formand for Hjælpekassen var Abraham Christensen fra 1913, Anton Bro fra 1921 og Laust Nielsen fra 1929.

I 1891 lovfæstedes, at de gamle, der trænger, skal have Understøttelse uden at miste borgerlige Rettigheder og som en Ret. Men i Alderdomsloven blev Hjælpen endnu ydet efter Sogneraadets Skøn til 60-aarige og derover. Ved Aldersrenteloven af 1922 forhøjes Aldersgrænsen til 65 Aar, men, som Navnet antyder, er det nu en Rente, som udbetales ubemidlede efter lovmæssige Takster.

Ligeledes er det paabudt, at enhver Arbejdsgiver skal have sine Folk ulykkesforsikrede. Almindelige Gaardes Udgift dertil er 50—80 Kr. aarlig.

Den sociale Forsorgs mangeartede Virkefelt er en stor Betryggelse for Befolkningen, men ogsaa en

stor økonomisk Byrde. 1888 var de kommunale Udgifter til Fattigvæsenet 1014 Kr., i 1900 ialt 1700 Kr., deraf til Alderdomsunderstøttelse 892 Kr. Men i 1929 er det foruden Statstilskudet følgende Poster: Fattigvæsen 7115 Kr., Hjælpekassen 1248 Kr., Tilskud til Sygekassen m. m. 430 Kr., Invalideforsikring 1132 Kr., Aldersrente 4108 Kr., Enkebørnshjælp 120 Kr., Lægekørsel 1035 Kr.

Dertil kommer de meget store Tilskud, som Staten yder, Medlemsbidraget til Sygekassen og den ovenfor nævnte Ulykkesforsikring.

Vejvæsenet.

Det er først langt hen i det attende Aarhundrede, at man her i Landet kan begynde at tale om et ordnet Vejvæsen. Før den Tid blev der intet gjort ved Vejene, eller det, der blev gjort, indskrænkedes til, at Herremændene lod Bønderne udbedre de værste Skader.

I en Reces. udstedt i Kolding d. 13. December 1558 paabydes det vel, at »hvor nogne unde og dybe Putze eller anden slig Farlighed findes udi alfare Veje, saa skulde Kønigens Lensmænd tilsige menige Herritsmænd och møde med Heste og Vogne och tilføre Stien og Grud at forfylle og færdige gjøre slige unde og dybe Veje met«; men saadanne Anordninger er dog rene Undtagelser, og da Tilsynet overalt var lidet bevendt, laa Vejene fremdeles hen i daarlig Tilstand.

I Jylland synes man først at have indset Betydningen af en forbedret Vejordning.

Et Par Rescripter af 6. April 1770 og 12. Januar 1775 vidner i alt Fald om, at man havde i Sinde at undergive Vejarbejderne et mere omhyggeligt Tilsyn, idet de bestemte, at Amtmanden, Herredsfogden og den største Lodsejer i hvert Sogn mindst en Gang om Aaret skulde foretage Vejsyn og afhjælpe de værste Mangler, hvilket i Regelen skete derved, at man fyldte de største Huller og skar Vandet ud fra de dybe Hjulspor.

Den 2. November 1778 blev der oprettet Generalvejkommisioner, og saa begyndte man snart paa Anlægget af de store Landeveje, der forbandt Provinds med Provinds eller Købstad med Købstad.

Vejene kan naturligt deles i tre Grupper: Hovedlandevejene eller Amtsvejene, Bivejene eller Kommunevejene og Bivejene eller de private Veje.

Allerede i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede nævnes en Vej gennem Jernved, nemlig den Kongevej fra Skanderborg til Ribe, ad hvilken Valdemar Sejrs red, da han blev kaldt til sin Hustrus Dødsleje i Ribe. Herom hedder det i »Dagmarvisen« i A. S. Wedels »100 udvalgte danske Viser«:

„Der Kongen drog ud af Skanderborg,
ham fulgte hundrede Svende;
men der han kom til Gredsted Bro,
kun Dagmars Dreng hin væne.“

Om Dronning Dagmar er død i Ribe eller ej, og om Valdemar virkelig har redet fra Skanderborg til Ribe til sin Hustrus Dødsleje, derom er de lærde uenige; men at der har gaaet en gammel Kongevej mellem de to Byer er sikkert nok, og ad den har Kong Valdemar uden Tvivl redet mange Gange.

Efter mundtlige Overleveringer har Vejen gaaet lige Vest om Gørding Kirke, gennem Ilsted, Sej-

strup til Gredstedbro. I Gredsted har den bugtet sig paa begge Sider af den nuværende Landevej for derefter at føres over Kongeaaen omtrent, hvor Broen nu er.

De gamle Kongeveje, som har Navn af, at Kongerne med deres Følge drog frem ad dem, naar de var paa Gæsteri rundt omkring i Landet, havde ikke megen Lighed med de nuværende Landeveje. Af de Rester, der endnu er tilbage hist og her, ses det, at de i Regelen var indgærdet med Diger paa begge Sider, for at de rejsende ikke skulde forville sig bort fra Vejen, naar de i Mørket færdedes over de milevide Hedestrækninger, som særlig fandtes i Jylland.

Mellem de to Diger var der en hel Række dybe Hjulspor. Naar et Spor blev saa dybt, at Undervognen begyndte at slæbe paa, dannede man et nyt. Der kunde saaledes paa brede Veje findes hened en Snes Spor.

Ad de Veje, der som Vejen over Gredstedbro førte til Holsten, blev der drevet store Drifter af Kvæg og Svin, og de kunde nok til Dels udjævne Hjulsporene, saa hele Vejen blev en bred, sandet Flade, ad hvilken de træaklede Vogne, smurt med Tjære, møjsommeligt arbejdede sig frem.

Naar det gjaldt Personbefordring, lod man derfor i Regelen i hine Tider Vognen blive hjemme og satte sig paa Hesteryggen.

Gennem Jernved Sogn løber kun een Amtsvej, nemlig Vejen fra Ribe til Varde. Denne Vej, der føres over Kongeaaen ved Gredstedbro og gennemskærer den vestlige Del af Sognet i Retning Syd—Nord, hører til den første Gruppe af Landeveje, der anlagdes i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og den er kun et Led af den store Landevejslinie

Haderslev—Ribe—Varde—Ringkøbing—Holstebro—Lemvig.

29. September 1844 udkom der en Vejforordning, i hvis § 28 det paalagdes Kommunen at optage de mest befærdede Sogneveje paa et Regulativ over offentlige Biveje. Foranlediget heraf rettede Herredsfogden i Ribe i en Skrivelse af 7. Februar 1842 en Forespørgsel til Jernved Sogneforstanderskab om, hvilke Veje det ansaa for berettiget til at henregnes til offentlige Biveje.

I sit Møde 2. Marts 1842 vedtog Forstanderskabet at besvare Forespørgslen saaledes:

»Efterat Forstanderskabet har gjort sig bekendt med Nyttens og Brugens af de gennem Sognet løbende Veje, tillader vi os at foreslaa følgende ud over de allerede optagne, som er Vejen fra Gredstedbro til Vilslev Skel, Vejen gennem Gredsted, Jernved, Jernvedlund til Tange Skel og Vejen fra Jernvedlund gennem Plougstrup til Tobøl Skel.

1. Vejen fra Gredsted til Vilslev, nemlig der, hvor den gaar fra Landevejen mellem Ribe og Varde mod Vest til Vilslev Skel over Gredsted Bys Marker.
2. Vejen mellem Jernved og Sejstrup.
3. Vejen mellem Jernvedlund og Ilsted.«

Da de to førstnævnte endnu ikke er optagne som offentlige Veje, er de sikkert ikke blevne det den Gang.

Sogneraadet føjer endvidere til sin Skrivelse:

»Da Vejen, som gaar mellem Gredstedbro og Vilslev, er Købstadvej for flere Sogne, bør den maa-ske som saadan henregnes til de mindre Landeveje«.

Skønt der saaledes efter Regulativet 1842 kun

var optaget 4 Veje som offentlige Biveje, er der kun optaget enkelte mindre Veje siden; dog er flere reguleret eller flyttet. Dette er saaledes Tilfældet med Stykket fra Jernved By til Kirken. Før 1841 gik Vejen ca. 50 Meter vestligere op til Kirkegaardsdiget og fulgte saa dette langs Syd- og Øst-siden; men derved fik Vejen en uheldig og unødvendig Bøjning, som let kunde undgaas, naar den flyttedes saa langt mod Øst, at den kom i Flugt med Kirkegaardsdigets østre Side. Den ny Vej blev anlagt paa Rasmus Pedersens Fæstegaard, Matr.-Nr. 2 b. Som Erstatning fik Ejeren det nedlagte Vejstykke Vest og Nord for sin Ejendom; dog maatte han gaa ind paa at anlægge en Gangsti langs den sydlige Side af Kirkegaardsdiget.

Vejstykket fra Gredstedbro til Vilslev Skel blev grundforbedret 1844. I sit Møde 15. September vedtog Sogneraadet, at Udgifterne hertil ikke maatte overstige 80 Rdl.

Samme Aar anlagdes af Plougstrupvejen, saa vidt det har kunnet oplyses, Vejstykket fra Jernved Skole til Matr.-Nr. 18 i Jernvedlund. Indtil da skulde man følge Tangevejen indtil Matr.-Nr. 9 i Jernvedlund, hvor Vejen efter Plougstrup gik fra.

Vejene maa paa dette Tidspunkt have været i en ret daarlig Tilstand; thi i 1845 forlangte Amtet, at Kommunens Veje skulde tilføres 1900 Læs Grus og Fyldning. Sogneforstanderskabet krympede sig over en saa stor Udskrivning paa een Gang, og da det tillige dette Aar var krævet, at Kirkegaardsdiget skulde omsættes, indgav man Andragende om Lempelse, hvilket ogsaa blev imødekommet. Det blev endvidere bestemt, at Digearbejdet blev fordelt paa 4 Aar. Da alt Arbejde skulde udføres som Pligtarbejde, vilde det ogsaa have givet rigeligt til eet

Aar, tilmed da der samme Aar skulde opføres en Skole i Plougstrup.

I 1851 bestemtes det, at Vejen fra Gredstedbro til Vilslev skulde paaføres 50 Læs Grus og 50 Læs Ler. Fra Landevejen til Jernved Skole 400 Læs Grus og fra Skolen til Tange 100 Læs Grus. Plougstrupvejen skulde ligeledes have 100 Læs Grus.

Efter den Tids Forhold var dette sikkert en ret betydelig Grundforbedring, og man faar da heller ikke noget at vide om, at der i de følgende Aar er gjort noget ved Vejene udover at jævne Hullerne.

6. Februar 1873 optages Vejen fra Faarebro i Plougstrup til Plougsvad, mod at Beboerne selv bekoster den første Istandsættelse. 1889 slaas der Bro over Bækken. 1898 føres Vejen igennem til Stenderup, hvor den nu gaar.

Plougstrupvejen slog i sin Tid nogle store Sving mellem Matr.-Nr. 4 a og 13 b i Jernvedlund. Disse blev i 1889 rettet, idet Vejen blev ført lige igennem Matr.-Nr. 13 b og d's Jorder. Lodsejerne afstod Jord til den nye Vej for 1 Øre pr. □-Alen mod, at den gamle Vej tilfaldt dem.

1913 føres Vejen forbi Plougstrup Mølle.

20. Januar 1894 optages følgende Veje:

Gredstedbro Stationsvej i 1. Klasse, Vejen til Præstegaarden i 2. Klasse, Vejen forbi Gredsted Skole i 2. Klasse og Vejen fra Puggaards Mark mod Sejstrup i 3. Klasse.

Efter gentagne Opfordringer fra Gørding-Vejrup Sogneraad vedtog Jernved Sogneraad i sit Møde 9. Maj 1902 at føre Vejen efter Gørding i lige Linie fra Skølvad efter Tangris. Vejen havde hidtil gaaet gennem Tange By, hvilket gjorde den betydelig længere. Udgifterne for Jernved Kommunes Ved-

kommende beløb sig til 1800 Kr., hvoraf Gørding Mejeri betalte 150 Kr. og private i Jernved Sogn ligeledes 150 Kr.

1904—08 grundforbedredes Vejen gennem Gredsted—Jernved—Jernvedlund til Gørding Skel med Amtstilskud.

Af ny Veje, som i de senere Aar er optaget til offentlige Veje, kan nævnes Vejen fra Vej Nr. 1 Vest for Gredstedbro til Ejendommene i Ulkjær. Endvidere Vejen fra Vej Nr. 2 i Dybmose til Østerhede.

Saa sent som til 1886 udførtes de kommunale Arbejder, saasom Vejarbejder og lignende, som Pligtarbejde af Kommunens Beboere, og det er derfor selvsagt, at Udførelsen var meget uensartet og yderst mangelfuld, hvorfor man ogsaa i nævnte Aar vedtog at afskaffe det kommunale Pligtarbejde og lade det udføre af lejede Folk. I 1888 ansattes den første Vejmand.

Veje og Stier, som enten er nedlagte eller udgaaede af Regulativet:

1. Vejen igennem Gredsted Bys sydlige Del.
2. Vejen mellem Matr.-Nr. 10 b og 3 b i Jernved til Jernved Kirke, Præstevejen, nedlagdes 1841.
3. Vejen fra Matr.-Nr. 24 b i Jernvedlund over Stovvadbros til Bomhus Matr.-Nr. 1 i Plougstrup udgik 1928 af Regulativet.

Følgende Stier er nu nedlagte:

1. Stien fra Gredsted Smedie til Landevejen ved Gredstedbro.
2. Skole- og Kirkesti fra Gredsted Bys sydlige Del over Trolddal forbi Matr.-Nr. 7 d, over 5 a og 6 a til det Sted, hvor Mejeriet ligger.
3. Stien fra Præstegaarden mellem Matr.-Nr. 3 b og 10 b til Kirken.

4. Stien forbi Præstegaarden i Skellet mellem Jernvedlunds Agre og Enge til Plougstrup.

Denne ret store Vejberetning sluttes med følgende Vejanekdote:

Indtil Sogneforstanderskabet indførtes ved Anordning af 13. August 1841, var det Sognefogderne, der paa Herredsfogdens Vegne havde Tilsyn med Vejene.

Da Clemen Lindberg, Dybmose, var Sognefoged i Jernved, skulde Vejen fra Tange til Jernvedlund reguleres. Da Vejen gennem Jernvedlund skulde afmærkes, tog den Sigte lige mod Matr.-Nr. 33, hvor der boede en Høker ved Navn Chr. Christensen Brogaard. »Er det Meningen, at Vejen skal gaa over mit Hus?« spurgte Brogaard. »Nej, Huset skal rives ned«, svarede Lindberg. »Lad os saa gaa ind og faa en Punch først«, sagde Brogaard.

Da Lindberg, efter at adskillige Puncher var nydt, vilde til at fortsætte Arbejdet, spurgte Brogaard: »Hvad saa med Vejen?« »Den gaar udenom«, svarede Lindberg, og derfor har Vejen den Dag i Dag en lille Krumning paa dette Sted.

Til almindeligt Vedligehold af Vejene har Kommunen fra 1880 til 1900 brugt aarlig 850 Kr. I 1929 var Vejudgifterne 11,600 Kr., deraf til almindeligt Vedligehold 7400 Kr.

Postombæringen gennem Tiderne.

Postvæsenet er af forholdsvis ny Dato ude paa Landet. Men der var heller ikke megen Brug for en saadan Indretning. Bønderne skrev faa Breve, som Gennemsnit næppe 1 pr. Hjem aarlig, og der læstes næsten ingen Aviser.

Og det var dyrt at faa Breve besørget til Bestemmelsesstedet; der maatte lejes et særligt Bud dertil. Mellem Købstæderne var der derimod regelmæssig Postforbindelse pr. Vogn. Saa fandt man en praktisk Maade at ydnytte Byernes Postvæsen paa. En Mand i Jernved faar f. Eks. Brev fra en Broder, der bor i Nærheden af Kolding. Denne indleverer eller lader indlevere paa Posthuset i Kolding et Brev med Adresse N. N. i Jernved at indlægge hos Gæstgiver Weis i Ribe.

Naar saa N. N. fjorten Dage eller en Maaned efter kommer til Ribe, giver Madam Weis ham Brevet. Paa den Maade kunde Breve blive ubestemmelig gamle, før de naaede Vejsende. Stod der tillige »Haster« paa Brevet, lejede Gæstgiveren et Bud ud til Adressaten.

Efter Trearskrigen og med de Rettigheder og Pligter, som Grundloven af 5. Juni 1849 gav, blev der efterhaanden mere Brug for en hurtigere Brevforbindelse, og dermed begynder den egentlige Postbesørgelse for Jernved Sogn.

Paa Foranledning af Sogneforstanderskabet begyndte Husmand Jens Damgaard, Jernvedlund, i 1853 hver Lørdag at gaa til Ribe med Postsager, som han afleverede paa Posthuset, hvorefter han gik rundt i de Værtshuse, der brugtes af Sognets Folk, dog i Reglen kun hos Anders Weis og Kr. Sørensen, for at tage med hjem de Breve, som fandtes. Sogneforstanderskabet havde akkorderet med ham om en aarlig Løn for deres Budtjeneste paa 2 Rdl., der dog gradvis steg indtil 8 Rdl. aarlig umiddelbart før Banens Aabning.

For at modtage eller bringe et Brev til private tog han 2 Skilling. Fredag Aften efter endt Arbejde enten ved sin egen Lod eller som Daglejer afhentede han Forstanderskabets Postsager og aflevere samme Steds de ny Søndag Morgen.

1856 begyndte Jens Damgaard at bruge Trillebøren ved Turen til Ribe. Det havde nemlig udviklet sig til, at han havde mange Bud med til Ribe, og saa kneb det med at bære det hele, hvorfor Trillebøren blev en god Hjælp, velsmurt og med Dækkengjord fra Handlerne op over Skuldrene gik det sindigt, men sikkert, naar da Førret var nogenlunde.

Han holdt saa for ved en Gaard i hver By. Det var særlig Smør, han havde med til Ribe. Det bedste solgtes til Købmændene, det daarligere til Bagerne.

Hjemad var det Kolonial- og andre Fødevarer, at Børen blev tillæstet med og tit mere, end han kunde drage.

Det var intet Særsyn at se en Post komme skubbende med sin Bør. Endog meget længere Ture blev tilbagelagt paa en Dag. Peter Kjær, der i 1871 købte Matr.-Nr. 8 i Jernvedlund, havde i

flere Aar forud hver Ugedag trillet fra Vejrup til Ribe og hjem samme Dag med Børen fuldt ladet.

Ogsaa Aviser, nærmest »Ribe Stiftstidende«, kendte man i Sognet. I flere Aar holdtes der 3, en i Gredsted, en i Jernved-Jernvedlund og en i Plougstrup; de var rigtignok, for at spare paa Skillingen, først læste i Værtshuse i Ribe.

Jens Damgaard hvilede længe Søndag Morgen ovenpaa Turen, og det kunde han sikkert trænge til. En Søndag Formiddag i 1867 hørte Børnene, at han laa og var i daarligt Humør. Pludselig udbrød han: »Det er dog for galt, nu kan Sognet ikke nøjes med 3 Aviser, nu vil Jernved og Jernvedlund have hver en.«

Konvolutter brugtes ikke. Brevene blev foldet sammen og lukket med Laksejl.

Ved Bramminge—Ribe-Banens Aabning 1. Maj 1875 kommer Postbefordringen ind i en anden Gænge, idet Postsagerne til Sognet udleveres fra Gredsted Station. Omtrent samtidig bliver Jens Damgaard af Postvæsenet antaget som daglig Landpost for hele Gredsted Stations Distrikt. En Postkasse ophængtes i hver By, og denne skulde Posten tømme daglig. De ankomne Sager derimod afleveredes hos Beboerne i Huset, hvor Postkassen var anbragt. Byens Folk maatte saa forhøre der, om der var Postsager til dem.

Fra 1879 til 84 lejede Gredsted i Følge Byens Grandeprotokol Jordemodermand Chr. Pultz til at ombære Breve og Aviser til Adressaterne, Landposten gav saa hver Morgen paa Udturen Pultz Sagerne for Byen, og om Eftermiddagen afleveredes det ny indkomne til Posten.

Som Brevombærer og Stodderkonge betaltes der Pultz aarligt af Byens Kasse 20—25 Kr.

Stodderkongen skulde transportere de mange bellende Haandværkssvende, der kom med Landevejen, ud af Sognet.

1885—86 faar han 2 Øre pr. Brev af Modtagerne, for Aviser efter Overenskomst og aarlig af Byens Kasse 5 Kr.

De andre 3 Byer havde ikke noget tilsvarende, men hentede selv Postsagerne paa Samlingspladsen i Byen.

1. Maj 1889 begyndte den nuværende Ordning med Ombæring til hver enkelt Adressat.

Blandt Landposterne, der har været Sognets daglige Budbringere i mange Aar, kan nævnes Niels Pedersen, Anders Damgaard og Lars Jensen.

Færdslen over Kongeaaen.

Vejforbindelsen mellem Jernved og Hjortlund Sogne har fra ældgammel Tid været næsten uden Betydning, skønt de to Sogne ligger med Bredsidens til hinanden. Grunden er vel nok den, at Kongeaaen og Engene paa begge Sider gør et Vejanlæg kostbart i Forhold til den forventede Nytte.

Ad den gamle Hovedlandevej ved Gredstedbro har der altid kunnet faas Forbindelse mellem de to Sogne, men det vides ikke, at det nogensinde har haft praktisk Betydning for Samkvæmmet. Ja, selv Gæstevenskab, som ellers dyrkes stærkt paa Egnen, har været sparsomt mellem Sognene.

Da Laust Hagen i Plougstrup byggede Møllen 1870, gjaldt det for ham at faa Søgning til den ny Mølle, og derfor vovede han at give sig i Lag med

at anlægge en Vej til Kongeaaen, slaa en Bro over denne og fortsætte Vejen op til Stens. Senere forlængedes Vejen op til Kalslund Landevej, hvorved det blev nærmeste Vej for Plougstrupperne til Ribe.

Det var en stor Opgave for en privat Mand at gaa i Gang med, men han fik den gennemført. Alene Opfyldningen af Vejen over den lave Engstrækning, navnlig paa nordre Side, har taget flere Tusinde Læs Sand, Brobyggerarbejdet slugte mange Penge og Køb af Grunden tog ogsaa Kontanter eller Ydelser paa anden Maade.

Hans Mening var selvfølgelig, at det skulde være et rentabelt Aktiv. Da Vejen var farbar, gav han alle Lov til at benytte den imod at betale en Afgift. Hvor den ny Vej mod Nord stødte mod Plougstrupvejen, byggede han et Bomhus, hvor Afgiften opkrævedes. 4 Øre for gaaende og 16 Øre for et Køretøj var laveste og højeste Takst. Bomhuset med Opkrævningsret og en lille Jordlod lejede han ud mod en ret god Betaling. De fleste, der brugte Broen noget videre, havde dog Akkord.

For at faa tilstrækkelig Søgning til Møllen lod han en Vogn køre rundt. 2 Dage om Ugen til Tobøl, 2 til Jernved-Jernvedlund og 2 til Hjortlund-Stens. I Jernved og Jernvedlund konkurreredes med Møllevoغن fra Jedsted Mølle.

Men efterhaanden blev Plougstrup Bro saa skrøbelig, at den tunge Møllevoغن fuldtlæstet ikke kunde passere den, og en Dag i 1907 meddelte Møllekusken ved Turen i Stens, at nu kan han ikke mere, men Mølleren vilde gerne fremdeles have Søgningen. »Og Broen?« blev der spurgt. »Vi garanterer«, svarede Kusken. »Hvori bestaar Garantien?« »Vi tilbagebetaler Bompengene, om I plumper i.«

Plougstrup By var nu vænnet saadan til at bruge Vejen, at den ikke kunde undvære den, og det giver en hjemlig Poet Anledning til følgende Hjertesuk:

Jeg usle, usle, usle Vej,
jeg er saa fuld af Huller.
Mange kører rundt paa mig
i sære Kruseduller.
Og Broen over Kongeaan,
den er nu ved at blive saa'en,
at ingen mer den tør passere,
som Livet ej vil risikere.

Da Ejeren af Møllegaarden ikke vilde istandsætte Broen, fordi det oversteg det økonomisk forsvarlige for en Privatmand, indsendte Byen Klage over Vej og Bro og begærede Vejen optaget som offentlig Vej. I den Anledning afholdtes der Aastedsmøde i 1908 af Amtsraadet mellem Jernved og Hjortlund Sogneraad, men Hjortlund vilde ikke optage Stensvejen og ikke deltage i Omkostningerne ved Broens Reparation og senere Vedligehold; det højeste, de kunde drive det til, bemærkede Ordføreren, var at betale Part i et Par Træskostøvler til at vade over i.

Efter dette endte Sagen med, at Plougstrup ved frivillige Bidrag indsamlede en større Sum, og Sogneraadet tilskød 500 Kr. til Broens Reparation. Dermed ophørte Betalingen af Bompeng.

Under Verdenskrigen blev Plougstrup Bro i Lighed med Gredstedbro af Militæret anset for en Færdselsaare sydfra og holdt under Bevogtning Nat og Dag med Hovedkvarter hos Peder Clausen.

Ogsaa mellem Jernved eller Jernvedlund og Hjortlund har der flere Gange været Vejplaner fremme, men dog hver Gang uden at være naaet synderlig vidt frem.

I 1907 var det med Brug af Jernved Engevej og Broen over Aaen ved Søndermark i Anledning af paatænkt Mælkeleverance fra Hjortlund til Jernved Mejeri. Sagen naaede kun Overvejelsernes Stadium.

Næste Gang var det Jernved Menighedsraad, der foreslog geistlig Sammenlægning af Jernved og Hjortlund og den dermed nødvendige Vejforbindelse. Denne Gang over Jernvedlund vestlige Engevej til Hjortlund, men hele Sagen vakte saa afgjort Modstand Sognet over, at Planen skrinlagdes.

Den mest brugte Forbindelse mellem Sognet og Hjortlund har fra ældgammel Tid været Stien over Jernvedlund-Ankjær med privat Færgesfart over Aaen. Det var nu ikke altid let at raabe Færgemanden op, naar Folk stod nord for Aaen og ønskede at komme over. Fra Nord benyttedes Engvejen indtil Ankjær, men de tre Engejere holdt ikke af Færdslen over deres Lodder, og navnlig den sydligste, Hans Greve, følte sig brøsthølden over, at Færgemanden lagde til, hvor det passede ham, og den dermed af Publikum følgende Nedtrampning af Græsset, foranlediger ham til at forbyde Færgemanden at lægge til ved hans Eng, og da dette ikke frugtede, meldtes Sagen til Politiet.

Sagen endte med et Forlig 26. Marts 1847, hvor Færgemanden forpligtede sig til at betale Hans Greve en mindre aarlig Afgift.

Dette maa ikke være blevet overholdt, thi i 1858 dømtes Færgemanden til at betale 5 Rdl. i Mulkt til Amtets Fattigkasse for ulovlig Færgesfart.

Efter nogle Aars Forløb gaar det igen i den gamle Skure, men saa tog Engejerne fat paa en anden Maade. Søndag den 26. April 1863 lod de ved Kirkestævne forkynde Forbud mod Færdslen.

Dermed blev Spørgsmaalet aktuelt, navnlig for Jernvedlund og Jernved. Enkelte var ivrige for at beholde Stien, Størsteparten ligeglade og enkelte af økonomiske Grunde Modstandere af at faa en offentlig Sti.

Førstnævnte enkelte indgav derefter et Andragende til Amtet om, at Stien maatte forblive paa Regulativet som offentlig Gangsti — Sognforstanderskabet havde slettet den. Amtsraadet billigede dette og gav 27. Maj 1863 Forstanderskabet Paa-læg om at genoptage Stien.

Men saa tog Beboerne fat. I en Adresse til Amtsraadet, underskreven af langt over Halvdelen af Sognets bosiddende Mænd, hedder det bl. a.:

»Da denne Sag har almen Interessce for os alle, tillader undertegnede Beboere i Jernved Sogn at fremkomme med følgende Bemærkninger:

Da Stien hverken er Kirke- eller Skolesti — thi at et Par Beboere her i Sognet have løst Sognebaand og valgt Præsten i Hjortlund til Sjælesørger kan jo nok have bevæget Præsten og Degnen til at søge at faa Stien i god Stand, men maa naturligvis iøvrigt blive uden Indflydelse paa Spørgsmaalets Afgørelse — maa det altsaa alene være som Thingsti og som nærmeste og letteste Forbindelsesvej med Ribe Købstad, at den anses for at være almen vigtig. Men i denne Henseende maa vi bestemt paastaa er den af meget ringe Betydning, og at vi som Sognets Beboere maa vide bedst Besked med dens Vigtighed.

Men foruden dette skulle vi endnu meddele en Oplysning, der maa erkendes at være af afgørende Natur. Der er nemlig for Tiden hverken noget Vadested, nogen Spang eller nogen lovlig Færgen eller Overfart over Kongeaaen, der hvor Stien

løber mod denne. Det kan ikke betvivles, at Ejeren af Engen, eventuelt ved Rettens Hjælp, kan forbyde al Overfart med Baad, ligesom Færgemanden kan nægte at fæрге hvem som helst over og i det hele tage den Betaling, han lyster.

Endelig skal tilføjes, at da Stien fører ned over og gennemskærer Jernvedlund Byes bedste Enge, og for altid at være farbar vil udkræve ikke lidt Arbejde, vilde dens Istandsættelse og Vederlaget til Ejerne af de overskaarne Enge medføre ret store Omkostninger for Sognet, hvilket er en medvirkende Grund til, at vi saa yderst nødigt vil have denne efter vort Skøn aldeles overflødige Sti, der kun har Interesse for saa faa af Sognets Beboere, optaget som offentlig Sti til Istandsættelse og Vedligehold, tilmed da de store Udgifter og Byrder i Anledning af Krigen allerede er saa trykkende for Sognet.

Jernved, den 9. Juli 1861.

(Underskrifterne).

Der blev intet gjort ved Stien, og det hele sled hen, indtil der i 1876 ved frivillige Bidrag indkom saa meget, at der kunde bygges en Spang over Aaen. Denne var dog opført af for spinkelt Materiale, saa Isen og Vejrliget i Løbet af en Snes Aar gjorde den omtrent ufarbar, hvorpaa fulgte en Hovedreparation.

— — —

Endelig kan nævnes den Færdsel over Kongeaaen, som mest foregik om Natten og helst i mørke Nætter. Som Grænseaa mellem Nørre- og Sønderjylland var den i Aarhundreder Toldskel, og i lige saa lang Tid har Smugleriet fundet Sted over den. Smugleriet og alt det spændende, som fulgte i dets Kølvand, har vel nok gennem mange Menneske-

aldre været Sognets interessanteste Samtaleemne og for adskilliges Vedkommende en god Biindtægt. Smugleriet blev nemlig ikke betragtet som Tyveri, men som en hæderlig Levevej, navnlig naar de ikke blev paagrebet.

Saa sent som i 1840'erne vides det, at der fandtes en Smuglercentral, om end i mindre Stil, med tilhørende Smugkro i Gredsted. De to Kontrollørsteder, i Gredstedbro og paa Matr.-Nr. 16 i Jernvedlund, kunde ikke hindre en saadan Færdsel over Kongeaaen, især da omtrent hele Befolkningen var imod dem.

Fra 1864 var Kongeaaen ikke Grænseskel i Jernved Sogn, men den inderlige Forbindelse, der var mellem Sønderjylland og Sognet, førte med sig, at mange maatte passere Kongeaaen. Med sorgfulde Hjerter drog de udviste herop for at grunde sig et nyt Hjem eller et foreløbigt Opholdssted, og med bankende Hjerter forsøgte de, lit i Mulm og Mørke, at snige sig tilbage over Grænsen for at aflægge et Besøg i Hjemmet dernede. Denne Art Indvandring til Sognet var især stor indtil omkring 1880'erne og aftog derefter gradvis.

Under Verdenskrigen var Færdslen herop stor. Flere Tusinde Sønderjyder kunde ikke overvinde sig selv til at vove Livet for Interesser, der gik stik imod deres Hjertesag, og listede sig derfor over Grænsen. Men ogsaa krigstrætte Tyskere i stort Tal bad om Gæstfrihed paa Gennemrejse. Og endelig de Hundreder af Krigsfanger af alle Nationaliteter, der naaede herop, udsultede og som med bedende Øjne bad om Mad og Hvile efter de ustandne Lidelser.

Og til sidst den Færdsel, som fyldte hver født Sønderjyde med Jubel. *Den 10. Febr. 1920*, da der

rejste 112 her fra Sognet ned til deres Fødesogne for at stemme dem hjem til Danmark.

Det var derfor naturligt, at Sognet erhvervede sig en af Grænsestenene, der udviste Grænsen, hvor ikke Kongeaen var Grænseskel. Stenen staar ved Forsamlingshuset og peger med sit K. P. mod Syd og K. D. mod Nord og minder derved Sognet om den Nationalitetskamp, der har staaet heroppe og endnu er standende længere nede mod Syd.

Ensomt gaar du dine Veje
gennem lysegrønne Enge,
snorklet er din Gang som Skovens vilde Stier.
Blidt du nynner dine Sange
i de gamle Grænse-Egne
-- nynner For- og Nu- og Fremtids-Melodier.
(Af et Digt om Kongeaen).

Landbrugsforeningerne.

Den ældste Landbrugsorganisation, Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, bestod overvejende af Landets store Jordejere og havde som saadan ingen Tilknytning til Jernved. Det er først, efter at Ribe Omegns Landboforening tog fat i 1863, at der ogsaa herfra vistes Interesse for Landbo-spørgsmaal gennem Tilslutning til denne Forening.

Dette med et aarligt Dyrskue var næsten den eneste Opgave, en saadan Landboforening optog. Det var først omkring 1895, efter at den økonomiske Nødstilstand blandt denne Egns Landbrugere var ved at blive af alvorligste Art, at alle Kræfter næsten som i et Ryk sattes ind paa bedre Udnyttelse af Jord og Dyr.

Efter den Tid har Landboforeningerne i Bramminge og Ribe og fra 1907 Jernved Husmandsforening udført et fortrinligt agitatorisk Oplysnings- og vejledende Arbejde, som har sin gode Andel i det Stade, Sognets Landbrug nu staar paa.

Enkelte Husmænds Rejser til fremmelige Brug i andre Egne var vel Begyudelsen. 1898 tilkendtes 6 Husmænd i Sognet Præmier for ypperlig Dyrkning af Husmandslodder og 3 Tilskud til Bygning af Ajlekummer eller andre mindre Grundforbedringer. I det følgende Tiaar var det de to ovennævnte Landboforeninger, der uddelte Statens Bidrag dertil, foruden at de selv tilskød et ikke lille Beløb.

1904 afholdtes det første 3 Dages Landbrugskursus i Jernved Forsamlingshus med Statskonsulenterne A. Appel og K. Hansen som Talere. 1908 fortsattes samme Sted med et 14 Dages Kursus, hvor Landboforeningernes Konsulenter Aften efter Aften samlede fuldt Hus, og hvor Spørgsmaal og Svar krydsedes til langt efter Fyraften.

1905 gæstedes Sognet første Gang af de jyske Landboforeningers rejsende Husmænd, der besaa Anders Damgaards og Martin Pedersens udprægede 1ste Præmiebrug og havde Standkvarter hos Hans Duborg. I de følgende Aar gæstede mange fremmede Sognet med en lignende Gruppering som ovenfor nævnt. Blandt andet Landbohøjskolens aarlige Afgangstrejse i 1911 for de unge Landbrugskandidater og ledet af Professorerne, og 20 norske Landmænd i 1919.

Naar f. Eks. Landboforeningerne og Omegnens Husmandsforeninger til en Eftermiddags Marktur gennem Sognet i 1926 kunde samle op imod to Hundrede Deltagere, vidner det tydeligt om, at der kan læres af at se hinandens Maade at drive Landbrug paa.

Bramminge Landboforening havde i 1902 og 03 en 2-aarig Konkurrence for hele Markbrug med 12 Deltagere, blandt hvilke Kristian O. Kristensen blev Nr. 1 og Hans Duborg Nr. 3. Senere har Jernved Husmandsforening optaget en lignende 1-aarig Konkurrence, hvor følgende har opnaaet højeste Anerkendelse: N. P. Juhl, Jørgen Lauridsen, Andreas Schack, Margrethe Lauridsen, Mikkell Mikkelsen, Mads Schmidt og Antoni Andreasen. Det mest besøgte Gaardbrug er for Tiden Olav Øllgaards,

For Bramminge Landboforening var Hans Duborg fra 1903 mangeaarig Formand, og i de seneste Aar har Olav Øllgaard været Næstformand i Ribe Landboforening. Jernved Husmandsforenings første Formand i 1907 var Frands Frandsen; han afløstes i 1911 af Mads Sørensen. Senere har fungeret: Peder Jepsen, Jokum Regel, Jeppe Johansen, Kristian Nielsen, Hans H. Aalling, Kristian Juhl og Jens Holm.

Engvandingen ved Kongeaaen.

I Amtsbeskrivelsen fra 1830 siges om dette Emne, at »overalt, hvor det er gørligt, søger man at lade Engene nyde godt af Vandpaaledning. Man gaar derved tilværks paa to Maader.

Om Foraaret opstemmes Aaerne eller Bækkene ved Stigborde eller Jorddæmninger, og Vandet tvinges til at gaa over sine Bredder. Engene bliver derved aldeles overskyllede, men Vandet er derfor i Almindelighed dog ikke stillestaaende, da Strømmen holder det i en stedseværende Bevægelse. Naar

Høet er indbjerget, sætter man atter Engene under Vand i nogle Dage for at forbedre Eftergræsset. Om Efteraaret og Vinteren er det ikke Brug at vande og behøves for det meste ikke heller, da Engene gerne en Tid lang af sig selv staar under Vand.

Mere yndet og afbenyttet er den anden Fremgangsmaade, nemlig at lade Vandet risle eller flyde over Engene. Dette bevirker ikke alene en større Frugtbarhed, men giver ogsaa bedre Hø.

Saa snart Frosten om Foraaret er af Jorden, begynder man at overrisle sine Enge. Dog er flere af den Mening, at man bør vente, til der kommer Varme i Luften, thi paafølger Kulde, giver Engene for megen Ukrudt. Saaledes kan f. Eks. det saakaldte Engras i den Grad overtrække Engene, at der bliver næsten intet Græs.

Blandt Engene fandtes en Mose sønden for Jernved med meget Myrejern.

Allerede 1835 var man færdig til en samlet Overrislingsplan for Jernvedlund, Jernved og Gredsted. I Forordet til Overenskomsten siges:

»Da Erfaringen har lært, hvor meget Afgrøden paa Engene forøges og forbedres, naar man paa visse Tider af Aaret kan stemme Vandet over dem, har vi for at benytte Kongeaens Vand til vore Enges Forbedring med hinanden oprettet følgende Forening:

1) Til vor Hensigts Fremme er en Sluse nødvendig, hvilken bliver at opføre paa et dertil udset passende Sted, nemlig ved den Eng, Degnen for Tiden har i Fæste østlig i Jernvedlund Enge. Omkostningerne til Træ, Jern og Arbejdsløn udredes efter en fastsat Ligning.

2) Af hver By udvælges for 5 Aar 2 Tilsyns-

mænd. Tilsynsmændene er det første Aar: Kristen Møller og Mads Kristensen, Gredsted, Peter Thomsen og Morten Jørgensen, Jernved, Hans Olsen og Hans Jørgensen, Jernvedlund. Denne Bestyrelse tiltrædes af Pastor Friis som Formand og efter ham bestandig Sognepræsten i Jernved Menighed.

3) Kanalen, gennem hvilken Vandet ledes til vore Enge, bliver at grave paa de Steder, med den Dybde og Bredde, som af Opsynsmændene angives, og er enhver pligtig at kaste og vedligeholde Kanalen, hvor hans Ejendom grænser til den sydlige Side. Men da det befindes, at Kanalen vil gaa gennem nogle Ejeres Marker uden at være deres Jorder til Nytte, er der for saadanne Steder gjort afvigende Bestemmelser.

4) Den almindelige Tid for Engenes Vanding bliver fra Midten af April til Midten af Juni «

Men saa let gik det nu ikke med at faa Anlægget udført. Flere af Lodsejerne i Jernvedlund og Jernved, men navnlig Ejeren af Jedsted Mølle, stillede visse Krav for at tillade Aaens Opstemning, hvorfor Landvæsenskommissionen tilkaldtes. Ved et Møde i Jernved Præstegaard den 16. November 1836 vedtog Kommissionen følgende:

»Forinden en Nivillationsforretning af Rekvirenterne er tilendebragt, og forinden de af Jedsted Mølle fremsatte Belingelser, paa hvilke han antager, at den forehavende Opstemning af Kongeaaen til de til Jernved, Jernvedlund og Gredsted Byer førende Enges Vanding kan være uhinderlig for Møllens Gang, ere bestemte, ser Landvæsenskommissionen sig ikke i Stand til at paakende de i Anledning af denne Opstemning paastaaede Spørgsmaal«.

Dermed skrinlægges Kanalprojektet i en Menneskealder, men Interessen for Vanding blev atter

aktuel, og snart anlagdes der Vandhjul igennem hele Kongeaaen, hvor der da var nogenlunde med Eng. Disse Vandhjul holdtes i Gang af selve Vandets Drift mod Vesterhavet og løftede ved denne Bevægelse en vis Part af Vandet op i den Højde, der var nødvendig for at kunne overrisle de omkringliggende Enge. Men da Engene i Reglen er noget lavere ved Aaen end op mod Land, maatte Føderenden fra Aaen og hen til den højeste Del af Engen være temmelig høj, hvorved Vandspild og aarligt Vedligehold ikke kunde undgaas, og Resultatet blev gerne, at kun den Eng, der laa nærmest Aaen, blev nogenlunde vandet, og endelig var Vandhjulet i sig selv ikke billigt at holde vedlige.

Da saa Hedeselskabet begynder at faa Ørenlyd og Autoritet hos de jydsk Landbrugere, blev der i 1873 af Lodsejerne paa begge Sider af Kongeaaen overvejende Enighed om at anmode Hedeselskabet om dets Bistand til et fælles Kanal anlæg for Aadalen fra Villebøl til Gredstedbro.

Dermed tager Hedeselskabet fat. Den tekniske Side og Forarbejderne lededes af Ingeniør Brøndsted, en myndig Mand, som tiltvang sig Respekt, og det kunde i visse Tilfælde gøres nødigt, da der var et Utal af Vanskeligheder, større og mindre, at overvinde. Men han kunde dog ogsaa lave fejl Beregning. Gredsted Kanals vestlige Del var gravet noget sydligere, end den nu gaar. Da Vandingen var begyndt, viste det sig, at Kanalens Fald paa det Stykke var for stort, saa der ikke blev ligelig Vandføring gennem alle Afløbsrender. Søren Iversen skrev derfor til Hedeselskabet paa sin ligefremme Maade: »At Anlægget er skidt, det duer ikke!« Faa Dage efter fik Bestyrelsen for Kanalen Bud om straks at møde i Gredstedbro, da Brønd-

sted var der og vilde tale med dem. Han var vred og spurgte om, hvem der havde skrevet det uforkammede Brev. »Det har a«, sagde Søren, »og hvad der ikke duer, kalder a skidt«. Ved nøje Eftersyn paa selve Stedet maatte det indrømmes, at Fejlen var der. Derved blev Kanalen rykket længere nordpaa, og det gav yderligere adskillige Tønder Land nyt Anlæg.

Uddrag af Landvæsenskommissionens Protokol:

»Paa Strækningen mellem Villebøl og Gredstedbro er Terrænforholdene gunstige for større Vandingsanlæg. Aaen har paa denne Del af sit Løb et Fald af omtrent 20 Fod og flyder igennem betydelige Engstrækninger, begrænsede af lavtliggende Agermarker og Græsland. Den fører tilstrækkeligt Vand til Overrisling af en stor Del af disse Arealer, thi ved Villebøl er dens Vandmængde ved lav Sommervandstand omtrent 65 Kubikfod i Sekundet, medens den om Efteraaret almindelig er 120 til 150 Kubikfod og hyppigt endnu større.

I Følge Planen vil der paa den omhandlede Strækning af Aadalen være at anlægge 4 Hovedkanaler med en samlet Længde af omtrent $3\frac{1}{2}$ Mil. Med et Vandingsareal af omtrent 1000 Tdr. Land og en samlet Vandføring af omtrent 180 Fod i Sekundet.

Kongeaalen agtes opstemmet paa 2 Steder, nemlig omtrent 1000 Alen Øst for Villebøl Bro og i Jernvedlund Enge, hvor Kanalen begynder paa Matr.-Nr. 9.

Villebøl—Jernved Kanal faar en samlet Længde af 12,070 Alen til Udmaalingstuden foran Gredsted Enge, en Vandføring af 65 Kubikfod, hvoraf regnes 10 Kubikfod til Svind. Resten deles i $46\frac{1}{2}$ Part Vand. Der vandes omtrent 350 Tdr. Land.

Jernvedlund—Gredsted Kanal har en Længde af 8040 Alen til Jernbanen, en Vandføring af 30 Kubikfod, deraf beregnet 5 til Svind. Resten deles i 20 Parter, som dog kan udvides til 24, om Lods-ejerne vest for Banen vil aftage 4 Parter«.

Det sidste blev ikke gennemført, nærmest paa Grund af en ret stor Bekostning ved at faa Kanalen ført under Banen. De resterende 4 Parter fordeltes i 1909, saaledes at alle Partsteder blev den Brøkdels større.

Stemmehøjden i Villebøl blev $2\frac{1}{4}$ Fod over almindelig Sommervandstand og i Jernvedlund $1\frac{1}{5}$ Fod.

»Stemmeværket ved Jernvedlund faar en Bredde af 30 Fod, ved Villebøl 32 Fod. Bundhjælken skal ligge mindst 1 Alen under Sommervandstand. Der skal lægges Dæmninger paa begge Sider af Aaen saa langt som Opstemningen virker. Dæmningens Højde skal være 6 Tommer over Stemmehøjde. Men denne Engstrækning kan derefter ikke blive afvandet, hvorfor der anlægges Afledningsgrøfter, der munder ud i Aaen bagved Stemmeværket. Ved denne Afvanding vil det være muligt ikke blot at bevare Engene uskadte, men endog at bringe dem under gunstigere Vilkaar, end de hidtil har haft. Disse Afledningsgrøfter vil yde Engene en langt fuldstændigere Afvanding, end disse hidindtil har haft, medens Aaens Vandstand vil forhindre, at Engene udtørres.

De to Kanaler ved Villebøl optager al den Vandmængde, som Aaen fører ved Stemmeværket. De Vandmasser, som Kanalerne ved Jernvedlund skulle optage, hidrører dels fra Tilløbene til Aaen paa Strækningen mellem de to Stemmeværker, hvoraf Tobøl og Plougstrup Bække er de betyde-

ligste, dels af Spildevandet fra Villebølkanalernes Vandingsarealer«.

Den første Bestyrelse for Villebøl—Jernved Vandingsanlæg bestod af Hans Henrik Hansen, Plougstrup (Formand), Anton Hjort, Tobøl, og Mads Jessen, Jernvedlund.

Stemmeværket ved Villebøl kostede 9000 Kr. og øvrige Fællesudgifter til Dæmninger, Erstatninger, Afledning og Broer m. m. 9600 Kr., altsaa ialt 18,600 Kr., eller 9300 Kr. til hvert Kanalselskab Syd og Nord for Aaen af Fællesudgifter.

Kanalernes Gravning, Jorderstatninger o. s. v. beløb sig dog til en meget højere Sum, saaledes at Interessenterne maatte udrede ialt lidt over 1000 Kr. pr. Part Vand i 4 Terminer, August og November 1875 og Marts og Maj 1876. Saafremt Betalingen ikke var erlagt til vedkommende Bestyrelsesmedlem inden 14 Dage efter Paakrav, tabte Interessenten Ret til sin Vandpart i Fremtiden, men alle betalte nogenlunde rettidig. Ved de senere aarlige Opkrævninger til Vedligehold er dette probate Middel dog mildnet til indtil vedkommende betaler.

Jernvedlund Kanalernes Fællesudgifter løb ialt op til 14,000 Kr. eller 7000 Kr. til hver Side. Jernvedlund—Gredsted Kanals Gravning, Jorderstatning m. m. ialt 13,400 Kr. Altsaa en Udgift paa 1020 Kr. til hver af de 20 Parter Vand.

Møller Fogh, Jedsted Mølle, tilkendtes 2000 Kr. som Erstatning for Møllens Tab. Tillige forpligtede Interessentskabet sig til at sætte Sluserne gradvis i Løbet af 8 Dage og hver Gang underrette Mølleejeren derom, samt ligeledes at trække Sluserne langsomt i Løbet af et Døgn.

Jernvedlund—Gredsted Kanals første Bestyrelse bestod af Søren Iversen, Herman Hermansen og

Mads Mikael Petersen. Sidstnævnte var Formand og fik tilkendt 104 Kr. i Løn for Tidsspilde.

Endelig skal noteres en Paragraf af Vedtægterne om, at ved Lovændringer har Interessenterne Stemmeret i Forhold til Parter Vand. I alle andre Afgørelser er der almindelig Stemmeret.

Kanal anlæget var af vidtrækkende økonomisk Betydning, og der er intet Foretagende siden, der har krævet saa store øjeblikkelige økonomiske Ud-læg her i Sognet, hverken Mejeri, Elektricitet eller Mergelbane. idet Afdragene nu strækkes ud over et længere Aaremaal.

Det var ikke blot selve Kanal anlæget, der kostede Arbejde og Penge, men ogsaa Anlæget af Engene, naar det skulde gøres godt, og navnlig naar der var en Del Agerjorder, der skulde omdannes til Eng. Paa Matr.-Nr. 9 Jernvedlund, hvor der var tegnet $1\frac{1}{2}$ Part Vand, altsaa en Udgift paa ca. 1500 Kr., kostede Anlæget af Engen en lignende Sum, og saa blev der endda i de følgende 10—20 Aar, naar Tid gaves, flyttet megen Jord fra de for høje Partier til lavere liggende Dele. Enkelte fik snart deres Overrislingsforhold i sin Orden, og andre har aldrig naaet det. Med Nutidens Arbejdstid og Priser vilde et saadant Haandarbejde med Trillebør, Skovl og Spade sandsynligvis have været urentabelt. Hvor der var Sandjord og god Fald, benyttedes Vandet til at skylle Sandet paa Plads.

Det vanskeligste Stykke Kanalbygning var ved Særmark, hvor Plougstrup Bæk skulde føres under Kanalen, og da Jordsmonnet her var lavt et længere Stykke, var det ikke blot Kanalvoldene, der skulde tilføres, men ogsaa selve Kanalbunden skulde fyldes op. Et Stykke Arbejde, som Ingeniøren ofrede særlig Omhu, fordi man frygtede, at Vandet

skulde sprænge Dæmningerne. Til dens Sikring blev opført to Stopsluser, en Vest og en Øst for det farlige Parti, for om Sprængningen skete da hurtigst muligt at kunne lukke for Vandet. I den første Tid, efter at Vandet var sat i Kanalen, gik der stadig Vagt der, men Dæmningerne holdt, hvorfor Vagten forsvandt og senere ogsaa de to Stopsluser. Men mange Aar senere, omkring Aar 1900, blev Tunnelen under Kanalen brøstfældig, og da lavede Vandet, inden der blev stoppet for det i Villebøl, en saadan Udhulning i Kanalbunden, at der maatte Hundreder af Læs Jord til at udbedre Skaden.

Ved selve Enganlægene i Plougstrup udførte Peder Pedersen og Hans Jensen et fleraarigt Arbejde, dels for Akkord og dels for Dagløn: 8 Mark = 2 Kr. 66 Øre pr. Dag paa egen Kost.

I Jernvedlund blev Mathias Henningsen Leder af Anlæget med Abraham Christensen som Makkør.

Jernvedlund—Gredsted Kanals Gravning paa toges af et Hold Gredstedmænd, Brødrene Poul og Hans Jørgen Madsen (Ulkjær), Jørgen Christensen og Hans Vind Pedersen. I Begyndelsen lejede de kyndig Hjælp, men senere fuldførte de Arbejdet alene og kom pænt fra det.

Poul Ulkjær ejede en Sandknold og et mindre Stykke alt for lav Eng i Brokjær. Ved at flytte adskillige Tusinde Læs Sand lykkedes det Poul i hans ledige Stunder i Løbet af 30 Aar at faa hele Jordstykket til Overrislingseng. Skulde Arbejdet have været betalt i Kroner og Øre, var Engen sikkert bleven dyr, men alligevel et udholdende Arbejde, som fortjener at nævnes.

Slusepasser var Jørgen Mortensen i en Meneskealder for en aarlig Løn fra 35 til 46 Kr.

Naar man nu med 50 Aars Erfaring spørger

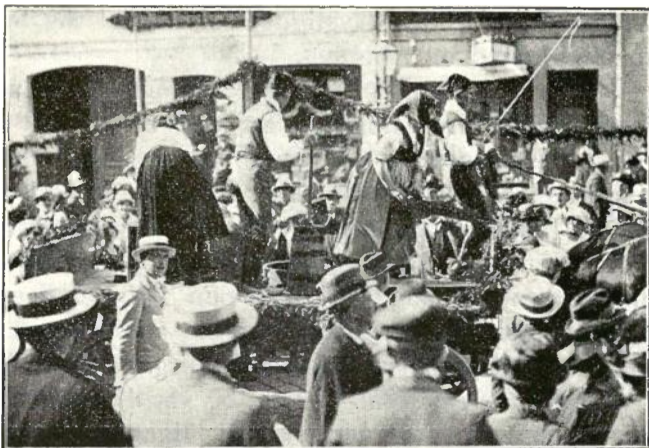
om Engvandingens Nytte, saa er Svaret dette: Det sandede Anlæg med tilstrækkeligt Vand, hvoraf dog ikke findes saa store Partier i Jernved Sogn som Syd for Aaen, har det forvandlet fra daarlig Agerjord til frugtbar Eng. Den sunde, naturlige Engbund har bevaret sine oprindelige værdifulde Afgrøder og vel endog forøget dem fra Strømhjulenes Tid. Morbunden har det derimod ikke gavnet saa meget. I de sidste Aartier er der dog navnlig for Moseengene opnaaet stærkt forøgede og forbedrede Afgrøder ved Tilskud af kunstige Gødninger. Og det er nu bleven almindeligt, at alle 3 Engsorter gødes med Fosfor og Kali, men ikke mindst derfor er en god Vanding nødvendig for at opnaa store Afgrøder. Paa Morengene er begyndt Afvanding, Pløjning, Mergling og Kultivering, og dette synes at give et godt Resultat.

Naar Jernved Sogn regnes blandt Vestjyllands gode Egne med godt betalte Landejendomme, har Engvandingen sin gode Andel deri.

Mejeribruget i Jernved.

Omkring Aar 1800 var Indtægten af Smørsalg ganske ubetydeligt, og det kunde ikke være anderledes, fordi Køernes Fodring eller rettere ikke Fodring skulde resultere i en Mælkemængde, der laa nærmere 1000 end 2000 Pd. aarlig, og man kan godt gaa ud fra, at der med de primitive Redskaber og Behandlingsmaade skulde mindst 40—50 Pd. Mælk til 1 Pd. Smør. Kvaliteten var saaledes, at Produktet fra almindelige Gaarde maatte afsættes til Bagerne og lignende Forretninger.

Kærning og Æltning af Smør.
Genfremstillet i Ribe 1921.

Vi havde Hekse i gamle Dage,
de var en gruelig Landeplage.
Man hev i Kærnen, den var forgjort,
selv kloge Koner hjalp ikke stort.

For Troldetøjet og Hekseriet
ved Dampmaskinen vi blev befriet.
Det taalte ikke den Hurlumhej,
men løb forskrækket af By sin Vej.

En lille Nisse dog blev tilbage,
for ham vi alle i Agt os tage.
Han pusler om ved Strippe og Spand,
men holder ej rigtig af Skruppe og Vand.

(Ved Gredsted Mejeris Jubilæum af J. K a a s.)

De store Gaarde derimod havde i Reglen deres Mejersker uddannet i de holstenske Mælkerier og havde der foruden Dygtighed erhvervet sig Sans for Renlighed og Afkøling.

Som Aarene gik, blev Fremstillingen af Smør i Jernved bedret noget, men der er ingen Tvivl om, at Krigen 1848—50 landbrugsmæssig set gav Sognet et Skub fremad, idet saa mange unge Karle havde Lejlighed til at studere holstensk Landbrug. I saa Henseende har Studehandelen ogsaa bidraget sit, idet enhver ung Karl med Ben i Næsen gjerne sørgede for mindst een Gang at være Driver til Husum, Itzeho eller endog Hamborg.

De tørre Aar 1858—59 og 60 var drøje at komme igennem. Allerede i Juni Maaned afsvedes Græsset, og da Kornavlen laa nede ved Misvækst og der ingen Roer dyrkedes, maatte Besætningerne indskrænkes og endda paa Sultekost det halve af Vinteren. Sent kom Dyrene ind, og allerede i Marts blev de jaget ud paa Lyngheden i nogenlunde Vejr. Det kunde ikke give Mælk.

Omkring ved den Tid begynder Handelsmændene at opkøbe Smørret rundt paa Gaardene. Saaledes solgte flere Bønder i Jernvedlund omkring 1865 i nogle Aar deres Smørproduktion til P. Bertelsen, Hjortlund. Smørret blev leveret en Gang om Ugen. De mindre og nogenlunde ensartede Partier blev saa æltet sammen, før det videresolgtes til en Grosserer. I Aarene derefter begynder Købmændene at udlevere Bøtter til Gaardene, som igen afleverede disse fyldte en Gang om Ugen. Bøtterne kunde indeholde fra 10 Pd. og opefter, saa Størrelsen kunde bestilles efter Behovet. Bøttesmørret solgtes til Hamborg.

Denne Form for Afsætning havde den Fordel,

at hver Mands Produktion kom frem til Salgsstedet, hvor det betaltes med Kvalitetspris. 1878 stod J. Pedersens Enke i Jernved med højest betalte Pris. Fra Aarene deromkring stammer mange Vandanlæg i Kældrene til Afkøling af Mælken.

Det største Smørsalg skete paa Forsommeren, fordi Køernes Ernæring da var bedst, ligesom der lagdes Flid paa at faa Foraarskælvere. Men Sæsonlevering trykker altid Prisen, og Aarets Gennemsnitspris sænkedes derigennem.

Baade da og senere i Privat- og Andelsmejeriernes første Tid forsøgte en Oplagring af Smørret til bedre Tider. Hengemningen gik dog ikke af uden Følger, og det yderste Lag rundt i Dritlerne mugnede. For at faa dette Lag fjernet blev Smørret strippet, det vil sige, at Gjordene blev slaet af Drillen, hvorefter Staverne fjernedes, og det skimlede Smør skrables af, og Staverne igen ført tilbage paa Plads. Den mugne Smag kunde dog sikkert ikke tages bort, selv om det ikke var saa slemt som med hengemte Æg, hvor en engelsk Husmoder ønskede sin værste Fjende et dansk Æg om Dagen.

I 1881 købte *Anders Nielsen* en Gaard i Gredsted og forsøgte derefter at samle Mælk til et Fællesmejeri. Det lykkedes, og den 5. Febr. s. A.

undertegnede 14 Mænd en 5-aarig Kontrakt om at levere

Anders Nielsen.

Aften- og Morgenmælken til Mejeriet. A. Nielsen er en af Mejeribrugets Pionerer. Efter et Vinterophold paa Landbrugsskolen og nogle Maaneders praktisk Uddannelse paa Skolens Mejeri, mente han, at han var i Stand til selv at tage fat.

Det, der voldte nogen Vanskelighed, var Leveringen, men da man ingen Erfaringer havde paa det Omraade, foreslog Søren Iversen, at indtil videre var det bedst, at hver leverede sin Mælk. Det var en stor Ulempe ved Transportmaaden, at de ikke kom alle til en nogenlunde ens Tid, hvorved Dampmaskinen maatte køre i alt for lang Tid. I Reglen kom Mændene selv trillende med Mælken, og saa var der god Lejlighed til en Hold Snak, tilmed da Mejeristen var en gæstfri Vært.

Prisen paa Mælken fastsattes til 6 Øre under Grosserer-Societetets Topnotering for 28 Pd. Mælk, dog i Juni og Juli for 32 Pd. Al Skummet- og Kærnemælken beholdt Mejeriejereren. Vilde Leverandørerne have noget tilbage, maatte de betale det med den halve Pris af, hvad den nymalkede Mælk kostede.

Leverandørerne skulde tilstræbe at faa Størstparten af deres Køer til at kælve i Efteraaret.

Der maatte ikke fodres med Rug, Kartofler og kun $\frac{1}{2}$ Skp. Roer uden Top, og der skulde bruges 1 Pd. Kager daglig pr. Ko om Vinteren. Kageblandingen skulde bestaa af Raps-, Palme- og Solsikkekager. For Kontrollens Skyld leverede Mejeristen Kagerne. Flere Aar senere solgte en af Leverandørerne Ejendommen, og den ny Ejer fandt da alle Kagerne paa Loftet. For ham maa det have været et nødvendigt Onde at modtage dem, hvorimod Mejeriet ikke kunde kortrollere, om de blev brugt.

Interessenterne var gennemgaaende meget godt

tilfredse med Salget af Mælken til Mejeriet i Mod-sætning til den gamle Ordning med Hjemmekær-ning og Salg af Bøttesmør til Købmanden; det ny gav flere Penge.

Til Sikkerhed for Leverandørernes Tilgode-havende (14 Dage) stillede Nielsen Centrifugen, Værdi 1100 Kr., Kærne 250 Kr., Æltningsmaskine 120 Kr., samt alle de øvrige Mejerigenstande med Undtagelse af Dampmaskinen.

Den 14. Juni 1881 begyndte Mejeriet med 518 Pd. Mælk og naaede det første Aar gennem-snitlig 1000 Pd. Til Tider var der under 500 Pd., saa selv om Akkorden var god, blev Driftsomkost-ningerne store ved et saa lille Kvantum Mælk.

Da Mejeriet var indrettet i en straatækket Lade med muret Skorsten et Stykke over Taget og forlænget med et Jernrør, gik det gall. I Forsom-meren 1885 brændte Bygningen. Mejeriet opbygge-des paa samme Plads i en noget mere tidssvarende Skikkelse, dog uden Ishus. Da Brønden tillige, trods 30 Alens Dybde, ikke kunde fremskaffe det nødvendige Afkølingsvand, kneb det tit om Som-meren og blev mange Aar senere en medvirkende Grund til Mejeriets Flytning.

Da Nielsen efter den første Kontrakt beholdt omtrent al Skummet- og Kærnemælken, maatte han paa forskellig Maade søge at udnytte den, dels ved et stort Svinehold, dels ved Ostelavning. Osten solg-tes til Omegnens Beboere for 11—16 Øre pr. Pd.

Smørprisen var meget svingende og kunde variere fra sidst paa Vinteren fra 140 til i Juni—Juli at gaa helt ned til 56 Øre pr. Pd.

Allerede et Par Aar senere ønskede Jernved og Jernvedlund ligeledes at komme med i Mejeriet, og Forhandlingerne derom førte til Ophævelsen af den

gamle Kontrakt med de 14 Gredstedbeboere, og en ny traadte i Kraft den 1. Maj 1884 for de tre nævnte Byers Vedkommende.

Mælken skulde nu leveres 2 Gange daglig i Juni og Juli. Resten af Aaret 1 Gang. Gredstedfolkene skulde som forrige Gang selv levere Mælken mod en aarlig Godtgørelse af 1 Krone pr. Ko. Mælkekusken blev lejet til at hente Mælken i Jernved og Jernvedlund for en aarlig Løn af 600 Kr. Han tog Skummetmælken med derop, naar han hentede Sødmælken.

De Gaarde og Huse, som ikke laa ved den vedtagne Rute, maatte selv uden Godtgørelse bringe Mælken dertil, og saaledes er det ordnet endnu.

Prisen var nu steget til 1 Øre over Topnotering for 28 Pd. Mælk, og den skummede Mælk skulde leveres tilbage med 80 pCt. til en Pris af 4 Øre pr. Kd. Det knob dog svært med Kalveopdrættet ved Overgangen fra den letskummede Hjemmemælk til den centrifugerede daggamle Skummetmælk, men det lærte Folk dog Tid efter anden.

Derimod indtraf der en Kalamitet af alvorligste Art, og som sammen med Landbrugets Nedgangsperiode bidrog til at sætte Landmændene i Knæ, saa ikke faa af dem gik fra Gaardene. Det var Kvægtuberkulosen, som gennem Skummet- og Kærnemælken spredtes ud over hele Mejeridistriktet. Mælken blev nemlig den Gang ikke kogt, og da der altid i et Mejeri kan findes enkelte Køer angrebne af Tuberkulose, var her Anledning til gennem Mælken at sprede Smitten til samtlige Besætninger. Det gik saa vidt, at adskillige maatte nedslaa indtil Halvdelen af deres Køer eller sælge dem til Skindpris. Sidst i Firserne kunde disse radmagre Skeletter sælges sydpaa til Priser mellem

35—50 Kr. Allerede dette betragtedes som en lille Vinding. Senere lærte Folk straks at sælge, naar et Kreatur blev mistænkeligt.

Loven om Kogning af Skummetmælken paa Mejerierne har gavnet det danske Landbrug for uhyre Summer, foruden det uvurderlige Gode at standse en af de store Smitteveje overfor Menneskene. Tuberkulosen er nu trængt betydeligt tilbage i Sognet.

Imidlertid var der overalt paa Egnen dannet Andelsmejerier, og da Forarbejderne til Kontrakten i 1894 skal gøres, er der absolut Stemning for at gaa over til Andelsmejeri. Dette modsatte Nielsen sig og faar en Del Støtte af Størsteparten af Gredstedboerne, hvorimod Jernved og Jernvedlund ikke vil bøje sig for den gamle Ordning og søger andre Veje. Puggaard og Puggaards Mark havde dog i flere Aar leveret Mælk til Bøel Andelsmejeri. Paa samme Tid skilte Gørdingleverandørerne sig ud fra Bøel, og nu blev begge disse Mejerier Friere til Jernvedlund og Jernved. Chancerne for Bøel var den kortere Transportvej og for Gørding Stationsbyens Mælkeudsalg. I Jernvedlund gik Bølgerne højt med Sammenkomster og livlig Diskussion. Enden blev, at omtrent hveranden Leverandør tog til hver sit Mejeri.

Det bagvendte ved, at Jernved skulde fragte Mælken helt til Gørding, naar der var et Mejeri i Nabohyen, gik dog hurtigt op for Folk, ligesom det næppe kunde have lønnet sig at drive et Mejeri for Gredsted alene.

Efter en Del Vanskeligheder gaar Nielsen ind paa at sælge Mejeriet og en Stump Have for 6000 Kr. Gaardspladsen var Mejeriet og Gaardens Ejer fælles om. Det var et lille, indeklemmt Mejeri, men

det var den eneste Udvej at løse Konflikten paa. Særlig virksomme ved disse Underhandlinger var Peder Mortensen, Nis Andersen, Søren Iversen, Anton Broe og Martin Hansen.

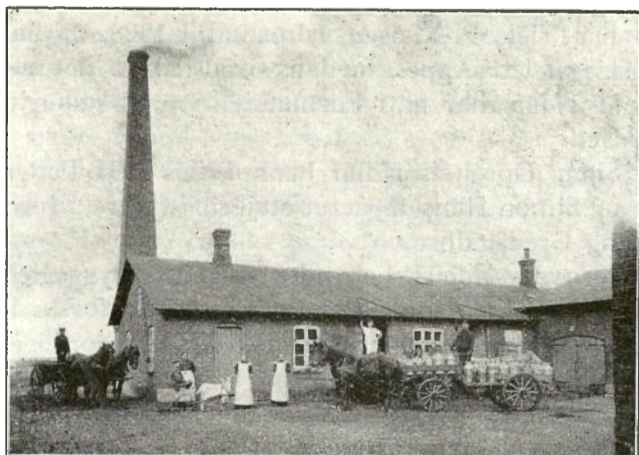
Anders Nielsen valgtes til Mejeriets første Formand og afløstes af Anton Broe. 1906 valgtes Hans Duborg til Formand og var det indtil Mejeriets Ophør 1. Maj 1909.

Allerede ved Generalforsamlingen i 1907 rejstes Spørgsmaalet om, hvad der skulde gøres, naar Kontrakten udløb, idet Flertallet var klar over, at Mejeriet der laa indknebet og ikke var tidssvarende. Endvidere var det hver Sommer galt med Afkølingen af Fløde og Smør, idet der ikke var Plads til et Ishus.

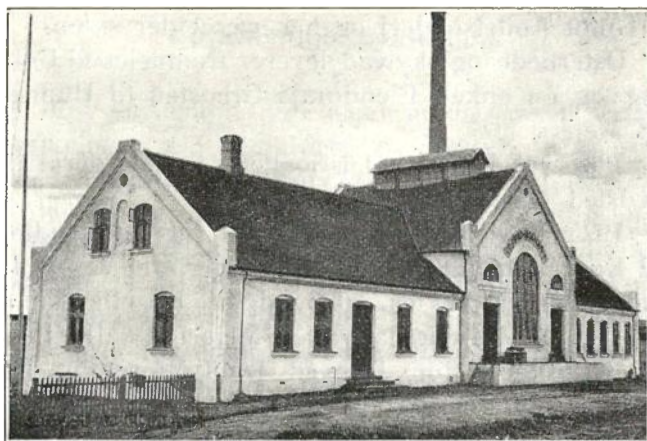
Mere brændende blev Spørgsmaalet ved Foraarsgeneralforsamlingen i 1908. Et Mindretal med Jens Bøgesvang, Hans Frandsen og Anton Andersen som Ordførere holdt fast ved den hidtidige Ordning, medens Hans Bech og Nis Andersen holdt paa et Mejeri i Jernved som Midtpunkt for de tre vestlige Byer. Et nedsat Udvalg fik til Opgave at undersøge Muligheden for Samarbejde mellem de tre Byer eller ogsaa sammen med Hjortlund at oprette et Mejeri i Gredstedbro. Baade i Jernvedlund og Hjortlund var man villige. Det var en Sag, der satte Sindene i Bevægelse, og Resultatet blev, at der kom baade et Andelsmejeri i Gredstedbro og et i Jernved, men Gredsted By splittedes som Jernvedlund i sin Tid, nu blev den samlet.

Det varede dog af andre Grunde 3 Aar, før Mejeriet i Gredstedbro kunde bygges. I den Tid leverede Gredstedleverandørerne Mælken til Kongaadal Mejeri.

De to Mejerier, der altsaa begyndte 1909 og

Det gamle Gredsted Mejeri.

Et af Sognets nuværende Mejerier.

1912, har tilfredsstillende Mælkemængde og er i det hele i bedste Gænge. Formand for Mejeriet i Jernved har Niels P. Nielsen været indtil 1928, da han afløstes af Jens Appel, medens Gredstedbro det meste af Tiden har haft Formanden fra Sydsiden af Kredsen.

Siden Oprettelsen har henholdsvis P. H. Pedersen og Simon Hansen været Mejeribestyrere i Jernved og Gredstedbro.

Jernved Mejeri begyndte med en Byggegæld paa 47,000 Kr., som blev afdraget i de første 10 Aar, hvorefter der igen låntes 25,000 Kr., som igen afdrages. Det gamle Gredsted Mejeri havde i sin sidste Periode ingen Gæld.

Plougstrup har haft en mere rolig Mejerihistorie, idet Peder Klausen midt i Firserne begyndte at købe Mælk fra flere Gaarde. Centrifugen dreves ved Hestegang.

Efter faa Aars Forløb gik hele Plougstrup By til Tobøl Andelsmejeri og har været der siden.

Østerhede og Skylvad leverer fremdeles til Gørding og en enkelt Ejendom i Gredsted til Hundrup Mejeri.

1884 var Koantallet i Sognet ca. 500, deraf til Gredsted Mejeri 234.

1925 udviste Kreaturtællingen, at der fandtes 968 Køer i Sognet, og den paa Mejerierne leverede Mælkemængde var ca. 6000 Pd. pr. Ko eller ialt 6 Mill. Pd. Mælk, deraf Jernved Mejeri 3,8 Mill. Pd.

Regnskabet for Jernved Kontrolforening for 1924—25 udviser, at 198 Køer har været kontrolleret og i Gennemsnit ydet 7510 Pd. Mælk, 3,63 pCt. Fedt, 302 Pd. Smør. I Følge Mejeriregnskaberne er af disse 198 Køer i samme Tidsrum leveret gennemsnitlig 6890 Pd. Mælk, altsaa til Hjemmeforbrug, Kalveopdræt og Svind 620 Pd. Mælk pr. Ko.

Udviklingen paa selve Mejerierne fra 1881 til Nutiden er meget stor, navnlig er Centrifugens Skummeevne og Arbejdshastighed steget. De store luftige Lokaler støtter den absolut nødvendige Renlighedssans og Akkuratesse, som er nødvendig for at levere Smør, der kan konkurrere paa Verdensmarkedet. Kvaliteten og Holdbarheden af Smørret bedømmes ved en Række aarlige Bøtteudstillinger. Hvert Mejeris Produkt underkastes 3 aarlige Undersøgelser paa Forsøgslaboratoriet i København, ligesom Politiet tager Stikprøver for at konstatere, om Vandindholdet holdes under de lovbefalede 16 pCt., og undersøger, om Skummetælken er kogt.

Hver Drittel Smør, der udføres fra Danmark, er lurmærket, et anerkendt Kendingsmærke overalt, hvor dansk Smør forhandles.

Forsikringsforeninger.

For et Aarhundrede siden fandtes ingen Brandforsikringer for Bygninger og Løsøre, i alt Fald ikke efter Nutidens Begreber. Det sædvanlige var, at der fandtes en Brandkasse for flere Sogne eller et Herred, og at den brandlidte kun fik lille Erstatning. I Tilfælde af en afbrændt hel Gaard udrædtes der af hver hel Gaard 1 Skp. Rug, 1 Trave Tag og 1 Rigsdaler i Penge. De mindre Gaarde og Steder derefter. Smaahusene gav kun Penge, 4—12 Sk., og fik igen ved paakommende Ildebrand en lignende Pengehjælp. Enhver By stod in solidum for dens Hjælp.

Desuden havde hver By den Vedtægt mellem sig, at de fodrede Mandens Kreaturer Vinteren igen-

nem, naar Ulykken skete om Efteraaret eller om Vinteren. Indebrændte Kreaturerne, gaves der i Stedet for Penge og 2 Læs Gødning af hver Gaard i hele Sognet. Endvidere hentede hver et Læs Tømmer i Købstaden eller gjorde 2—3 mindre Kørsler efter Materiale og leverede 20 Stkr. Havrereb.

Assurance- og Mobiliekasserne distriktsvis havde foruden andre Mangler disse, at hverken Bygningerne eller Indboet kunde assureres til fuld Værdi og altsaa ingen brandlidt faa fuld Erstatning, og ved flere Ildebrande i et Aar blev den lovede Hjælp in natura og Penge for trykkende for Distriktet.

Efterhaanden som disse Regler ændredes ind i fastere Rammer med bestemte Forsikringssummer, som i Ildebrandstilfælde udbetaltes i Penge, følte alligevel Trangen til at bibeholde noget af det gamle med Levering i Naturalier. Derfor oprettedes i 1840'erne en Tagforening for Jernved Sogn med følgende Motivering:

»Da det under ulykkeligt Brandtilfælde er en ligesaa vanskelig som kostbar Sag at fremskaffe sig det nødvendige Tag til Husbygning, saa have vi undertegnede Mænd i Jernved Sogn, ihukommende Ordsproget, at mange kunne hjælpe en, besluttet at række hinanden en hjælpende Haand i slig paa-kommende Tilfælde og derfor besluttet at oprette og indtræde med hverandre i en Tagforening, idet vi gaar ud fra den samme Regel, hvorefter alle private Brandforsikringer er stiftede, at enhver faar Erstatning og yder Erstatning for den Sum, han staar indskreven for, have vi lagt følgende Regler til Grund for vor Forening:

1.

Enhver, der indtræder som Medlem, beregner omtrentlig, hvor meget Tag han behøver til sin

Gaards Tækning. Derfra drager han $\frac{1}{3}$. For dette reducerede Antal Skippund Tag (1 Skp. = 320 Pd.) tegner han sig, og efter dette faar han Erstatning eller betaler sin Andel.

2.

Ethvert Medlem leverer sin Andel til den skadelidte i Løbet af 4 til 8 Uger efter Brandskaden. Taget maa være godt stift Rugtag. Ligeledes leveres 10 Reb à 5 Favne af hvert Skpd. Tag.

3.

Til Bestyrelse udvælges en Forstander for hele Sognet og en Bestyrer for hver By. Forstanderen har at opbevare Foreningens Love og Navneliste og i paakommende Tilfælde udskrive Ligningen. Bestyrerne har at paase, at intet Medlem sætter sig for højere Sum end rimeligt er, ligesom og at tilsige Medlemmerne til Leverancen og at være tilstede paa Leveringsstedet, naar Leverancen sker for at se at Tag og Vægt er forsvarligt.«

Paa Grund af, at der nu tækkes med haardt Materiale, er Foreningen uddød. Jørgen Jørgensen, Jernvedlund, var Formand fra 1861 og indtil Foreningen opløstes i 1885.

Den almindelige Forsikring for Landbygninger er oprettet 1792 og har hele Tiden haft en autoriseret Stilling, i mange Aar med Opkrævning af Kontingent paa Amtstuen.

I den politisk bevægede Tid i 1880'erne ønskede Oppositionen en mere selvstændig Stilling, og med det Argument, at Brandrisikoen var forholdsvis størst paa de større Gaarde, oprettedes Husmandsbrandkassen.

Med Undtagelse af ganske enkelte, der har Bygningerne forsikrede i en Udflytterkasse, er samtlige Bygninger i Jernved Sogn forsikrede i ovennævnte to Kasser.

Af mere lokale Brandkasser for Løsøre findes Holsted og Foldingbro, som begge har et større Antal Medlemmer her. Holstedkassen bygger endnu over det gamle Princip, at brandlidte skal tage et Tab af 10 pCt.

Af andre Forsikringer er Hagelskadeforsikring af gammel Dato, og for en Snes Aar siden oprettedes tillige en Stormskadeforsikring.

For de mindre Brug eksisterede en Tid en Koforsikring, men da det var i de Aar, da Tuberkulosen var stærkt fremtrædende, gjorde dette Forhold vel sit til, at den hurtigt svandt ind.

Derimod har Hesteforsikringer gennem mange Aar været meget udbredte, og endnu er Halvdelen af Sognets Heste forsikrede. Lovene deri lyder fremdeles paa, at Ejeren selv skal tage $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ af Tabet.

Endelig er der Mund- og Klovesygeforsikringen. Den har eksisteret i 10—15 Aar og virker kun, naar Epidemien optræder, men denne Gang var Sygdommen saa ondartet og langvarig, at Foreningen sprængtes i 1928.

Gredstedbro Stationsby.

Indtil Bramminge—Ribe-Banen anlagdes i 1875, var der paa den nuværende Stationsbys Plads kun sandede Jorder, hvor intet Træ hindrede Udsigten over den flade Egn. Jordarealet hørte altsammen

ind under Gredstedbro Krogaard, Matr.-Nr. 4 Gredsted. Derfor kaldtes Stationen ogsaa i en Aarrække Gredsted Station, men da der senere anlagdes en Station paa Sjælland med Navnet Græsted, blev disse to saa tit forvekslede, at Statsbaneledelsen fandt en Navneforandring paakrævet. Derved fremkom Navnet Gredstedbro Station, og den By, der i dette Aarhundrede er vokset op omkring Stationen, bærer samme Navn.

Den første Nybygger var Portør Jensen, der byggede sit Hus vest for Banen i 1885. Dermed standsede Byggeriet i mange Aar.

I 1903 lykkedes det at faa bygget Brugsforeningen, og dermed var Grundlaget for en passende stor Stationsby i Orden, thi nu kunde Beboerne derfra forsynes med de nødvendigste Husholdningsartikler. Alligevel gik Byggeriet langsomt de første Aar. Den gamle Kros Nedrivning og Nyopførelsen Nord for Vejen ved Siden af Brugsforeningen fyldte dog pænt i Landskabet.

Som Pionerer ved Byens Vækst maa nævnes pensioneret Stationsforstander Appel, Jens Jensen og Jakob Henningsen. Appel var den første Privatmand, der byggede sig Hus, men som den urolige Natur, han var, solgte han, kom igen og byggede sig et nyt Hus og saaledes flere Gange. Det var derfor med fuld Føje, at Marius Klausen gav en af de smaa Sidegader Navnet Appelsvej.

Da Marius Klausen i 1918 solgte Kroen med tilhørende Gaard, købte Jens Jensen Stald og Ladebygning med samtlige Jorder omkring Stationen, og det er derfor blevet ham, der har foretaget de seneste Aars mange Udstykninger.

Forinden var dog Andelsmejeriet bygget i 1912, en Del Huse paa begge Sider af Vilslevvejen, en-

kelte ned til Aaen lige vest for Banen samt Begyndelsen paa Appelsvej.

I de seneste Aars Byggerier spores en vaagende Sans for inden for rimelige økonomiske Grænser ogsaa at bygge kønt. Her kan nævnes de kvikke Smaahuse ved Ulkærvejen og flere af Husene øst for Banen.

Men Kronen paa Byggeriet er den ved forenede Kræfter og følelige økonomiske Ofre rejste Kirkebygning, som under stor Tilslutning indviedes 15. November 1925. Kirkeudvalget med Kristen Nielsen som Formand og Karsten Pedersen som Kasserer havde indsamlet 15—16,000 Kr. og opnaaede et Statstilskud paa 25,000 Kr., hvorved samtlige Udgifter ved Opførelsen og Vedligeholdsfondet kunde dækkes.

I 1929 fandtes i Gredstedbro 49 Huse med 65 Lejligheder og ialt 238 Indbyggere.

Gredstedbro Omegns Brugforening.

Indtil den nyeste Tid har der ikke været fuld Næringsfrihed i det meste af Jernved Sogn, fordi det laa under $1\frac{1}{2}$ Mil fra Ribe. Der maatte nemlig ikke drives almindelig Købmandshandel inden for Købstædernes Læbælter, men kun lidt Høkerhandel, og Høkeren skulde købe Varerne i vedkommende Købstad.

I Gredsted er flere Gange drevet lidt Høkerhandel af forskellige. Fra 1870 til 84 drev en Tysker, der boede i et lille Hus Nord for Hovedvejen, Handel, men det endte med, at han afsved Huset, efter at han havde skaffet det bedste Indbo væk.

Sammenhængen blev dog opdaget og skaffede ham roligt Ophold paa Hotel »Lindegaarden«.

Efter hans tragiske Endeligt aabnedes Høkerhandel af Maren Schmidt, som drev den i en længere Aarrække.

1869 gav Laust Frandsen, Jernvedlund, sig til at drive almindelig Købmandshandel, og det gik roligt, indtil Ribe By i 1881 foretog en Undersøgelse af dens Afstand fra Ribe Domkirke. Landmaaleren kom da til det Resultat, at der manglede 300 Alen i Luftlinie i 1 $\frac{1}{2}$ Mil, hvorfor Forretningen maatte lukke. Peder Andreasen vilde dog fortsætte og købte derfor Matr.-Nr. 4 f, hvor Købmandshandelen endnu drives. Huset er bygget i yderste Hjørne af Marken, men er dog saa nær Grænsen af den tilladte Afstand, at Butikken ikke kunde indrettes i den sydlige Ende af Huset. Da Andreasen mente sig forurettet, formaaede han Jens Busk til gennem Finansudvalget at udvirke, at der ydedes ham et Statstilskud paa 1200 Kr. til Omkostninger ved Flytningen.

Men Læbæltet gjorde ogsaa, at der ingen Købmandshandel kunde drives ved Gredstedbro, og da der i Omegnen følte Trængsel til en Forretning der, og da den almindelige Stemning paa Landet var gunstig for Andelsbevægelsen, afholdtes en Række Møder i Gredstedbro i Vinteren 1902—03, som resulterede i, at Gredstedbro Brugsforening aabnedes for Handel 1. August 1903. Der begyndtes med 40 Medlemmer, som dog hurtigt voksede til 100. Nu er der 4—500 Medlemmer med en aarlig Omsætning af 7—800,000 Kr.

Hans Duborg var den første Formand og afløstes 1908 af Kristian Husted. Karsten Pedersen har været Uddeler siden 1903.

For saa vidt Folk ikke handler hos Sognets Købmænd, er de enten Medlemmer af Gredstedbro, Gørding eller Tobøl Brugsforeninger.

Ind under Brugsforeninger hører i Reglen ogsaa Salg til Medlemmer af Kraftfoder, Markfrø, Kunstgødning og Tømmer m. m.

Sognets Forsyning med elektrisk Strøm.

1909 tilbød Ejerne af Jedsted Mølle Omegnens Beboere at forsyne dem med elektrisk Lys og Kraft for en Pris af henholdsvis 35 og 25 Øre pr. Kwt. aflæst i Hjemmenes Maalere. Dette Tilbud modtog 10 Mand fra Gredsted og Gredstedbro.

Det var et Held, at der den Gang endnu kun var anskaffet grumme faa Hestegange, der nu blev overflødige.

Da Elektriciteten den Gang var ret ukendt paa Landet, blev det en Festdag, den Dag de elektriske Lamper kunde oplyse hele Huset med et Lys saa skarpt, at det blændede, endda der kun brugtes 10 Lys Kultraadslamper, og det var Fest, da Tærskemaskinens Snurren afløste Plejlen, og Møllevo-
gningen kunde indstilles.

Da Vandet flød i Kongeaaen uanset Krigen, kom Parthaverne ogsaa under Verdenskrigen forholdsvis let om ved Rationeringen af Olie til Lamper og Motorer, men økonomiske Vanskeligheder maatte under Dyrtiden melde sig for Selskabet, der skulde levere Strømmen til ovennævnte Pris. Dette førte til, at Møllen med alt Tilbehør købtes 1. Januar 1919 for en Sum af 250,000 Kr. og over-

gik til Forbrugerne som et Andelsselskab med Hans Duborg som Formand.

I de forløbne 10 Aar er dets Opland mere end fordoblet. Strømforbruget er steget stærkt ikke blot ved Forøgelsen af Forbrugere, men ogsaa fordi Landbruget nu benytter Elektriciteten som Drivkraft til mangeartede mindre Maskiner, deraf enkelte Malkemaskiner. Derimod benyttes Elektriciteten endnu ikke til Opvarmning.

Kongeaen udvikler gennem 2 Turbineanlæg 130 Hestes Kraft. Restforbruget fremskaffes gennem Dieselmotorer.

Elektricitetsværket er nu Landets største Jævnstrømsværk. Ogsaa de vestligste Gaarde i Jernved forsynes derfra.

Jernved Elektricitetsværk byggedes i 1914 og var beregnet for Jernved, Jernvedlund, Tange og den midterste Del af Hjortlund. Der har været ført Forhandlinger med Plougstrup, men uden Resultat.

Værket drives med mekanisk Kraft med Axel Ravn som Driftsleder og Poul Schøler som Formand. Denne afløstes i 1927 af Andreas Thorup.

Da Krigen udbrød, og Rationeringen af Raaolie blev indført, kneb det med at forsyne Forbrugerne med Lys og Kraft, hvorfor man greb til den Udvej at købe den i 1905 opførte nærliggende Vindmølle, som derved delvis blev udnyttet og stadig udnyttedes til at frembringe Elektricitet.

Efter at de fleste Gaarde har anskaffet sig Kværne, er Kornmalingen helt ophørt i Jedsted Mølle og delvis i Jernved.

Da Plougstrup By endnu ikke har indlagt Elektricitet, udfører Plougstrup Vindmølle fremdeles det meste af Kornmalingen for denne By.

Andelskassen i Jernved.

Da Landbruget gennem mange Aars Erfaringer havde indset Andelsforeningernes økonomiske Betydning, vovede man sig i Lag med Oprettelsen af en Andelsbank i 1915. Og ud fra denne voksede hurtigt en nær tilknyttet Virksomhed, den saakaldte Andelskasse.

Forud for disse laa en noget beslægtet Laaneforening. I 1890'erne vedtoges en Lov om, at der kunde oprettes Forskudsforeninger med solidarisk Ansvar overfor Medlemmernes Skyld. Staten tilskød en vis begrænset Sum pr. Medlem, som den lokale Bestyrelse kunde tilstaa hvert enkelt Medlem som en Art Kassekredit. Loven forlangte dog, at hvert Medlem skulde indbetale hele sin Skyld en Gang aarlig. Meningen med Loven var at hjælpe det betrængte Landbrug til en lille Driftskapital i en økonomisk vanskelig Tid.

Ogsaa her i Sognet virkede en saadan Forskudsforening i flere Aar, men Erfaringerne gik ud paa, at Medlemmerne brugte den tilstaaede Kredit som et fast Laan, og derfor blev den store Part af Medlemmerne ked af deres solidariske Ansvar, og Kassen gik ind.

Andelskassen er derimod mere en Sparekasse, som har bibeholdt Forskudsforeningernes Tilstaaelse af en Kassekredit paa fra 100—1000 Kr. til alle bo-siddende aktive Medlemmer.

Jernved Andelskasse er oprettet 1919 med P. H. Pedersen som Formand og Jens P. Bjerrum som Bogholder. 1922 blev Poul Schøler Formand.

Indlaanskapitalen var 1929 100,000 Kr., Medlemsantallet 125, Reservefonden 17,000 Kr.

Ungdommens Foreninger.

Ungdommen har gennem Aarene og navnlig de senere Aar haft mange Foreninger. Foruden Skytte- og Gymnastikforeningen kan nævnes Ungdomsforeningen, der er oprettet under Krigen.

Forud for dette havde dog flere af de tidligere Præster samlet Ungdommen til folkelige Foredrag og Oplæsning. Organisationen var vel ikke inde i faste Rammer, men kunde dog magte større Opgaver. Saaledes da Pastor Jensen i Forsommeren 1914 indbød 250 unge Sønderjyder til et 3 Dages Ophold i Sognet og ved Ungdommens Hjælp fik dem indkvarteret. Det blev Festdage, som sent vil glemmes, hvor 8 fremmede Talere førte Ordet. Møderne blev holdt enten i Kirken eller i Jes Schølers Lade, da Forsamlingshuset var for lille.

Nu bagefter er det vemodigt at tænke paa, at den Livsglæde, som lyste ud af Sønderjydernes Ansigter, saa snart skulde blegne eller helt slukkes. To Maaneder efter brød Krigen ud, og næsten alle Karlene maatte med og for manges Vedkommende vendte de aldrig tilbage.

Ungdomsforeningen, der igen er et Led af de danske Ungdomsforeninger, delte sig for en kortere Tid saaledes, at der ogsaa blev en Landboudomsforening, som virkede mere i Retning af, hvad Navnet antyder.

Foruden det oplysende dyrkes dog ogsaa det fornøjelige, hvad enten det saa er Fælleslæsning, Musik- og Sangaftener, Folkedanse, Høstfester eller andet, hvor ogsaa de ældre møder som Tilskuere for bagefter at samles med de unge ved fælles Kaffebord.

Den gamle fornøjelige Skik med Ringridning

en Gang hver Sommer i hver By eller hvert Sogn er nu almindelig paa Eggen. Ogsaa Fodbold er drevet i flere Aar baade i Gredstedbro og Plougstrup.

Jernved Skytteforening.

Skytteforeningen oprettedes i 1872, og Grundtanken med den var at øve det unge Mandskab i Vaabenbrug og forsvare vore Fædres Land mod Fjenden, der havde røvet Sønderjylland. Maaske ogsaa den Tanke laa i Undergrunden hos det menige Folk at benytte en passende Lejlighed til med Magt at tage det røvede tilbage. De ældste mindes i alt Fald, at saaledes var Folkestemningen i 1870.

Det var Skydning og Militæreksersits, der indøvedes, men trods al Energi fra Ledernes Side, sygnede Foreningen hen samme Aar og hvilede i 1873.

I 1874 tages fat paany og derfra regnes den egentlige Stiftelse. Denne Gang sker det efter en ihærdig Agitation. Sognefoged Peder Mortensen og senere Graus Pedersen, Jernved, var mangeaarige Formænd.

Til at begynde med foregik Skydningen syd for Præstegaarden, senere flyttedes til Jernved Fællesjord, omkring 1895 til Plougstrup, men da der af Beboerne klagedes over uforsigtig Skydning, tilbage til Jernved Hede, for saa, efter at visse Forsigtighedsregler var iagttagne, igen at benytte Plougstrupbanen, hvor Foreningen endnu er til Huse.

Det, der gjorde Foreningen stærk i Slutningen

af Halvfjerdserne, var saa mange ældre Mænds Deltagelse, og af samme Grund havde Foreningen en livskraftig Periode de sidste 10 Aar før Verdenskrigen.

I de første 25 Aar var Reglen, at der hver Sommer kun maatte skydes 60 Skud pr. Skytte, hvilke betales med 2 Kr. Af Præmieskydninger var der Kredsens egen, Amtsskyttefesten og en enkelt Gang — ikke hvert Aar — en Kapskydning mellem nogle Nabokredse. Naar Skydningen kunde udføres saa billigt pr. Medlem, laa det ogsaa i, at Kuglerne omstøbtes mange Gange. Saa snart Kuglebeholdningen var ved at slippe op, maatte et Par af Skytterne en Søndag Formiddag op til Skydevolden for at grave Blyet op og derfra til Smedien eller hjem til Komfuret at støbe Kugler. Kuglerne blev indsmurt i Talg, inden de sattes i de tomme Patroner, som i Forvejen var forsynet med ny Fænghætte. Klistret til Skiven var det gerne Formandens Sag at levere gratis, og selve Markeringen foregik efter Tur.

Skiven var firdelt med Tillæg af 2 Point for Træffere. De unge Skytter begyndte paa 100 Alens Afstand, hvor der skulde opnaas mindst 40 Points af 10 paa hinanden følgende Skud.

Medaljer kunde naas for god Skydning paa 400 Alen. Naar der opnaaedes mindst 90 Points af 25 paa hinanden følgende Skud — altsaa 5 Søndages Skydning — blev der udleveret Broncemedalje, 100 gav Sølv- og 115 Guldmedalje.

I 1885, da Provisoriet pustede Liv i den saakaldte Riffelbevægelse, blev det forbudt at bære Vaaben, og derfor indstilledes Skydningen i to Søndage, ogsaa Drengenes Salonriffelskydning, men saa toges der fat igen uanset Provisorieforbud.

Foreningens Fane, der er omtrent lige saa gammel som Foreningen, er fremme ved alle festlige Lejligheder, og Fanestangen er prydet med mange Sølvplader, de første fra 1880'erne og et større Antal fra først i dette Aarhundrede.

Selv om Skydningen nu maa henregnes til Sport, saa indledes dog endnu de danske Skytteforeningers Love med følgende: »Foreningens Formaal er at vække og bevare den nationale Aand, som er den bedste Borgen for Landets Frihed og Selvstændighed, og at udvikle Folkets Evne og styrke dets Vilje til at værge Fædrelandet«.

Jernved Gymnastikforening.

Gymnastikforeningen hørte indtil den nyeste Tid ind under Skytteforeningen. I 1881 skillingede interesserede sammen for at kunne sende Martin Pedersen til Delingsførerkursus i Askov, og dermed begyndte den egentlige Gymnastik i Jernved.

Hver Lørdag Aften ryddedes Bordene ud af ældste Klasseværelse i Jernved Skole, hvor først Karlene og derefter Drengene af Hjertens Lyst lystrede Kommandoraabene. Ved Springøvelserne med det stærkt fjedrende Springbræt maatte begge Skolestuer tages i Brug for at faa tilstrækkeligt Tiløb. Gulvene blev ikke vaskede eller Støvet tørret af, før Skoleundervisningen begyndte Mandag Morgen.

Efterhaanden ændredes Gymnastiken i Retning af mere alsidig Udvikling af hele Legemets Muskulatur og er indgaaet som et fast Led i Børnenes

og Ungdommens Opdragelse og legemlige Udvikling, ja, selv ældre Mænd helt op til 60 Aars Alderen deltager de senere Aar i en ugentlig Gymnastik-aften. Pigerne møder lige saa flittigt og talrigt som Karlene to Aftener om Ugen i Forsamlingshuset. Dette benyttes ogsaa af Børnene i Jernved Skole, medens Gredsted og Plougstrup nøjes med Friluftsgymnastik om Sommeren.

Historier fra Sognet.

I 1820'erne boede der i Gredsted en Mand, som i daglig Tale lød Navnet Jens Kristian, men som uden for Sognet kaldtes Mestertyven. Han ligefrem kørte rundt efter Tyvekosterne, som han opbevarede i sit Hjem; men trods Politiets gentagne Husundersøgelser fandtes der aldrig noget mistænkeligt. Dette Forhold opklaredes i 1835, da en ny Ejer overtog Gaarden, thi midt inde i Bygningen fandtes et lille Rum, hvortil der ingen Døre var, men kun Indgang fra Loftet, og dette var altsaa undgaaet Politiets Opmærksomhed. Flere Gange var Mestertyven sat fast, men blev løsladt paa Grund af manglende Beviser. En Gang havde han saaledes taget et Sæt Seletøj paa Holsted Marked, og skønt Politiet var lige i Hælene paa ham, lykkedes det ham i Stenderup at lede dem paa Vildspor, og en senere Undersøgelse i hans Hjem gav intet Resultat.

Til en Nabo, som ikke var Ordensmenneske, kom Mestertyven en Dag ind med en Spade, idet han sagde: »Du kunde gerne samle dine Ting ind,

for hvis de bliver borte, ved jeg, hvem der faar Skylden, og man kan ogsaa gøre en Tyv Uret.

Paa samme Tid boede en gammel Ungkarl i Jernved, om hvem det paastodes, at han kun fik Hænderne rengjort, hver Gang han æltede Brødejgen til Bagning.

1860 grasserede Koldesygen meget slemt i Sog-
net. Patienterne var syge hveranden Dag med høj
Feber, hveranden Dag fejlede de ikke noget. Syg-
dommen varede i flere Uger.

I Jernvedlund stod et Egetræ paa Diget bag
Peder Lyndgaards Gaard. Under dette holdtes i
gamle Dage Byens Grande. I 1864 udbetalte Øst-
rignerne under Besættelsen Lønning og Brød paa
dette Sted.

Et kendt Ægtepar i Jernvedlund vaagnede en
Nat i August Maaned 1869 og saa da et Ildskær i
Vinduerne, som kun kunde stamme fra Brand.
Husets Folk blev hurtigt vækket, saa det samme
og løb efter Brandstedet. Men de var knap ude
paa Vejen, før alt var mørkt. 24. August 1869 blev
det ramme Alvor; da brændte de 3 delvis sammen-
byggede Gaarde, som derefter under Navn af Hale-
gaarde flyttedes op paa Banken.

En Snes Aar senere slog Lynet ned i Søren
Jepsens Knæhus, og Folk fik travlt med at komme
derud for at redde den øvrige Gaard; men Peder
Mortensen sagde til dem, at de ikke behøvede at

skynde sig, fordi han forud havde set, at den øvrige Del af Gaarden vilde blive reddet.

Synsbedrag eller ej, vi ved det ikke. Det fortælles kun for at vise noget af det, som den foregaaende Slægt troede fuldt og fast paa.

Den dygtige Digesætter Mads Kristian, Jernvedlund, var Storspiser. Det er passeret, at han tilfældig er kommen først ind til Nadver, og der blev da sat et stort og toppet Fad Boghvedegrød og et Fad Mælk ind paa Bordet beregnet paa Husets 7—8 Personer; men han klarede selv det hele, og Husmoderen maatte se sig om efter anden Nadver til de øvrige.

I Provisorieaarene efter 1885 er det hændt ved et Folketingsvalg, at Peder Mortensen tilbød en Mand et Par Vadmelbukser og fri Fortæring paa Valgdagen, hvis han vilde stemme konservativt, og Tilbudet blev modtaget. Ved dette Valg afgav Jernved Sogn 86 Stemmer for Venstre og 20 for Højre.

Ved en Auktion i 1876 i Jernvedlund blev Laust Hagen og Niels Pedersen uenige, efter at et passende Antal »Sorte« var gledet ned. Laust rejste sig saa og gav Niels en Lussing, idet han sagde: »Svupsig« — og Manden havde faaet et Tilnavn, som han beholdt.

Ved et Folketingsvalg i Ribe i Firserne kom to Venstremænd, Andreas og Jens, ind i en Beværtning, hvor Naboen, Anders, sad. Om dette fortalte Andreas: »En sat sig, en saa paa ham (Anders var Højremand), og jo længere en saa paa ham, jo ga-

lere en blev — en sagde ikke noget — en gik hen og pirrede ham af Stolen«. Saa sagde Jens til Andreas: »Kom med over i et andet Værtshus, saa vil a give en Punch«, og saa gik de to.

Tre Naboer i Gredsted sad en Vinteraften med haard Frost i 1881 og spillede Kort. Den ene, Anders, var meget hidsig anlagt, og snart løb han fornærmet hjem. Et Par Timer efter sagde Jep til Kresten: »Nu maa vi over at se til Anders!« Da det at laase Dørene ikke brugtes, gik de lige ind i Sovekammeret, hvor Anders straks vaagnede. »Ja«, sagde Jep, »vi vilde bare over at bede om Undskyldning«. Herover blev Anders saa glad, at han sprang af Sengen og fulgte dem i det blotte Linned hen til Døren, som Jep lod staa vidtaaben, og der fortsattes Samtalen, men nu fra Jeps Side med Drillerier, medens den arme Anders rystede af Kulde, indtil Jep sagde: »Ja, nu maa Du have Godnat, Anders, vi vilde bare have dig afkølet!«

Indholdsfortegnelse.

	Side
Jernved Sogn.....	5
Oldtidsminder i Jernved.....	6
Plougs Gaard.....	12
Gredstedbro Kros Saga.....	16
Tiendeyderne 1651.....	21
Matriklen 1664.....	25
Markbogen over Jernved Sogn 1683.....	29
Matriklen 1688.....	38
Kop- og Kvægskat 1682.....	44
Jernved Sogns Landbrugshistorie.....	54
Hoveripligten.....	58
Fæstekontrakt.....	61
Tilstanden omkring 1770—90 i Jernved.....	65
Matrikelejerne fra 1824 til Nutiden.....	81
Tilstanden omkring Aar 1800.....	101
Hjemmet.....	118
Husflid.....	129
Kølhuset.....	132
Kapitelstaksten gennem 150 Aar.....	134
Tiden omkring 1830.....	136
Ny Husmandsbrug.....	140
Markens Brug.....	144
Clemmen Lindberg, Dybmose.....	146
Husdyrholdet omkring 1830.....	149
Agerbruget fra 1840 til 1930.....	151

	Side
Husdyrholdet fra 1840 til 1930.....	169
Kommunalbestyrelsen	181
Fattigkommissionen 1803—41	181
Sogneforstanderskabet fra 1841—67	181
Sogneraad.....	184
De ældste Sogneraadsmænd.....	187
Af Sogneforstanderskabets og Sogneraadets Ar- · bejde	190
Sognefogder	194
Fattigvæsenet	197
En Tvangsarbejdsanstalt	200
Fattighusene.....	202
Den sociale Forsorg	204
Vejvæsenet	205
Postombæringen gennem Tiderne	213
Færdslen over Kongeaaen	216
Landbrugsforeningerne.....	223
Engvanding ved Kongeaaen	225
Mejeribruget i Jernved..	234
Forsikringsforeninger	245
Gredstedbro Stationsby.....	248
Gredstedbro Omegns Brugsforening	250
Sognets Forsyning med elektrisk Strøm	252
Andelskassen i Jernved	254
Ungdommens Foreninger	255
Jernved Skytteforening	256
Jernved Gymnastikforening.....	258
Historier fra Sognet	259

